

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ ПРО СХІД, ЩО ВИЙШЛА НА УКРАЇНІ 1924-1932 р.р.¹

(Куриц Б. Г. Огляд літератури про Схід, що вийшла на Україні 1924-1932 рр. ІР ННБ НАНУ: ф. X, № 22886.)

Зміст

Вступ

Коротке звітлення про історію сходознавства й методологічні зауваження

Розділ перший. Радянський Схід

1. Крим
2. Кавказ (Північний, Закавказзя)
3. Середня Азія. (Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан, Киргистан)
4. Казахстан
5. Сибір. Ойратська авт. обл., Хакаська авт. обл.
6. Далекий Схід

Розділ другий. Закордонний Схід

1. Загальна література про Закордонний Схід
2. Африка
3. Аравія
4. Туреччина
5. Персія
6. Афганістан
7. Індія
8. Центральна Азія
9. Монголія
10. Манжурія

¹ Праця повинна була бути надрукована у складі видання “Україна і Схід” (Збірник статей Бузескула В. П., Лозовика Г., Штепи К., Кагарова Е.Г., Дубровського В., Курца Б., Лозієва П.), т. II. 1930 р. – Матеріали рукописні та надруковані на машинці 240 арк.

11. Китай
12. Японія
13. Тихий океан
14. Америка

Заключення

Вступ

Цей огляд буде першою спробою виявити досягнення Сходознавства на Україні в формі книжкової продукції.

Наше завдання було виявити цю продукцію, власне за 15 років 1917–1932 р.р., але зібрати цей матеріал з 1917 року тепер ще не можна, тим самим ми обмежили у даній роботі наш огляд продукцією останніх 9 років, а саме: 1924–1932.

Річ у тому, що за перші 6 років зазначеного періоду 1917–1932 р.р. на Україні майже не виходила література про Схід, а що з'являлося – вишукати це дуже складна справа, бо за теперішнім станом бібліографії за ті роки натрапити на ці рідкі видання можна лише випадково. Через це ми вважаємо за доцільніше в даному огляді поки не зупинятися на перших роках, а почати огляд з 1924 року за окремими випадками з 1923 р., залишаючи за собою право виконати першу частину, коли матеріали будуть повніші.

Але й період 1924 – 1932 р.р. у нашому огляді не буде повний, бо не всі книжки про Схід попали до літопису Українського друку, чи до відділу “Україніки”, бібліотеки “ВБУ”, тощо. В цьому находимо не мало прогалин, так що й тут прийдеться у майбутньому поновити ці дані.

Коротке звітлення про історію сходознавства й методологічні зауваження

Цікаво зазначити, як росла сходознавча продукція на Україні з 1924 року. На цьому зрості, безумовно відбувалися такі явища, як загальне культурне піднесення України після 1922 року, зародження на Україні з 1924 року сходознавства, піднесення революційного руху в тих чи інших східних країнах та нові етапи пригнічення їх імперіалізмом. Нарешті треба зазначити, що й видавничі умови, можливість більше друкувати, чи скорочувати продукцію, мати значення чисто об'єктивне на збільшення чи зменшення продукції сходознавчої літератури на Україні.

Роспоршені сходознавчі сили, як старої буржуазної школи, так і ті, що намагалися переключитися на марксівське виучування та освітлення східних проблем, і та молодь, яка вже була озброєна в процесі спеціального навчання марксівсько-ленінською методологією, шукали собі такого осередка, який би скупчив їх, як сходознавців, для подолання тих труднощів, які виникали у них при проробці тих чи інших проблем, і для поширення серед населення сходознавства, популяризації його й піднесення якості

самого сходознавства. Ясна річ, що в столиці СРСР потреба в такій організації скоро набула актуального значення, і дійсно в Москві вже в 1921 році була утворена Всесоюзна Асоціація Сходознавства².

Але на Україні пройшло ще не мало років, поки й тут життя почало вимагати з'явлення осередків для сходознавчої праці. На Україні перше у Києві проявився цей настрій. Тому безумовно базою було те, що Київ тоді ще був за перше культурне місто України, у якому ще до жовтня цікавились сходознавчими проблемами, як проблемами практичними, що мають значення до поширення торгівельних зв'язків з країнами Сходу. Таким осередком до жовтня був у Києві Київський Комерційний Інститут, перетворений потім в Київський Інститут Народного Господарства.

У цьому Інституті в загальному навчальному плані було відведене відповідне місце Сходу, студенти одержували командировки не лише на Захід, а й в Східній країні й після повернення видрукували кілька паць, присвячених виучуванню господарства Персії, Туреччини, Сирії, Монголії й Японії. Але для Києва вже тоді це було недостатнє, й тому 1918 р. було організовано Київський Близькосхідний Інститут з метою підготовки кваліфікованих робітників-східників в галузі торгівельних та дипломатичних відносин. Потім цей Інститут він хоч був приєднаний до Інституту Народного Господарства, як окремий факультет, але не надовго, і знову відокремився і в 1920 р. був перетворений в Інститут Зовнішніх Відносин, бо тоді виявилась потреба в робітниках, як по Сходу, так і по Заходу, і на решті 1924 р. був реорганізований в Торгівельно-Промисловий Технікум. Ось при вище зазначених ВУЗАХ, а саме: при Київському Інституті Народного Господарства та Торгівельно-Промисловому технікумі, й були утворені 1924 р. перші на Україні Вищі Семінарії Сходознавства під керуванням автора цих рядків³.

Коло цих Вищих Семінарів Сходознавства скупчувалося біля 150 студентів вищих курсів. Наслідком діяльності семінарів був 1925 р. збірник – “Востоковедение”, де були надруковані праці членів семінарів, як професорів, так і студентів. Хоча цей збірник невеликий (64 стор.), але він був першим сходознавчим збірником на Україні. Від зазначених семінарів теж поширилася думка про необхідність заснувати в Києві Філію Всесвітньої Наукової асоціації Сходознавства, що й було здійснено 14-УП-1925 р.⁴

² За словами М.П.Павловича, “тов. Ленин был духовным отцом. Всесоюзной Ассоциации Востоковедения при ЦИК СССР, учрежденной в 1921 году бывшим народным комиссаром по национальным делам”. (Н.Восток, № 15, стр. XVI).

³ Див. Про це газети: “Пролетарська Правда” (Київ) 1924 р. 4-ХП №277, “Більшовик” (Київ) 1924 р. 6-ХП №278, “Пролетарська Правда” (Київ) 1925 р. 15-1-№11.

⁴ “Киевский Пролетарий” 1925 р. №22, 16-УП. Ось які відомості про Сходознавство у Києві находимо тоді в “Новом Востоке”: “Киевское Отделение Научной Ас.Востоковедения находится пока в организационном периоде но в на-

Що до Одеси, то там 1925 р. вже було “Одесское Отделение Рос. Восточной Торговой Палаты”⁵, де частково проявлялися східні питання. Але в кінці цього року й там виникла думка про утворення Філії Асоціації яка й була утворена під голосуванням проф. Петруя і секретаря т. Орди, що 1924 – 25 року перебували у Київському Торговельно-Промисловому Технікумі й брали участь у Вищому Семінарі Сходознавства. Але організаційний період Одеської філії був настільки непевний, що в дійсності виникнення її треба рахувати лише 1926 р.⁶

Січня 10-го 1926 р. було утворено в Харкові Всеукраїнську Наукову Асоціацію Сходознавства /ВУНАС/, й ясно, що Київська та Одеська Філії перетворилися до філій Всеукраїнської Наукової Асоціації Сходознавства, тобто ВУНАС, 1927 р. почав виходити в Харкові шклографірований невеликий бюлетень ВУНАС на правах рукопису та його вийшло всього три числа: (№1, №2-3, №4-5), під реагуванням професора Гладстерна і секретаря бувш. члена вищезазначеного Київського Семінару Сходознавства т. Левітського⁷.

стоящее время уже существуют востоковедные ячейки, которые выполняют работу этого отделения в лице группы профессоров и студентов Киевского Семинара Востоковедения при Торгово-Промышленном Техникуме КИНХ»е. В заседаниях семинара был заслушан ряд докладов...” (Н.В., 1925 г. №8-9, с. 384). “Из поступивших отчётов деятельности отделений Научной Ас. Востоковедения, следует отметить некоторые данные из работы недавно организованного Киевского Отделения НАВ. За короткий период времени Отделением был устроен ряд научных докладов и публичных лекций, на которых присутствовало 300-500 человек. Широкий отклик вызвала идея организации НАВ семинаров восточных языков...” (Н.В. 1925 г. №10-11 Хроника с. 366).

Коли ця Київська Філія Всесоюз. Ас. Сход. була перетворена 1926 року в Філію Всеукр. Ас. Сходозн., то як повідомляє хроніка журн. “Нового Востока”: “недавно – (себ-то 19-1-1926 р.) в Києве організована Комісія Всесоюзной Научной Ассоциации Востоковедения при Высшем Семинаре Востоковедения Киевского Института Народного Хозяйства. В задачи Комисии входит научная и исследовательская работа и популяризация востоковедных знаний” (Н.В., 1926, №12, с. 333). Але того-ж року ця Комісія припинила свою діяльність з метою уникнення паралелізму з роботою Всеукраїнської Асоціації Сходознавства.

⁵ “Востоковедение” Киев, 1925 г. стор.56.

⁶ “Новый Восток”, 1926 р., №13-14, про це повідомляє так: “Одесское отделение Всеукр. Научной Ас. Востоковедения, возникшее лишь в текущем году (1926), успело уже также организовать ряд докладов и публичных лекций...” (с.447).

⁷ Шклографіроване видання “на правах рукописи”: “Бюллетень Всеукр. Наук. Ас. Сходознавців”, 1926 р. №1, 1927 р. №2-3, Харків, видання Пролетарій Секлогграф, с.72, т. 1.000, ц. 50 к.; 1927 р., №4-5, вид. Пролетарій, Секлогграф с.81, т. 1.000, ц. 50 к. Бюлетені мали розділи товстих журналів: I .Экономика, Политика, Право. II

З кінця ж 1927 року ВУНАС почав у Харкові друкувати свій великий орган – “Східний Світ”, якого вийшло 12 книжок (всього номерів 17, але 5 з них подвійні). Останні дві книжки вийшли під зміненою назвою “Червоний Схід”, як орган не ВУНАС, а Всеукр. Асоц. Сходознавців-Марксистів та Українського Науково-Дослідчого Інституту Сходознавства. Припинилося це видання 1931 р.⁸

Щодо Української Східно-Торгової Палати, то вона була відкрита в Харкові 27-III-1926 р. Завдання цієї Палати, за словами голови Російсько-Східної Торгової Палати полягало у тому, що “Украинско-Восточная Палата, организованная на основе единства и целей СССР в странах Востока в тесной увязке с Рос. Восточной Палатой (була утворена в грудні 1922 р. – **Б. К.**) будет вовлекать сельское хозяйство и промышленность Украины в сферу торговли СССР со странами Востока”⁹.

Ця Палата в 1926 р. мала своє представництво у Києві, свій орган “Торговля Украины с Востоком” (Харків). Але цей орган вийшов тільки першим номером (1926 р.) й не мав дальшого розвитку, як і сама діяльність Палати не набула поширення за браком відповідних умов для свого існування.

Асоціація Сходознавства та їх філії (харківська, київська та одеська) безперечно мали на Україні значення в консолідації сходознавчих сил, заглибленні інтереси серед населення до східних питань, в утворенні нових кадрів сходознавців і нарешті в поширенні продукції сходознавчих питань. За короткий час в Харкові відбулося два Всеукраїнських з’їзди (1927 р. 22-24 травня і 1929 р. 1-5 листопада).

За нашими, як ми вже зазначили, неповними даними на Україні вийшло видань про Схід:

рік видання	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932

ВСЬОГО

История, Литература. III. Доклады. IV. Хроника Востока. Статті були російською, частково українською.

⁸ “Всеукр. Научн. Ас. Востоковедения и её деятельность за 1926 г.”, X., Всеукр. Н. Ас. Востоков. Пролетарий, 1927 г. 12 с., т. 300. Окремий відбиток з журналі “Східний Світ”, №1 1927 р.

“Всеукр. Наук. Асоц. Сходознавства. 1926-1929 р.” (Звіт). Редагув. О. Гладстерн. X., 1929, 42 с., т. 1.000, без ціни.

“Всеукр. Наук. Асоц. Сходознавства: Одеська філія”. Звіт. 28-III-1926,- 28-X-1928 р. Одеса, 1928 р., 8 с. т. 300, без ціни.

Новый Восток, 1926 г. №13-14, Хроника “Востоковедение в Киеве”.

⁹ Сборник статей, посвящённых Укр. Восточной Торговой Палате. Полтава, 1925, с. 3.

Зрозуміло, що ми сюди включили літературу, яка була надрукована на території України не тільки українською мовою, а й російською мовою було більше, а за останні роки майже всі книжки виходили тільки українською мовою.

Але в цей бібліографічний огляд ми не включили періодичної літератури, - себто журнали, які були присвячені спеціально Сходу (Східний Світ) чи таких журналів, які цікавились лише окремими питаннями сходу й присвячували їм спеціальні статті. Цю періодичну літературу ("Червоний Шлях", "Більшовик України" та ін.) ми відокремили частину нашого огляду, яку додамо далі. В вищезазначений же огляд попали лише такі статті, які не тільки були вміщені в журналі, але вийшли додатково й окремими брошурками чи відбитками. Далі ми не реєструємо тут ту літературу, яка має загальне значення і торкається Сходу не спеціально. Напр. "Програма Комуністичного Інтернаціоналу" (Х., ДВУ, 1928, 72 с., 20 к.) має розділ – "Боротьба за світову диктатуру пролетаріату й колоніальні революції" (48 с.), Л. Величко – "Небезпека війни та боротьба за мир" (Х., 1929., 121 с., 35 к.) хоч і торкаються різних східних проблем: Індії, Авганістану, Туреччини, Персії і т.д., але все це вкраплено до загального тексту, не має спеціального призначення, а тому книжок такого загального змісту ми не залічували до східної літератури.

Окремо треба зупинитися на питаннях східних нац. меншостей, яких чимало живе на Українській території. Так на Україні живе молдаван (по за АМСРР) 8,5 тис. чол., татар – 22, циган – 13,6, вірмен – 10,6, албанців – 3. Караїми, грузини, мордвини, чуваші, хінці, айсорі та інші становлять незначну групу людності – не більше 1% людності України. Албанці заселяють Мелітопольщину, вірмени головним чином живуть у Харкові, Києві, Одесі, Дніпропетровську, Сталиному та в інших місцях, – все невеличкими групами майже по всій Україні. Татари заселяють головним чином Донбас, Сталінську, Артемівську і Луганську округи; молдавани – головне південно-західну частину УССР¹⁰.

Ось про ці східні народи на терені України не маємо загально-спеціального дослідження, крім випадкових статей, і ми тут не даємо про них літератури, щоб зробити це окремо, присвятивши цьому питанню спеціальне дослідження.

Сходознавчу літературу будимо розглядати не за проблемами, не тематично не хронологічно, а за країнами, а літературу кожної країни ми

¹⁰ Стаття "Робота серед малочисельних нацменшостей УССР" в журналі "Радянська Україна" № 3-4, 1929 р. Хоменко "Нац. склад людності України", вид. "Господарства України", Держ. План. Коміс. УССР, 1931 р. 144 с., т. 1000, 3 карб. 50к. "Національні меншості на Україні" (Реєстр селищ), И. Стат. Укр. УССР, 1925 р., 65 с., т. 1500, 50 к. Бараніков О., Українські цигани, Київ, 1931 р., 60 с., т. 1000, 1 крб. (Всеукр. Ак. Н. Етнограф. Комісія, Кабінет Нацмен.).

розділимо вже за тематикою: історія, політика, економіка, художня література. Розгляд в основному за країнами зручніший через те, що читачеві це надасть вимогу швидко знайти потрібний матеріал.

Ми даємо такі два основні огляди: 1. Радянський Схід. 2. Закордонний Схід.

Радянський Схід. Додержуючись географічного напрямку, послідовно розглянемо за такими розділами: Крим, Кавказ, Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан, Киргизстан, Казахстан, Сибір й Далекій Схід.

Закордонний Схід розробимо за такими розділами: Африка, Аравія, Туреччина, Персія, Афганістан, Індія, Центральна Азія, Монголія, Манчжурія, Японія, Тихий Океан і Америка.

Розділ перший

РАДЯНСЬКИЙ СХІД

Розгляд літератури про Радянський Схід слід почати з тої літератури, яка дає уявлення про стародавній схід на терені УРСР та СРСР, коли тут перебували башкири, фіни, татари тощо. Так академік Бузескул дав невеликий нарис про виучування старовини Чорного Моря. Бабенко, захоплений цією старовиною написав для юнацтва повість із життя південного степу у I ст. до нашої ери про перебування греків-купців у Скітській країні. Цей ілюстрований твір змальовує класову боротьбу, первісне виробництво та торговельні зв'язки. Про тих східних і європейських мандрівників, які чи бували у нас, чи збирали відомості про нашу територію, дає довідки твір Кордта – “Чужоземні подорожі по Східній Європі”. Так тут находимо дані про Ібн-Батута, Шільтбергера, який супроводив Тимура у всіх його походах, був у Теодосії, Мінгрелії, Золотій Орді, у Сибіру¹¹.

Оповідання араба Абу-Шоджі Рудраверського про хрещення Русі подали Кримський та Кезма. Нарешті про те, як насувалася Русь серед східних народів, находимо думки в книзі Смирнова “Волзький шлях і стародавні Русі”. Автор прийшов до висновку, що початок російської національності треба шукати не в Новгороді й не в Київській землі, а в великоросійським межиріччі Оки та Волги. Але домисли автора не обгрунтовані та позбавленні суворого відношення до джерел і матеріалів. Тут слід зазначити про дослідження В. Новицького. – “Давне Лукомор'є, в якому автор краще проробив цю теж проблематичну тематику, піддав критичному огляду відомість арабських та інших письменників про північне взбережжя Чорного моря 11–12 ст. (Улучья, Руський Острів, Тмутаракань, Половеччина)¹².

¹¹ Рец. Б. Курца на цю книжку див.: “Україна”, К. 1927 р., кн. 1-2, с. 206–209.

¹² Бузескул В. Изучение древностей северного побережья Чорного моря и их значение с точки зрения греческой и мировой истории. Киев. Укр. Акад. Наук. 1927 г. 24 с. т. 150, ц. не зазначено. (Те ж саме українською мовою: “Студіювання старо-

Після визначення про загальну літературу перейдемо до огляду її за окремими східними країнами СРСР.

1. Крим

Видань, що вийшли на Україні й присвячені Криму, зовсім невелика кількість і головне з художніх творів.

З історичних питань зазначемо книжку-збірку “Студії з Криму” (де зібрана низка статтів про стародавній Крим) і брошурку про антропологію кримських татар, А. Носова. До художньої літератури відносяться твори таких авторів, як Тенета, Кальницький, Долинов, Різниченко й Коцюбинський. Романович-Ткаченко до оповідання про кримський землетрус і Димний – про курорти Крима (та Кавказу, див. нижче). Крім того, дана брошурка про кримський фільм “Бінок-Гюнеш”.

Ці видання вийшли в 1927 р. по 1932 р. і свідчать, як слабо освітлена кримська республіка перед українською аудиторією¹³.

давностей північного чорноморського надбережжя і їхня вага...” в Збірнику на пошану акад. Багалін, Київ, 1927 р. с. 167-182, Збірн. Істор. Філол. Від. ВУАН, №51).

Бабенко – В тумані минулого. Повесть із життя південного степу VI в.: до н. ери. ДВУ, Юнсектор, Х., 1927 р., 167 с. 1 л., т., 1 крб. 20 коп.

Кордт В. В чужоземній подорожі по Східній Європі до 1700 р., К. 1926, 206 с., т. 1.200, 2 крб. 25 коп. (Зб. іст.-філол. від. ВУАН №38).

Кримський А., Кезма Т. Оповідання арабської історії XI в, Абу-Шоджі Рудаверського про те, як охрестилась Русь. (Відбиток з 100. Збірн. На пошану акад. Багалія). К., 1927 р., 16 с., т. 300, без ціни.

Смирнов П. Волський шлях і стародавні Руси // Нариси з руської історії VI–IX в. // Зб. Іст. Філолог. Відд. ВУАН, №75, Київ, 1928 р., 228 с., т. 1200, 3 крб.

Новицький В. Давне Лукомор'є, Київ. 1929 р., 54 с., т. 50, без ціни. (Відбитки з Запис.Іст. Філол.Відд.ВУАН, XXIV).

¹³ “Студії з Криму”, I–IX. Ред. Ак. Кримський. Відбитки Зап. Істор. Філол. Відд. ВУАН, К., 1930 р., 209 с., т. 1.200, ц. 2 крб. (Зб. Іст. Філ. Від. ВУАН № 89. Філолог. Кафедра під кер.акад. А.Кримского. Тюркологічна комісія №2). Зміст: Кримський А. Сторінки з історії Крима та кримських татар, Харлампович К. Листування запорізьких козаків з султаном, Левченко М. Запорізький лист до султана в літературній обробці С.Руданського, Оглоблін О. Петрик, ханський гетьман України... і т.д. Носов А. До антропології кримських татар. Київ, ВУАН, 1929 р. (Відбитка з “Антропології” річника кабінету Антропології ім. Вовка. ВУАН за 1928 р.), 69 с., 1 л., без тиражу й ціни.

Тенета Б. Листи з Криму. Оповід. Київ, Книгоспілка, 84 с., т. 2000, 55 к.

Романович-Ткаченко. Несподіваний землетрус, 1929 р., 78 с., 1 л., т. 10.000, 40 к. (Землетрус у Криму. Оповід. Х, ДВУ, в книгозбірці уст. соцв.).

Кальницький Я. Гострозуба комса. Пов. перекл.з рос., Х., Книгоспілка, 1930 р., 64

2. Кавказ

Коли Криму в українському видавництві не пощастилося, то на долю Кавказу припала велика увага. Правда, що більше книжок припадає не на описову чи економічну літературу, а художні твори.

Північному Кавказу присвячений економгеографічний нарис Г. Ванькова для радянської школи. Авіо-експедицію комсомолу над Кавказом розташована в книжці подорожніх нотаток. В. Кузьміна, екскурсія учнів одної з Харківських трудшкіл по Кавказу в 1930 р. оповіdana в книжці: “18 днів по Кавказу”. Довідник по курортам Кавказу (та Криму) склав Димний (1930 р.). Про північну Осетію – маємо нарис М. Кегелеса з іл. В. Чередниченко написав невеликий огляд про “сучасну Осетію” в передмові до перекладеної ним осетинської мови “Осетинських оповідань”. Ілюстр. нарис “Черкаси” склав П. Маненко (про черкасів-адигейців), а “Черкаські пісні легенди, міти” переклав О. Кирія. Про Карачаєвську Автономну область, де знаходиться відомий курорт Таберда, українська поезія збагатилася гірським поетичним примітивом. І. Кулика “Карачай”. Поет в цій поезії співає про стародавні часи, Карчу, Шаміля, біле повстання, аул Тереза, нове, збудоване тепер, місто Мікоян-Шохар й оспівує того, “хто Карчу, й Шаріят й Одати, й Шаміля й царя перемиг, того, хто розкрив нам вікна...” (с.16-17). Нажаль це видання “Тарта” зіпсовано тим, що поезії мають виноски, але самі пояснення відсутні.

З прози до художньої літератури про дореволюційні часи відноситься велика повість В. Таля “Любі бродяги”, де освітлюється життя сільсько-господарчого пролетаріату, та міських робітників північного Кавказу початку ХХ ст. До дореволюційного побуту відноситься й оповідання

с., 1 л., т. 15.000, 12 коп. (Час жовтневої революції, Денікінщини, про комсомол у Криму).

Долинов В. Узун-Калеси. Крымская поэма-легенда о “золотом слоне” и о татарском голодном бунте. Одесса, 1924 г. 18 с., т. 5.000.

Резниченко В. Чабанова легенда. Оповідання. Х., О., ДВУ, 1930 р., 16 с., т. 10.000, 10 коп. ДНКМ ухв. по уст.соцв.(Народна усна кримська творчість).

Коцюбинський М. На камені. Аквареля. Х.-К., Книгоспілка, 1930 р. 18 с., т. 10.000, 5 к. 1 вид.

На камені. Новеля. Передмова А. Шамрая, 1930, 48 с., т. 20.000, 8 к., II вид. (Любов, дореволюційний Крим).

Коцюбинський М. Під мінаретами. Опов. Х.-К., Книгоспілка, 1930 р., 52 с., т. 10.000, 10 к. (Дореволюц. Крим).

Коцюбинський М. В путях шайтана. Нарис. II вид. Х., Книгоспілка, 1930 р., 32 с., т. 15.000, 7 к. (Про становище жінки в дореволюц. Криму).

Біюк-Рюнеш (Велике сонце). Культурфільма на 3 частини. Виробництво Ялтинської фабр. “Восток кино”. Сценарій Третьякової. Х., Літер. і мистецтво, 1931 р., т. 4000. (Зміст фільму, метод, порада, оцінка. Національне питання. Література).

Цей “Самотній” – де автор розказує, як один кавказець захопився думкою знайти свій рід, дізнатися про свого походження від князів-черкасів через що і загинула. А нарід, який був батраками цих князів, про них таке думав : “Чорт їх бери всіх князів оцих. Остобісіло вже служити тим князям, кланятись, ходити на підслухи тощо. Залюбки я всіх цих князів поробив своїми холопами”; “... коли ми перестанемо їх боятися, тоді вже вони нас будуть боятися” (с. 38). Про чеченців, про їх славне минуле, боротьбу з царатом за національну свободу 1851 р. маємо художній відомий твір Л. Толстого “Хаджі-Мурат”. Ледве можна погодитися з А. Тахо-Годи, який рахує деспотизм Миколи I і Шаміля рівнозначними, бо Шаміль був на чолі горців Чечні й Дагестану за їх незалежність, а це мало революційне значення¹⁴.

Закавказзя, особливо Грузія, як головна складова частина Закавказької Соц. Федеративної Радянської Республіки, має найбільше освітлення в українській літературі.

¹⁴ Стаття Тахо-Годи: Л. Н. Толстой в “Хаджи-Мурате” // Новый Восток, №26-27, с. 340-351.

Ваньков Г. Північний Кавказ / Економгеогр. нарис. Х. Рад. Школа, 1931 р., 84 с., 1 л., 35 к., т. 10.000 (Робітна б-ка учня).

Кузьміч В. Політ над Кавказом. Авіа-експедиція Комсомолу. Х., Книгоспілка, 1929 р., 108 с., 1 л., 90 к., т. 5.000. (Подорожні нотатки).

18 днів по Кавказу. Екскурсія учнів 57-ої трудової школи ім. К. Маркса влітку 1930 р. / Збірка. Впорядкували І. Шевченко, Л. Міяшина та ін., редаг. Г.Литовченко. Х., Рад. Шк., 1931 р., 62 с., 1 л., 25 к., т. 10.000.

Димний М. Курорти Криму та Кавказу. К. ДВУ. 1930 р., 64 с., 1 л., 25 к., т. 6.000 (Курортна справа на Україні).

Кегелес М. У країні гір та кольорових металів (Північна Осетія). Нарис. Х., Пролетар, 1931 р., 88 с., 1 л., 50 к., т. 7.000.

Осетинські оповідання. Передм. та переклад з осетинської В. Чердниченко. Х.-К., Літ. та мист., 1931 р., 76 с., 15 к., т. 20.000. (Худ. літер.).

Маненко П. Черкаси. Х., ДВУ, 1930 р., 104 с., 50 к., т. 5.000 (Всеукр. Ас. Сход. ДНКМ дозв. по книгосхов. установ соцвуху).

Черкаські пісні, легенди, міти. Перекл. О. Кирія. ред. М. Рильського. Х.-К., Літ. і мист. 1932 р., 120 с., 2 крб. 30 коп., т. 2.000 (худ. літ.).

Таль В. (Товстоснос Вит). Любі бродяги. Повість. Х., ДВУ, Одесполіграф, 1927 р., 350 с., 1 крб. 50 коп., т. 500 (худ. юнацька літ.).

Цей І. Самотній. Оповідання. Х.-Дніпропетровське, ДВУ.1930 р., 44 с., т. 20.000, 10 коп.

Толстой Л. Хаджі-Мурат. Перекл. Б. Ткаченко. Х., ДВУ, 1924 р., 119 с., т. 3.000, 1 крб.

Кулік І. Карачай (Гірський примітив). Поезії. Х., Гарт, 1931 р., 17 с., т.3.000, 18 к. (Бібліотечка Гарта).

Багато ілюстрованих економгеографічний нарис взагалі Закавказзя склав Г. Ваньков, Грузії – М. Коркішко та О. Степаненко.

Нарис Ванькова добре складений, має багато цифрового матеріалу про Азербайджан, Вірменію та Грузію. Цей твір не позбавлений помилок, але не такі, великі, як у Коркішко та Остапенко. Ці автори виключно кажуть про західну Грузію, обходячи східну, роблять помилки в історичних фактах і в статистичних даних, наприклад, грузин рахується значно більше в Грузії, ніж за даними авторів і т.д., мало змальовано економічно-побутове життя Грузії. Але все ж ДНКМ ухвалив цю книжку до вжитку в бібліотеках учня, хоча її можна було раніше направити, доповнити, себто добре проредагувати. В цьому розумінні безумовно краще й доцільніше твір І. Ткачука “За Кавказькими хребтами”, де автор дає історико-економічно-географічні нариси й подорожні враження та ілюстрації про Азербайджан, Грузію-Тифліс, Хевсурію, Вірменію-Кривонь і Аджаристан-Баку.

У 1931 р. був у Тифлісі місячник української культури. Описав його М. Димний – “Україна гостем в Грузії”. В цій книжці досить повно, на багатьох сторінках, проілюстровано досягнення української культури, але розповідано неповно про розвиток грузинської пролетарської культури й зокрема таких його чинників, як образотворче мистецтво, кіно тощо. Головна політична цінність місячника була у тому, що він втягнув тисячі робітників Закавказзя, червоноармійців, науковців, письменників, винахідників і т.д. Все це було покладено в основу дальшого зміцнення зв’язку, обопільного ознайомлення Грузії та України в справі допомоги в підвищенні культурного будівництва. Автор дає фактичні, й почасти з історичного боку, дані економічного розвитку Грузії і свої подорожні враження. Але у якому році був цей місячник ні автор, ні видавництво не знайшли потрібним ясно дати зрозуміти це читачеві¹⁵.

Сценарій грузинського кіно знайшли на Україні почесне місце. Йому за 1931-1932 рр. присвячено де-кілька українських видань. Так, сценарій дано для таких фільмів держкінопрома Грузії: “Дуже просто” (побут піонерський), “Угубзіяра” (“Шлях до здоров’я”, – знахарне лікування у Грузії), “Хоборда” (“Геть з дороги”); кіно-памфліт з метою антирелігійної пропаганди в Грузії, “Чия вина?” (пропаганда раціоналізації техніки) і “Понад кордоном” (перський і турецький кордони). Всі ці брошурки да-

¹⁵ Ваньков Г. Закавказзя. Економгеограф. нарис. Підручник Рад. шк., 1932 р., 120 с., іл., т. 10000, 60 к. (Робітня б-ка учня).

Коркішко М. та Степаненко О. Грузія. ДВУ. 1929 р., 56 с., іл., т. 5000, 40 к. ДНКМ. до вжитку в бібл. учня ухв.

Ткачук І. За Кавказькими хребтами. Враження подорожі. Х.-К., Західна Україна, 1932 р., 72, іл., т. 8000, 50 к.

Димний М. Україна гостем у Грузії (місячник Української культури). Рух. Х. 1932р., 117 с., іл., т. 2000, 1 крб. 50 к.

ють на де-кілька сторінках зміст фільму, оцінку, метод поради, гасло, тези до бесіди, питання й літературу¹⁶.

Революційній боротьбі в Грузії в спогадах сучасників революціонерів присвячена книжка Барона Бібінейшвілі “За чверть століття”¹⁷.

Переходимо до огляду художньої грузинської літератури, перекладеної на українську мову. Тут найбільше місце належить письменникові М. Джавахішвілі (6 видань), К. Лордкіпанідзе і І. Татишвілі (по 3 вид.). Видання їх творів, як й других грузинських письменників вийшли за останні роки 1930 – 1931 р.

З творів Джавахішвілі перекладено його “Збірка оповідань”. (Ламбало і Хаша. Третій. Хбача запізнився. Два присуди. Зустріч. Безвинний. Абдулла. Чашочка). “Два сини”, окремо “Зустріч”, (епізод з Жовтневої революції). “Хбача запізнився” (побут залізничників), “Покидьки життя” (Хізани Джако, вид. 1930 р., роман) і теж “Завела” (Хізани Джако, роман, вид. 1931 р., про грузинське село, інтелігенцію, класову боротьбу у Грузії).

Лордкіпанідзе належать: “Зайві люди” (роман про комуністів Грузії, любов), “Перша мати” (оповідання про комсомол в Грузії, шлюб, родина, любов) і “Сільський зальотник” (оповідання про Грузинський селянський побут).

Татишвілі твори в українському перекладі такі: “Прачка” (класові протиріччя, шлюб, родина), “Наречена двох ворогів” (дореволюційне село й становище жінки тоді в Грузії) і теж “Жіноча доля”.

Навіть і грузинська опера попала до української перекладової літератури: це лібрето опери “Абесалом й Етері” (1931 р.).

Теж п’єса К.Каладзе – “Рогор” (“Як це було”, про революцію 1905 р. в Грузії) перекладена 1932 р. українською мовою.

Інші грузинські письменники, твори яких перекладено 1929 – 1932 р.р. на українську мову, такі: Дгебуадзе – “На руїнах щастя” (повість про шлюб, родину, любов). Шатілов – “Файвулін день” (оповідання для дітей серед-

¹⁶ Дуже просто. На 6 частин. Виробництво Держкінпрома СРР в Грузії. Режисер Г. Ламідзе. Х. Літер, і Мистецтво. 1931 р., 4 с., т. 10000, без ц.

Угубзіяра (Шлях до здоров’я). Вир. Держ. Грузії. Режисер Д. Рондолі. Х., Літ. і Мист., 1931 р., 4 с., т. 6000, без ціни.

Хабарда (Геть з дороги). На 6 част. Вир. Держ. Грузії, Х., Літ. і М., 1931 р., 4 с., т. 6000, без ціни.

Чия вина? На 4 част. Вир. Держ. Грузії. Режис. С. Федорченко. Х., Л. і Мист. 1931., 4 с., т. 6000 без ціни.

Понад кордоном. З кіноапаратом понад перським і турецьким кордоном Закавказзя. Виріб Східкіна. Автор – режис. А. Дубровський. Х.-К., Л. і М., 1932 р., 16 с., т. 4000, 9 коп.

¹⁷ Переклад з груз. видання. Х.-К. Пролетар. 1931 р., 256 с., іл., т. 4000, 2 карб.

нього віку про хлопчика татарина-вугляра в Тиф лісі). Каспелі – “Пастушок Габо” (оповідання про жовтневу революцію та селянських дітей Грузії). Метровелі – “Більшовик” (оповідання про комуністів Грузії). Міцтвілі – “Лютий” (роман про жовтневу революцію в Грузії). Нодирадзе – “Гаспар” (оповідання). Катутеладзе – “Перша буря” (оповідання про революційний рух дітей селянських Грузії). Туманян – “Гікор” (оповідання про селянського хлопчика, який не міг пристосуватися до життя в Тифлісі й вмер від напруженої праці й туги за селом). Чжимбе – “Люди ущелин” (роман з побуту хевсурсів). Шенгелія – “Саванардо” (роман про грузинську аристократію), Суліяшвілі – “Чікори” (оповідання про революцію в Грузії)¹⁸.

¹⁸ Джавахішвілі М. Збірка оповідань. Перекл. Г. Неморадзе, Х., Книгосп. 1930 р., 336 с., т. 4.000, 1 крб. 60 коп.

Джавахішвілі М. Два сини. Оповід. Перекл. С. Сороки. Х., Книгосп 1930 р., 32 с., т. 10.000, 10 коп. (з передмовою О.К.: “Мих. Джавахішвілі”). (Сучасна груз. літер.).

Джавахішвілі М. Зустріч. Оповід. Перекл. Г. Неморадзе, Х., Книгосп. 1930 р., 52 с., т. 20.000, 10 коп.

Джавахішвілі М. Хбача запізнівся. Оповід. Перекл. Г. Неморадзе, Х., Книгосп. 1930 р., 48 с., т. 20.000, 10 коп.

Джавахішвілі М. Покидьки життя. /Хізани Джако/. Роман. Перекл. з груз. Х., ДВУ. 1930 р., 290 с., т. 5.000, 1 крб. (оправа 20 к.)

Джавахішвілі М. Завала (Хізани Джако). Ром. Перекл. з груз. В. Левицького. Ред. і передм. А. Бера. Х., Рух, 1931 р., 238 с., т. 3.000, 1 крб. 85 коп. (Передмова с. 5-21). (Бібл. перехідної літератури).

Лоркіпанідзе К. Зайві люди. Ром. Перекл. з груз. О. Сорока, Г. Неморадзе. Х., Книгосп., 1930 р., 104 с., т. 10.000, 10 коп. (Сучасна груз. літер.).

Лоркіпанідзе К. Перша мати. Опов. Перекл. з груз. Г. Неморадзе. Х., ДВУ. 1930 р., 62 с., т. 5.000, 20 коп.

Лоркіпанідзе К. Сільський зальотник. Опов. Х.-К., Літ. і мист. 1931 р., 32 с., т. 20.000, 6 коп. (Мас. худ. біб-ка).

Тагишвілі І. Прачка. Перекл. О. Сороки. Х., Книг., 1930 р., 38 с., т. 10.000, 10 коп. (Сучасна груз. літер.).

Тагишвілі І. Наречена двох ворогів. Опов. Пер. з груз. Г. Неморадзе. Х.-К., Літ. і мист., 1931 р., 76 с., т. 20.000, 25 коп. (Мас. худ. б-чка). (З передмовою Г. Неморадзе, с. 3-5).

Тагишвілі І. Жіноча доля. Опов. Пер. з груз. Г. Неморадзе. Х., Літ. і мист., 1932 р., 40 с., т. 20.000, 13 к. (Мас. худ. б-чка).

Абесалом й Етері. Опера на 4 дії. Падіашвілі. Постанова А. Н. Пагави. Лібрето П. Міріанашвілі. За ред. А. Пагави. Перекл. з груз. на укр. мову К. Цагарелі та О. Варавва. Х., Укр. столична держ. опера, 1931 р., 32 с., 1 л., т. 4.000, 40 коп.

Каладзе К. Рогор. (Як це було). П'єса на 4 част. з репертуара Грузинського державного театру. З груз. перекл. К. Цагарелі та А. Дудка. Х.-К. і М., 1932 р., 64 с., т. 3.000, 75 коп. (Театр бібл.).

Азербайджану значно менше, ніж Грузії, присвячено українських видань.

Перше місце серед них безумовно посідає твір Барона Бібінейшвілі – “Ахча-Куїмська трагедія”. Це було в вересні 1918 р., коли наймити Антанти,

Дгебуадзе П. На руинах щастя. Повесть. Пер. з гр. М. Дгебуладзе. За ред. А. Пахаревського. Х., ДВУ. 1929 г., 84 с., т. 5.000, 50 коп.

Шатилов Б. Фейзулів день. Опов. Перек. М. Кравченко. Х., ДВУ, 1929 р., 30 с., 1 л., т. 15.000, 12 к. (ДНКМ в книг. уст. соцв. дозв.).

Каспелі Д. Пастуш к Габо. Опов. Пер. з гр. М. Кравченко. Х., Книгосп. 1930 р., 48 с., т. 20.000, 10 коп.

Метревелі Л. Більшовик. Опов. Пер. О. Сокори. Х., Книг. 1930 р., 38 с., 1 л., т. 10.000, 10 коп. (Сучасна груз. літер.).

Міцішвілі М. Лютий. Ром. Х., Літер. і мист. 1930 р., 54 с., т. 20.000, 12 к. (Мас. худ. б-ка).

Надирадзе К. Гаспар. Опов. Пер. О. Сороки. Х., Книг., 1930 р., 32 с., т. 10.000, 10 к. (Суч. груз. літер.). (Передмова К. Г. – “Колау-Надирадзе”).

Кутателадзе Петро (Самсонідзе). Перша буря. Опов. з груз. Х.-К., Літ. і мист., 1931 р., 64 с., т. 20.000, 12 коп. (Мас. худ. б-чка).

Туманян Ов. Гикор. Опов. Перекл. Георг Тер-Гевордян та Н. Г. Чугуненко. Х.-К. Молод. Більшовик. 1931 р., 32 с., т. 10.000, 13 к.

Чжимбе А. Люди ущелин. Ром. Перекл. А. Підгайного. З нар. проф. В. Гурко-Кряжина – “На Хевсурских Альпах”. Перекл. В.Цугло. Х.-К., Літ. і мист., 1931 р., 168 с., т. 5.000, 1 крб.

Шенгелая Д. Саванардо. Ром. Пер. Е. Плуга. Х.-К., Літ. і мист., 1931 р., 140 с., т. 5.000, 80 коп.

Суліяшвілі Д. Чікорі. Опов. Перекл. з груз. Х.-К., Літ. і мист., 1932 р., 40 с., т. 20.000, 16 коп. (Мас. худ. б-чка).

Про Абхазію та Аджаристан ми маємо такі українські видання:

Грушевський – “Радянські субтропіки – Абхазія і Аджаристан” (екон.-геогр. нарис з іл., зі списком літератури, що її використано при складенні цієї книжки).

Кегелес – “Аджаристан” (географ. нарис).

Воронин – “Приключение юного натуралиста в Закавказьи” (це оповідання з ілюстраціями для дітей про пригоди та мандрівку малих натуралістів, що вивчали тварин з Аджаристанської країни) й Андрієнко – “На гірській тропі” (роман про класову боротьбу на селі Аджаристані).

Грушевський О. Радянські субтропіки. Абхазія і Аджаристан Х., Пролетар, 1931 р., 294 с., 1 л., т. 3.000 пр.

Кегелес М. Аджаристан. Нарис. Х., Укр. робіт. 1931 р., 56 с., 1 л., т. 20.000, 14 к.

Воронин В. Приключения юного натуралиста в Закавказьи. К., Культура, 1929 г., 48 с., 1 л., т. 6.000, 25 к.

Андрієнко І. На гірській тропі. Ром. Х. Рух. 1932 р., 188 с., т. 4.000, 1 крб.75 к.

розстріляли 26 найкращих борців Бакинської комуні в глухій пустині Закаспійського края. Автор, користуючись з численних спогадів товаришів офіційних документів дореволюційної Росії, дав біографію двох найстаріших борців більшовицької партії: А. Джапарідзе і С. Шаумяна. Ця книжка дає чималу користь радянській молоді, яка повинна знати й шанувати героїв пролетарської боротьби й повинні вчитися на їхньому досвіді й житті героїчної самовідданості у переборюванні труднощів, що повстають на шляху до перемоги соціалізму. Далі автор дає історію Бакинської комуні, або роду Баку, падіння й розстріл бакинських комунарів, виявляючи участь у тому меншовиків.

Нарис Азербайджана дав Шамраєвський з показником літератури про нього, Бриль описав свої подорожі, враження за час мандрювання по цій республіці. Вразливий дав художній нарис про Каспій, нафту Закаспійського краю.

До цілком художньої літератури належить збірка творів сучасних азербайджанських письменників – “Молодий Азербайджан” і оповідання Гусейна “На шляху до нового життя”. У останнього находимо географічний (Баку і т. д.) та історичні данні, численні національні риси азербайджанського населення й це все тісно вкраплено в просте оповідання про нову жінку Сходу – тов. Джейран. “Хвала тобі, жінко, героїне! Своєю завзятістю і волею ти домоглася свого” (с. 51).

Щодо вищезазначеної збірки творів сучасних азербайджанських письменників, то найкращі з них теж т. Гусейна. Взагалі ж треба сказати, що цим оповіданням бракує тематики, вони на неї бідні, багато уваги віддається жіночому питанню, але проробка його не глибока, а про робітничий пролетаріат та трудове селянство у азербайджанських письменників не знайшлося зацікавленості. Зате багато вони дають тематики з дрібно-буржуазних шарів населення, торговців тощо. Не можна сказати, що твори ці високохудожні. Ні, вони мають не велику художню вартість, навіть не опрацьовані, не ґрунтовні. Взагалі азербайджанським письменникам є над чим працювати, себто як над формою, так і над змістом. Ще 1930 р. ВОАПП визначив різкий ухил праворуч серед Азербайджанської Асоціації Пролетарських Письменників, яка в багатьох випадках підпала під вплив дрібнобуржуазних поглядів, виявивши примиренство до класово-ворожих тенденцій у тюркській літературі¹⁹.

Щодо азербайджанських фільмових творів, то українською мовою ми маємо брошуру про комсомолку на виробництві та про шкідників радянського будівництва²⁰.

¹⁹ Про це дивись журн. “Критика”, 1930 р., № 10, с. 12–19 (ст. Селивановського).

²⁰ Барон-Бібнейшвілі. Ахча-Куїмська трагедія. Перек. з груз. Г. Намурадзе. Х., Пролетар, 1932 р., 38 с., т. 12000, 20 к.

Шамраєвський Я. Радянський Азербайджан. Х., ДВУ, 1930 р., 156 с., іл., т. 5000, 80 к.

Про Вірменію ми маємо літрепортаж Полторацького – “Герої нашого часу”, художні твори Зоряна, Мікаеляна й сценарії вірменського кіно про “Країну Наїрі”, де провадиться паралель між націон. питанням в Вірменії доби дореволюційної Росії й СРСР²¹.

На цьому закінчуємо розгляд українських видань про Кавказ. Як ми бачили, тільки Дагестан не одержав спеціального освітлення в цій літературі, й цю прогалину українським видавництвам треба заповнити й віддати економ.-географічний нарис про цю країну, про її будівництво й художні твори її письменників. Але ясно, що це не означає, що можна перекласти на українську мову, чи скласти таку брошуру, як, наприклад, Н. Плисецького – “Горцы Дагестана” (Москва, 1929 г.), яка, правда, написана популярно й за маркою “Госуд. Центр. Музея Народоведения в Москве”, але достатку є численними помилками невірних даних, висновків і прогалин.

Тепер перейдемо до огляду видань про республіки Середньої Азії, з їх великими просторами, численними продукційними силами, великим радянським будівництвом в галузі сільського господарства, також і легкої промисловості й перетворенням старого побуту на цілком новий.

Вражливий В. Глибокі розвідки. Нариси про Каспій. Х., Літ. і Мист., 1932 р., 38 с., т. 10 000, 20 к.

Молодий Азербайджан. Збірка творів сучасн. азербайдж. письменників. За ред. А. В. Багрія. На укр. мову перекл. Г. Піддубний. Х.- О., ДВУ, 1930 р., 210 с., т. 3000, 1 крб.75 к.

Бриль. М. Берег чорних криниць (Подорожні нотатки). Х., Рух, 1932 р., 62 с., т. 3000, 1 крб. 60 к.

Гусейн М. На шляху до нового життя. Оповідання. Х., Книгосп., 1930 р., 62 с., т. 20000, 12 к.

“Перша комсомольська”, виріб Азеркіно, режисер Медведєв В. та Орлов І. Х., Літ. і Мист., 1931 р., 4 с., т. 4000, без ціни.(Зміст фільму, оцінка його, оздоблення фойє, література).

²¹ Полторацький О. Герої нашого часу. Репортаж про Закавказзя. 1929 р. Х., ДВУ, 1930 р., 170 с. іл. Т. 5000, 1 крб.50 к.

Зорян С. Безпритульний Аршо. Опов. з вірм. переклав Г. Тер-Гевондян та М. Чугуненко. Х., ДВУ, 1930 р., 64 с., т. 10 000, 20 к.

Мікаелян К. Новелі. Перекл. М. Пилинський. Х., Літ. і Мист., 1931 р., 95 с., т. 10 000, 40 к. (Мас. худ. б-чка. Творчість народів СРСР). (Пробудження. Слава переможцям. Тітко Еказ. На шибениці. “Вірмено-татарська різанина”. “Majestic”. Наша таємниця. Закоханий у Росію. Загадка. На берегах Тихого Океану.

Країна Наїрі. Виріб Вірменкіно. Х., Літ. і Мист. 1931 р., 4 с., т. 4000, без ціни. (Зміст фільму. Оцінка його. Методпоради. Гасла. Літер.).

3. Середня Азія

У цьому розділі зупинимося на літературі, яка має загальне значення про Середню Азію, а не торкається окремих її республік.

Ще Галузо написав – твір про розвиток капіталізму у Туркестані – “Туркестан-колонія” (Москва, 1929 г.). Тому не вдалося дати чисто марксистську концепцію туркестанського капіталізму. Його твір має багато серйозних методичних хиб²².

Українські видавництва вірно оцінили важливість цього питання й було видано дослідження В. Лаврентьєва, яке було надруковано українською мовою в Одесі – “Капіталізм у Туркестані”. Автор намагався простежити, як капіталізм, не вказуючи на загально російську та туркестанську “азіатчину”, підбивав під себе Туркестан. Але автор економічну політику царату в Туркестані не аналізує, а розглядає буржуазну політику колонізації Туркестану, виходячи з іманентних законів розвитку капіталізму і менш за все лише “туркестанського”, але капіталізму загальноросійського. Особливу увагу автор приділяє аналізу соціальної природи фірм і банків, що оперували в Туркестані, щоб краще освітити характер буржуазної колонізації. Добре, що дав нарис про становище робітничої класи в Туркестані, хоч і складений лише за літературними матеріалами. Треба зазначити, що ця праця не вивчає всієї сукупності продукційних відносин колишнього Туркестану, а лише аналізує ті відношення, які виникли в наслідок буржуазної колонізації Середньої Азії. Мета автора була висвітлити ті економічні форми, в яких прийшов російський капітал у Туркестан, визначити соціальну природу фактичних хазяїв Туркестану, а також вивчити їх зв'язок з російським та світовим капіталом.

До економічно-географічних праць по Середній Азії належать книжки Коркішко М. та Степаненко О., які дали популярні нариси для школи про Узбекистан, Туркменістан і Таджикистан, і Бурксер Е. – про “Радянську Середню Азію”, теж популярний нарис для першого ознайомлення з цими країнами. Тільки дивно, що Казахстан за нашими планово-економічними планами не відноситься до республік Середньої Азії. Ця республіка стоїть окремо і від Середньої Азії й від Сибіру і можна тільки зауважити, що південна частина має тяжіння за своїми економічно-географічними рисами до Середньої Азії, а північна – до Сибіру. Автор же взяв стару концепцію, коли був ще так званий Киргизький край і коли лише частина сучасного Казахстану входила до складу Туркестану. Далі, автор не дав хоч коротенького огляду, які перспективи мають республіку за п'ятиріч-

²² П. Галузо. Туркестан-колонія. Оч. истории Туркестана от завоевания русскими до революции 1917 г. Москва, Изд. Ком. Уни. Трудящ. Востока, 1929 г, 162 с., ц. 1 р. 90 коп. Критику див. “Революційний Восток”, М., 1930 г., №8, с. 331–334 (Т. Кабалкин) й відповідь П. Галузо, там-же с. 334–338, реценз. Васильєвського – “Новый Восток”, М., № 28, с. 267–271.

ним планом, за планом реконструкції сільського господарства, нічого не каже про великий процес осідання кочовників про величезне економічне політичне значення туркестансько-сибирської залізниці (с. 38). Показник літератури (с. 122) складено наспіх, нехарактерно, напр., не згадувано про журн. (Народное Хозяйство Казахстана), хоч згадується про (Нар. Хоз. Середньої Азії). Не правильно автор думає, що можна писати твори, “не претендую на новізну і науковість” (с. 5). Популярні брошурки якраз вимагають великого наукового підходу. Ясна річ, що читач не получит від книжки Буркеса правильного уявлення про республіки Середньої Азії й окремо про Казахстан.

К художнім творам, що мають відношення взагалі до Середньої Азії, ми віднесемо оповідання С. Кибальчич та В. Іванова. Однак, книжка оповідань Кибальчича торкається також і тем Кавказу, Калмикії, поруч з Узбекистаном. Ці невеличкі оповідання, складені з митою забавити читача, хоч й складені не виразно, не художньо, але все ж дають деякі національні риси побуту східних народів наших республік, моменти класової боротьби, причому головний мотив автора – кохання. “Екзотические рассказы” Іванова (Голодна степ, Фергана, Алайські гори а також Крим) теж мало інтересні хоч торкаються таких цікавих тем, як боротьба з Колчаком, як “кожний по своєму приходить к комунізму” (“Ферганський хлопок”), про боротьбу з чехами (“Лощина Кара-Сор”)²³.

Нарешті до Середньої Азії віднесемо брошурки про фільми, що малюють побут тубільців цих республік.

“Айна” ілюструє перехід кочовників до осідання. Айна – дівчина кинула рідне кочовище, пішла вчитися, а потім повернулася назад помагати кочовникам визволитися від свого куркуля, піти до колгоспу й стати вільним свідомим робітником радянського господарства. Тут треба було подати процес зламу не тільки матеріального побуту, але й релігійного. Боротьба баїв против осідання кочовників спирається на релігійні забо-

²³ Лаврентієв В. Капіталізм у Туркестані (Буржуазна колонізація Середньої Азії). Х.-О., Пролетар, 1931 р., 136 с., т. 5000, 1 крб. 75 к.

Коркішко М. та Степаненко О. Народи республ. СРСР: Узбекистан, Туркменістан, Таджикистан. Х., ДВУ, 1929 р., 78 с., т. 5000, 65 к. (ДНКМ ухв. у роб. 6-ці учня).

Буксер Е. Радянська Сер. Азія. Х.-О., ДВУ, 1930 р., 122 с., 1 л., т.5.000, 70 к. (Літер. с. 122. ДНКМ дозв. до вжитку у роб. бібл.).

Кибальчич С. Чадра й др. расказы. Житомир. Космос., 1927 р., т. 3.500, 1 крб. 50 к. (Зміст: Чадра, Калле, Залду, Из-за земли. Варанта, Законы жизни, Из-за воды, История Катта Она- Сади-Хои, Би-Эзурпат, Курбаши, В стране цветущего урюка, Дети степей, Пески перелётные и др.).

Іванов В. Экзотические рассказы. Гизукр. Г. Мелитополь 1925 г., 141 с., т. 5.000, 1р. 10 к. (Омск, Ферганский хлопок, Атаман из Семипалатинска, Лощина, Кара-Сор и др.).

бони. А на самого кочовника фільм зробив б враження чогось нереального, недійсного. Але цілкове настановлення фільму – виявити політика радвллади до врятування експлуатованих та занедбаних мас-кочовників до культурно-економічно умов життя в колгоспах – фільм дає про це ясне уявлення...

Другій фільм – “Син країни” ілюструє боротьбу за воду ніж куркульством і біднотою в Середній Азії (власне в Узбекистані). Тут видно, як середняки приєднуються в цій боротьби до бідняків, а за те басмачі допомагають куркулям. Але радвалада помагає бідності осилити своїх масових ворогів і стати свідомими борцями, озброєними наукою за раціональні умови використання їх розподілу води, за утворення нової зрошувальної системи на раціональних підставах. Фільм добре освітлює яке має велике економічно-соціальне значення води в Середній Азії, і як за неї ще зі стародавніх часів точилася гостра класова боротьба, подібно боротьбі за землю на Україні та у Росії.

Третій фільм – “Кров землі”, себто нафта, цілком переносить нас до га-лузі легкої промисловості. В селі чи на Баді, серед пісків Кара-кума, була відкрита нафта і організовано здобичу її. Але цей фільм не має динаміки, не захоплює глядача й показує типи більш театральні, ніж життєві. Не видно, як розвивається реконструкція села, як ліквідується класовий ворог-як живе кишлак. Релігійний злам штучно й слабо виявлено, як і зріст пролетарської свідомості у декханів. Але ж все ж у цілому фільм дає аудиторії можливість познайомитися з нашим будівництвом нафтової промисловості, і як це соцбудівництво зламає старі основи, забобони, відкидає класових ворогів, знищує їх експлуатацію й утворює нові кадри свідомого пролетаріату²⁴.

Туркменістан. Туркменістан, як країна, освітлена в нарисі Даниленка з ілюстраціями й в літрепортажі – Турганови. Художня література подана авторами Калмицьким і Досвітнім, але, нажаль не маємо ні одного перекладу твору національного туркменістанського письменника українською мовою.

Повість Досвітнього “Полле” не може задовольнити читача. Який бажав би ознайомитись як слід з соціальним побутом туркмен. В цій повісті автор розказує про революціонера довоєнних часів, який втік з Росії до Туркмену (М. Чурук-Су, Іртенлик). Він тут закохався до туркменки дівчи-

²⁴ “Айна», кінопов. на 6 част. Моск. фабр. “Союзкіно”. Сценарій П. Смірної. Х., Літ. і Мист., 1931 р., 4 с., т. 6.000, без ціни.

“Син країни” на 6 част. Вироб. Ленінградської фабрики “Союзкіно”. Реж. Е.Йогансен. Х., Л. і М., 1931 р., 4 с., т. 6.000, без ціни.

“Кровь земли”. Політосвітн. фільм на 6 част. Вироби. Ленінград, фабр. “Союзкіно”. Сцен. Д. Толмачов. Х.-К., Л. і М., 1932 р., 8 с., т.4.000, без ціни.

Всі ці брошурки дають зміст фільму, методику, гасла та літературу.

ни Гюлле і прагнув визволити її з рабської долі східної жінки, бо його прагнення були “рівність людей”. Гюлле сміло рве зв’язок зі своїм побутом і становиться передовою жінкою. Хоч автор і дає багато рис а туркменського побуту і він його знає, але через те, що тут нема соціальної бази, повість не може захопити читача революційністю. Це не соціальний роман, а просто любовна романтика без соціальних моментів, з перевагою еротичності. Але, правда, як авантюрний роман, він читається легко написаною жвавою мовою. Самий тип революціонера автору не вдався²⁵.

Таджикистан. Описав цю республіку Робсман в двох книжках. Про “першу подорож у глиб Паміру” розказали Мисовський і Ерофеев. Таджикиський письменник С. Айні написав “Повість про бідняка таджіка” в якій висвітлює моменти сільського пролетаріята дореволюційного Таджикистана. Цю повість переклав с таджицької мови Ребрих і дав передмову до неї. Наги написав фантастичний роман про майбутню боротьбу радянської Європи та Азії з капіталістичною Америкою, де центр оповідання застосований на Памірі²⁶.

Узбекістан. Нарис про Узбекістан склав Горелов, давши в кінці книжки додаток-словничок і більше ми не маємо, на великий жаль, описів цієї країни білого золота, себто бавовни, яка має таке велике значення в на-

²⁵ Даниленко О. Радянська Туркменія (З додат. доповіді уряду Туркм. РСР II сесії ЦВК СРСР). Х., Пролетар., 1932 р., 98 с., 1 л., т. 7.000, 1 крб., Література дана на с. 74 (26 назов.).

Турганов Б. Республіка Туркменістан. Киев. АРП, 1930 р., I изд., 30 с., т. 8.000 экз., 20 к., II изд., 1930 г., 32 с., т. 8.000., 20 к. Дорожня библи. (Содерж.: Туркменистан. Канали, плотины. Дитя солнца. Ковровые розы. Тракторист Чари).

Кальницький А. Чокрак (Син полку). Повість для дітей сер. і старшого віку. Перекл. з рукописи П. Воронина. Х.-О., Мол. Більш., 1931 р., 44 с., т. 10.000, 25 к.

Досвітній О. Гюлле. Повість. ДВУ, 1927 р. 160 с., т. 3.000, 1 крб. 20 к.

Гюлле. Роман. Х. Библиотека романів “Робітничої газети Пролетар”, 1929 р., № 6-10, додаток до газети. Різна пагінація.

Гюлле. Повість. Вид. II, Х., ДВУ, 1929 р., 120 с., т. 5.000, 1 крб.

Гюлле. Алей. Літ. і Мист. (Твори, т. III. Гюлле, Алей 2 романа), 1931 р., 298 с., т. 5.000, 1 крб. 50 коп.

²⁶ Робсам В. Таджикиська республіка. Х., Пролет., 1932 р., 48 с., т. 8.000, 30 к.

Мисовський І. Памір (Перша подорож у глиб Паміру). Х.-О., ДВУ, 1930 р., 32 с., т. 6.000, 12 к.

Ерофеев В. Кіно-аппарат на “Дахові світу” Подорож на Памір Передмова Юденіча. К., Укртеакіновидав, 1931 р., 114 с., т. 3.000, 75 к.

Айні С. “Адіне”. (Повість про бідняка таджіка Адіне). Перекл. з таджицької мови Е. Ребрих с передмовою. Х., Рух., 1931 р., 270 с., т. 5.000, 1 крб. 29 к.

Наги А. Концессия на крыше мира. Роман. Х., Пролет., 1927 г., 176 с., т. 4.000, 1 р. 10 к.

шій економіці. Зате трохи більше находимо українських видань з української літератури, а саме: Ле захопився темою радянського будівництва в Узбекистані, її індустріалізацією, національним питанням її і написав великий “Роман Міжгір’я”, який вийшов де-кілька виданнями. Зміст роману індустріалізація відсталого Узбекистану (біля Намангана) й шкідництвом ворогів пролетаріату вкупі з узбецьким куркульством, духівництвом та англійським кореспондентом. Узбек-інженер комуніст Мухтаров заявляється ентузіястом збудування голодностепської проблеми іригації. Але цей інженер у автора вийшов сентиментальним, невитриманим партійним діячем. Він, як узбек, все ж почуває себе пригніченою людиною серед європейців. Так могло бути в добу царата, а не тепер, коли національні питання так глибоко та широко освітлюються серед населення радянських східних республік, особливо серед його партійного активу.

На значно слабшій соціальній базі, ніж це робить І. Ле, накреслює Б. Лавриньов відношення східної жінки Узбекистану (Аджикент. Таджикиент) до тубільців й європейців, боротьбу старого побуту з новим – “Зоряний цвіт”. Теж про національне питання й життя наймита оповідає Максимов: А діти середнього віку волові дані Самохвалова про одного верблюда ознайомляться з побутом бухарців. Тут іде мова як нерозумний хлопчик покалічив лютого верблюда (прізвищем Худжар), злякався його помсти, занедужав, але нарешті вони стали друзями. Цей сентиментальний твір, на нашу думку, хоч і дає дітям ознайомлення з побутом м. Бухари, але має штучний характер й не відповідає сучасному становленню давати дітям життєву дійсність²⁷.

Киргистан. Тут справа незадовільно, бо український читач не має українською мовою ніякого нарису цієї республіки, яка між іншим збудувала

²⁷ Горелов В. Узбекистан. (Країна білого золота). Х.-О., Пролетар., 1931 р., 138 с., 1 л., т. 7.000.

Ле І. Роман Міжгір’я. Роман. Х., ДВУ, 1929 р., 294 с., т. 5.000, 2 крб. 20 к.; Х., ДВУ, 1930 р., 344 с., т. 40.000 і кр. (папка 25 к.) (Худ. бібл. молод. роб., кв. І), передм. Овчарова, вид. II, кн. I.; Х., Літ. і Мист., 1932 р., 216 с., 25.200, 1 крб. 20 к.; Твори, т. III., Х.-К., Л. і М., 1932 р., 306 с., т. 10.00, 2 крб. 20 к.

Ле І.: “Як я працюю над романом Міжгір’я”, Життя й Революція, 1931 р. №8, с. 85-107, №9, с. 83-106. На стор.101 й далі автор дає перелік критики до його роману.

Ле І. Роман Межгорья. Авторизован. Перевод с украинского Э.Григорьева под ред. Л. Черненко. Х., Пролетар., 1930 г., 440 с., т. 4.000, 2 р. 25 к.

Лавриньов В. Зоряний цвіт. Опов. Перекл. з рос. М. Зімбалецьким. Х., Книгосп., 1930 р., 64 с., т. 15.000, 12 к.

Максимов М. Наймит Музафат. Опов. Перекл. з рос. Х. і Л., 1931 р., 54 с., т. 20.000, 10 к., (Мас. Худ. б-чка).

Самохвалов О. Лютий Худжор. Оповід. Х., ДВУ, 1930 р., 32 с., 1 л., т. 7.000, 20 к.

у себе українськими інженерними та економічними силами та машинами української продукції цукровий завод і має понад 100 тис. українського населення, розпорошеного по селам та містам Киргистану. Ми знайшли тільки для українського видання, що торкаються цих місцевостей, й то в галузі художньої літератури: Іванова (про Кипчаків, перехід до комунізму, бавовну) й Досвітнього про пригоди українського революціонера, втікача серед киргизів та прикордонних російських урядовців Східного Туркестану за часів світової війни. Місто дії Кара-Лар в Алаї Ош. Відлоги Памира. Герой автора гине серед киргизів, але цей тип революціонера вийшов у Досвітнього негативний, це, власне, егоїст, шкірник, хабарник, а не людина, яка готова віддатися цілком своїй революційній ідеї²⁸.

4. Казакстан

Хоч Казакстан, як складова частина РСФСР, не належить до республіки Середньої Азії, але за своїми економічно-географічними рисами особливо Південного Казакстану (північний наближається до Сибіру), його спідручно розглянути в слід за Киргистаном.

Ця величезна країна – Казакстан, що території майже рівняється Західній Європі, а населення має 6 міл., серед якого рахувалося до 1 міл. українців – заявляється другим Уралом і Донбасом СРСР за своїм головне кольоровим металом подруге камерно-вугільними пластами. Раніше Казакстан мав велике значення як скотарський масив, що багато постачав м'яса в великі центри СРСР й ця галузь народного господарства тепер знову відновлюється й повинна зайняти попереднє місце в економіці країни. В цій країні швидко відбувається перехід кочовиків на осідлість, утворення з казахів нових пролетарських кадрів для тяжкої та легкої промисловості, охоплення всього населення письменністю і втягнення взагалі в культурне соціалістичне будівництво. І ось, не дивлячись на те, що уряд СРСР звертає увагу на Казакстан, особливо в частині обслуговування українського населення, і теж Всеукраїнська Академія Наук взяла шефство над ним, – видавництва України мале місце для надрукування книжок про Казакстан. А про українську людність в Казакстані – зовсім нема окремого видання.

Політико-економічний нарис Казакстану склав Челкаренко, про Туркіб розповів Шехтер, а про шефи Казакстанської піонерії – Штейн. Книжка про історію будівництва Туркестансько-сибірської залізниці написана інженером Шехтером, який сам будував цю залізницю, й тим ця книжка

²⁸ Иванов В. Случай в Алайских горах. Рассказ. К., Коммунист, 1925 г. 40 с., т. 10.000, 40 к.

Досвітний О. Алай. Повість. Х., ДВУ, 1927 р., 152 с., т. 3.000, 1 крб. 15 к.

Досвітний О. Алай. Повість. Вид. II. Х., ДВУ, 1929 р., 118 с., т. 5.000, 1 крб.

Досвітний О. Гюлле, Алай. Х., Літ. і Мист. (Твори, т. III, Гюлле, Алай, 2 романа). 1931 р., 298 с., т. 5.000, 1 крб. 50 к.

цінна, бо вона подає цікаві й вірні відомості про це колосальне будівництво радянської техніки в відсталій економічно-культурній східній країні. Турксиб був відкритий 1.V.1930 р., а з 1. I. 1931 р. почався вже нормальний залізничний рух.

Ось і все, що ми маємо про характеристику Казакстана з економічно-політичного боку в спеціальній літературі України, а останні видання стосуються до художньої літератури, але й її теж небагато.

Поперше треба згадати про Т. Шевченка, у якого немало знаходимо матеріалів, як фактичних, так і художніх, поетичних й ілюстрованих. Життя східних країн за часі царату було відображено у творах Т. Шевченка в тій чи іншій формі, при чому його поетичні твори про Схід просякнуті співчуттям до пригнічених східних народів. Поет ще більше відбив епоху свого перебування в колишніх киргизьких степах в малярстві, ніж поезії. Від Шевченка залишились пейзажі побуту “киргизів”, степу, типи населення і т. д.²⁹

Про славетну туркестано-сибірську залізницю, про яку фактичні дані,

²⁹ Челкаренко Т. Казакстан. Пол.-екон. нарис. Х., Пролетар, 1931 р., 88 с., Т. 15000, 50 к.

Шехтер М. Турксиб. Х., Укр. роб., 1931 р., іл., с. 43, т. 15000, 10 к. (Дешева б-ка малописьменного).

Штейн А. Шефи казахстанської піонерії. Х., ДВУ, Мал. Більшовик, 1932 р., 40 с., іл., т. 10000, 20 к.

Багрій О. Т. Г. Шевченко. Кн. II. Х., 1931 р., с. 270, розділ “Шевченко і Схід”, с. 27-43.

Бедный Демьян. Шайтан-Арба. Поэма. Перев. О. Варавва. Х., Літ. и Мист., 1931 р., 38 с., іл., т. 20000, 20 к.

Фурманов Д. Бунт. Повість. Пер. М. Пілінської. Х., ДВУ, 1929 р., 366 с., Т. 5000, 1 крб. 80 к.

Фурманов Д. Сім день. Повість. (Скорочено за “Бунтом”). Пер. М. Пілінської. Х.-К., ДВУ, 1928 р., 308 с., т. 5000, 90 к.; II вид. Х., ДВУ, 1929 р., 260 с., т. 5000, 75 коп.

Нурхат А. В казахських степах. Оповід. Пер. з рос. М. Пашкової. Х.-К., Літ. і мист. 1932 р., 52 с., т. 5000, 35 к.

Торін В. Чия земля? Повість. Пер. з рос. П. Дош. Х.-К., Літ. і мист., 1932 р., 112 с., т. 10000, 45 коп.

Пісні степу. Виріб Востоккіно, сцен. Е. Аран. К.-Х., Літ. і мист., 1932 р., 12 с., т. 4000, без ціни. (Зміст фільму. Оцінка. Методика. Питання. Гасла. Матеріал. Література).

Амур-Санан А. Мудрешкін син. Повість. Пер. з рос. П. Дроздова. Х.-К., Літ. і мист., 1932 р., 274 с., т. 4000, 2 крб. 20 к.

Туркестано-сибірська залізниця (Турксиб) та її значення. К., Укртеакіновидав, 1930 р.

як вище зазначено, подав учасник цього величезного радянського будівництва інж. Шехтер, написав поему Дем'ян Бідний захоплений тими чудовими явищами, які з культурно-економічно-політичного боку вплили на життя кочовників і на реконструкцію цієї відсталої раніше східної радянської республіки.

Про недавнє минуле – антирадянське повстання 1920 р. семірічінської червоної армії у м. Вірного (тепер Альма-Ата) та його ліквідацію оповів нам Фурманов в своїй повісті “Бунт”, яка потім була скорочена в повість – “Сім день” і набула серед українського читача великого успіху. Тут оповідається, як військовим частям був дан наказ перейти зі Семіріччя до Фергани, але часті не захотіли це виконати, а вирішили розійтися по домівкам. Куркулівська група авантюристів використала цю несвідомість військових частей, піддурювала їх не коритися наказу, але героїчна група десятка – двох відданих комуністів на чолі з Фурмановим повела складну тактику проти контр-революціонерів й кінець-кінцем перемогла, й армія всеж таки виконала наказ й пішла до Фергани. Як правильно зазначив т. Серафимович в передмові до російського видання (“Мятеж”, М., 1927 р.) в книзі Фурманова “встают живые люди, расслоение на классы, на национальности: русские крестьяне, казаки, в силу обстановки, созданной царским правительством, жестоко эксплуатирующие киргизов – несчастных, забытых, замученных, темных и бесконечно нищих; бай, манапы, киргизские кулаки, мироеды, мулы – жадною сворою наравне с “казаками” и крепким крестьянством сосут своих единоверцев, держав в железных клещах и непроходимой темноте. И вот в этой богато родящей, пестрой и сложной стране идет революционная борьба, строительство...” Ця книжка читається з великим захопленням, вона розказує все жваво, правдиво, одверто і в багатьох місцях художньо. Це все засновано на документальних даних, без жодних прикрас.

Про Казакські степи, революційний рух їх населення розповів нам Нурхат, про комсомол на казакському селі, а класову боротьбу та колгоспне життя – Торін, про національне питання, класові протиріччя теж на селі маємо сценарії Востоккіно – “Пісні степу”. З краєзнавчих фільмів ВУФКУ заснято т. Лозієвим – “Подорож до Тянь-Шаню”. Цей фільм уявляє собою нотатки учасників експедиції до Тянь-Шаню, він подає поруч з фіксуванням роботи експедиції і побут та умови життя місцевого населення, місцевих пейзажів й полювання. Але весь фільм досить скучний, тягучий, ніби то скомпонований за малюнками, що можна найти в ілюстрованій літературі. Може настановлення самої експедиції за своїм виконанням не змогло дати іншого матеріалу для фільму.

В Казахстані живе невеличка кількість калмиків, які головне заселяють свою автономну калмицьку область з новою столицею Елістою. Про цих калмиків за добу Жовтневої революції, освітлюючи національне питання

в дореволюційній Росії і в СРСР – написав велику цікаву повість Амур-Санан під назвою “Мудрешкін син”³⁰.

5. Сибір

Про **Ойратську Автономну Область** – Алтай дав інтересні алтайські нариси М. Егарт. За словами автора, найбільше його цікавило розпізнати ті сили, що перетворюють країну, рухають її вперед, показати її труднощі, що їх доводиться перемагати; тому автор дбав насамперед про те, щоб зрозуміти й увявити собі розміщення класових сил. Його цікавили конкретні ділянки боротьби й наступу в глухих селищах – від пустельних височин Улагану до Чуйського шляху. Автор бачив партійців, комсомольців, колгоспників, делегатів, робітників, аймаків, і сільрад, учнів лікнепу – одне слово тих, що б’ються за новий радянський Алтай, хто творить його повсякденною працею. Але автор малює Алтай не екзотичним, не прикрашує життя, а малює його правдиво зі всіма позитивними й негативними рисами. А негативних рис дуже багато; серед них - дикунство, забобони, бруд, покірливість природи, жорстокість, вороже відношення до всього нового, недовіря до новаторів, а на базі всього цього розгортається на Алтаї прикрита та явна боротьба аза новий побут, соціалістичне будівництво. В своїх оповіданнях автор малює нам нову жінку, утворення колгоспів, поразку релігійних вірувань, народження нових кадрів комуністів. Ці оповідання жваві, почасти художні, письменник уміє володіти й матеріалом й художньо-літературною формою й читач, ознайомившись з оповіданням Егарта, безумовно буде мати добре уявлення про сучасний Алтай.

Менш характерні оповідання про Алтай дав В. Гжицький. За те він написав великий роман “Чорне озеро” (що на Алтаї у р. Катуня), де освітлює національні проблеми, індустріальні досягнення й завдання в цій відсталій країні. В. Гжицький оповідає, як родовита алтайка, вже освічена культурою, але повна алтайських забобонів (між іншим : “Батько каже, що алтайці не знають любові”, с.115), націоналка, ворожа до європейців як

³⁰ Егарт М. Переправа. Алтайські нариси. З рос. перекл. О. Клименко Х.-К., ДВУ, Літ. і Мист., 1932 р., 72 с., т. 5000, 1 крб. 50 к. (Зміст: Від автора. Переправа. Алтин-Коль. Могила - Урмат Павла з Чулишманської долини. Жовтень в ілагані. Комсомолец Ден-Неметов. Кінь Кидраша Міндешева. Комуна “Ялни Юрт”. Наступна Онгудаї).

Егарт М. Комуна. “Йолгни-Йурт”. Оповідання. Перекл. з рос. О. Василенко. Х.-К., Літ. і мист., 1931 р., 32 с., т. 20000, 20 коп. (Мас. худ. б-чка).

Гжицький В. Чорне Озеро (Кара-Кол). Ром. Вид. І. Х., ДВУ, 1929 р., 406 с., т. 7000, 1 крб. 80 к.; вид II, Х.-К., Літ. і мист., 1932 р., 316 с., т. 8000, 2 крб. 60 коп.

Гжицький В. Цісарське право. Оповідання. Київ “Західна Україна”, 1930 р., 160 с., т. 5000, 60 к.; Од., 1931 р., 120 с., т. 10000, 35 к. (В вид. 1930 р. до Алтаю відносяться оповідання “Трус” і “Кам Кабир”, а в вид. 1931 р. лише “Кам Кабир”).

до гнобителів алтайців, все ж полюбила одного з них – художника. “Він був з цієї породи людей, що не люблять довго” (с.112), тільки насолодився її тілом, не захопився її внутрішнім натрієм, покинув її вагітну, й вона, звичайно, втопилася, як це робиться за буржуазними романами. Замість того, щоб показати як жінка підо впливом бесід про національну політику Радвлади й підо впливом розгорнення соцбудівництва на Алтай, змінює свої погляди й із пасивної алтайки перетворюється в свідому радянську жінку Сходу, бореться за своє краще життя, автор дав звичайний тип закоханої жінки за типами буржуазних персонажів Гончарова, Тургенева і т. п. Правда, автор намагався вкласти в свій роман в рамки національної і класової боротьби, коли він розказує про Алтай, що “тут борються дві культури, дві сили – культура пролетарська і куркульсько-шаманська; переможе перша бо вона сила, хоч може доведеться принести і не одну жертву” (с.86); у другому місці автор оповідає про пропаганду шаманів – “треба стати до боротьби усім алтайцям, як за тих недавніх їх часів, коли гори руїлись від наших повстанців, що захищали своє життя від червоної комуни... Вони забороняють нам визнати віру предків” (с.56). Але ці й подібні в романі епізоди, непов’язані з головними персонажами роману, відокремлені від цієї боротьби. Також й деякі штучні, за типами резонерів старих романів, напр., інженера могло й не бути, настільки він слабо пов’язаний з тематикою роману. Такий роман не може захопити читача на дальнішу вперту боротьбу з ворогами комунізму, а скоріше розів’є у ньому пасивність, містицизм в невідомі для нас сили . від яких не можна позбавитись. Це цілком не марксіське розв’язування проблеми.

Безумовно краще, коли українська аудиторія розгляне фільм виробництва ВУФКУ за сценарієм т. Слуцького – “По Ойратії”. Цей виріб кіно УРСР показує глядачеві як алтаець став на шлях індустріалізації, як він бореться зі старим побутом, перемагає його. Взагалі треба сказати що такі не ігрові фільми (інакше як кажуть, культурно-побутовий, географічні). Заявляються величезними, культурними факторами для освітлення мас. Вони корисні вже тим запасом знань і фактичних вражень, які засвоюються глядачем навіть не помітно для нього.

Хакаська Автономна Область знайшла собі висвітлення на Україні тільки в брошурці к сценарію Волькенштейн – “Хакасія”. Ця країна, що лежить на півдні Західного Сибіру, в Мінусивській улоговині, має велике майбутнє. Зазначений фільм скоріше видовий а не політичний й у цьому його головна хиба. Так фільм дає багато даних перебудови Хакасії, але не показує на яких підставах виростає ця реконструкція. Фільм класне не показує того про тест класових протистеств, які були в Хакасії до жовтня. Він тільки показує тодішню бідноту, пригнічення хакасів, таких покірних, пасивних! Цього безумовно не було, бо були протести, бунти й т. ін. В наших архівах досить залишилося документів про це. Далі фільм не показує класової боротьби й в поживтневій Хакасії ніби то класовий

ворог здав свої позиції без опіру, ніби то він не використовує всіх засобів, щоб пошкодити соціалістичному будівництву. А трудящі маси Хакасії за фільмом не набувають собі свідомості пролетаріату, й не видко зовсім, як радянські й громадські організації, за директивами партії, проводять й керують перебудовою Хакасії. А коли всі ці моменти були б додані до фільму, він дійсно тоді демонстрував як відбивається робота комуністичної партії в національно-культурнім будівництві відсталих народів, які він має тут великі труднощі, й величезні успіхи й грандіозні перспективи. Тільки за таких умов цей фільм міг би зробити сильне враження на аудиторію й мобілізувати її на дальнішу боротьбу з упертим класовим ворогом комунізму³¹.

6. Далекій Схід

Далекій Схід теж слабо виявлено українськими видавництвами. Дуже добре, що гарні нариси видатного науковця мандрівника Арсеньєва “В нетрах Уссурійського краю” минулої доби перекладено на українську мову. Про цю книжку й Ф. Нансен й С. Гедин своє чесно дали похвальну думку, й дійсно, хоч те, про що пише Арсеньєв, вже кануло у минулому й там, де раніше були дебри та жили тільки хижакі, тепер радянське будівництво запроваджує сільське господарство та будує фабрики й заводи. Тепер б’є повним ключем соціалістичне життя. Мова автора дуже легка, жвава, художня, й малюнки гарно ілюструють зміст книжки.

Але Далекій Схід цікавить українського читача й з боку переселенчеських перспектив. Ще до війни туди, особливо на Зелений Клин тянулися українці. Тепер зацікавлена цим і бідна єврейська маса. Відділ переселення НКЗема УРСР видав з цією митою ще 1928 р. poradnik для ходаків і переселенців. У тому ж році Новицький написав книжку з мапою про Приморщину – “Зелений Клин”, Глуздовський - про цей самий Зелений Клин – “На Новій Україні” з ілюстраціями та мапою. Пічугін теж присвятив (1932 р.) переселенню та колонізації свої літрепортажні нариси – “Танок над Уссурі”.

Щодо Бирско-Биджанського району, який призначено для єврейських переселенців, то теж 1928 р. вийшла на Україні невелика книжка про нього, по даним експедиції Комзета проф. Б. Брука. Тут дано відомості про географ. положення, клімат, копальні, переселення і зазначено, що “Бирско-Биджанский район признается знатоками Дальнего Востока наиболее ценным районом” (с. 8). Але заслуга в популяризації цього району належить молодому пролетарському єврейському письменнику Альбертону. Він чимало прожив серед переселенців, сам уважно вивчав

³¹ Хакасія. Культфільм на 5 част. Виріб сиб. кіно-фабрики Союзкіно. Сцен. А. Волькенштейна. Х.-К., Л. і мист., 1932 р., 12 с., т. 4000, 5 коп. (Зміст: Тема. Зміст фільму. Оцінка. Методика. Матеріали для доповідача. Цитати. Література).

добрі і негативні риси в Біро-Біджані. Після переселення євреїв на великі площі Крима та Білорусії, почалося переселення їх 1929 р. в Біро-Біджан, й Альбертон малює початок робіт цих перших переселенців, побут їх в комунах, колективах, взаємини між єврейськими переселенцями та тубільською людністю, побут, надії переселенців, їх захоплення, ентузіазм. Великі площі Біро-Біджану дають великі можливості приєднати до соціалістичного будівництва сотні тисяч євреїв і утворити перспективи для нової національної адміністративної одиниці. Автор все це змальовує жваво, художнє, щиро, але у нього не вистачає фактичного матеріалу, який він, як самовидець був повинен дати читачам в належній мірі. А завдання подорожніх вражень завжди повинно не тільки давати цікаві моменти, але й навпаки, непомітно насичувати читача такими даними, які він непомітно для себе міг би засвоїти, а потім використати в своїй практичній ділянці. А коли прочитаєш книжку Альбертона, то все ж мало будеш мати уявлення про Біро-Біджан, де він власне знаходиться, що це за країна в географічно-економічному освітленні і т. д. Щоб пояснити собі всі ті запитання читач повинен шукати інші книжки, а це не так легко, бо це новий куток соціалістичної культури й ще мало про нього надруковано. Правда, в “Сибирской Советской Энциклопедии” (т. I, М., 1929 г.) вже находимо такі короткі відомості: Біро-Біджанський район має на південь кордоном р. Амур с. Пашкова на схід до Хабаровська, на північ – залізниця від Хабаровська на захід до ст. Облуччя, на півд.-захід. – річку Хінган від ст. Облуччя до Пашкова; площа більше 20000 кв. км. Саму назву район одержав від двох притоків Амура: р. Біри й р. Біджан; шляхи сполучення: залізниця й р. Амур; копальні – золото, кам’яний вугілля, залізо, графіт, дорогоцінне каміння³².

Уривки із зазначених подорожніх вражень Альбертона видала, як безплатний додаток до газети, “Пролетарська Правда” у Києві. Доцільність переселення до Біро-Біджану трудовому єврейству розглянуто в брошурах Черняхівського й Чередника.

Про революційні події на Далекому Сході дає змалювання невелике оповідання єврейського письменника Кушнірова – “Мертва сопуха”, де автор просто, але виразно, розказує про героїчну боротьбу радянських партизан з американським загоном. Таке оповідання про партизанську боротьбу, але радянських моряків з білими, дав Новіков-Прібой, що так

³² Правда вже 1929 р. появилася література про Біро-Біджан, але не на Україні, а саме: Мережин А. Что такое Биро-Биджан, М., Озет, 1929 г., 96 с., карта, т. 5000, 35 к. (Комитет по земельн. устройству трудящихся евреев при Президиуме Совета Национальностей ЦИК СССР = “Комзет”). До 1931 р. відноситься книжка: Е. Ванеев. Биро-Биджан (историч. справка, геогр. прир. богатства пути сообщения, население, хозяйство, колонизация). Благовещенск, ОГИЗ, Дальне-Восточное Отделение, 1931 г., 85 с., карта, рис., т. 5000, 80 к.

жваво й цікаво змальовує морський побут, яскраво відбиває моменти соціалістичного будівництва та боротьби на радянських окраїнах³³.

Розділ другий

ЗАКОРДОННИЙ СХІД

1. Загальна література про Закордонний Схід

Огляд українських видань по Закордонному Сходу почнемо зі згадування про твори історично-загального значення.

Акад. Бузескул дав невеличкий нарис про відкриття й наукові досягнення до 1927 р. у галузі виучування давнього Сходу. Далі, ще 1923 р. в Берліні вийшла книжка українською мовою Отто Авсема – “Історія боротьби праці

³³ Арсеньев В. В нетрах Уссурийского краю. Скоротив і переклав П. Довгопіл. Х.-К., Мол. більш., 1931 р., 354 с., іл., т. 10000, 1 крб. 80 коп. (Передмова до вид. нім. мовою Фрідофа Нансена, Свена Гедина).

Далекий Схід. Порадник для ходаків та переселенців. Х., (НКЗЕМ. Від. Переселення). Полтава, 1928 р., 48 с.

Новицький М. Зелений Клин. (Приморщина). Х., ДВУ, 1928 р., 48 с., мапа, т. 5000, 35 коп.

Глуздовський В. На Новій Україні. Зелений Клин. Х., Книгосп., 1928 р., іл., мапа, т. 4000, 50 к. (ДНКМ ухв. до уст. соцв.).

Пічугін М. Ранок над Уссурі (Нарим). Х., Літ. і мист., 1932 р., 128 с., іл., т. 5085, 1крб. 25 к. (Зміст: Передмова, Брама до океану. Долиною Суй-Фуна. Над Ханко. Піонери. На рубежах).

Некоторые данные по обследованию Бирско-Биджанского района Д.-В. края. (По предварит. отчету экспед. Комзета проф. Е. Брука). О., 1928 г., 24 с., без цены. Приложение к сводке “Укрозета» за февраль 1928 г.

Альбертон М. Біро-Біджан. Уривки. З євр. перекл. М. Цілін. К., “Прол. Правда”, 1930 р., 46 с., т. 37.000. (Безплатний додаток до “Прол. Пр.”). (Зміст: Мікіта в Б.-Б., Дві комуни. Євреї- хлібороби).

Альбертон М. Біро-Біджан. Подорожні вражіння. Передмова М. Кіпер. Перекл. з євр. З. Йоффе. Х., Книгосп., 1930 р., 178 с., т. 5000, 1 крб. 25 коп.

Чередник О. Чи слід трудовому єврейству переселятися до Біро-Біджану. Х., Укрозет. 1930 р., 19 с., т. 5000, 80 к.

Черняхівський Г. Шляхи єврейської бідноти до хліборобства. Київ, ДВУ, Пролетар, 1930 р., 48 с., т. 10000, 17 коп. (тут є розділи про Біро-Біджан, с. 35-38).

Кушніров А. Мертва сопуха. Оповідь. Пер. з євр. М. Івчур. Х., Книгоспілка, 1930 р. (Суч. євр. літер. №3), с. 15, ілюстр. т. 20000, 4 коп.

Новіков-Прібой А. В бухті Відради. Пер. з рос. П. Д. Х., ДВУ, 1927 р., 46 с., іл., т. 5000, 25 к.; вид. III. Х.-О., ДВУ, 1930 р., 46 с., іл., т. 5000, 12 к. (ДНКМ дозв. до вжитку).

за визволення”. Це власне підручник для школи й самоосвіти. Він починається нарисами про первісний комунізм, про рухи рабів, селян і робітників у Індії, Єгипті, Палестині, Китаї, Америці (держава інків) і т. д., в тому числі й на Україні. Завдання автора було допомогти учневі зрозуміти всесвітню історію, як боротьбу класів, а соціальну революцію 1917 р. й утворення СРСР, як останнє кільце в історії повстань трудящих мас прорив соціального гніту. У автора даються відомості й про історію утворення комуністичних держав. Так, він описує державу інків (Кечуа) в Північній Америці, але на жаль, не докладно, а схематично. Між тим, цікаво було тут зазначити, що у інків була спільна праця, розподіл продуктів, одяжі, приватної власності не було. Ясно, що у автора не мало хиб, але й зміст і тема його настільки великі, що автор не мав настільки ерудиції, щоб їх уникнути. Була би радія виправити їх, доповнити книжку та переробити деякі відділи й перевидати цю книжку використовуючи новий матеріал, про історію комуністичних замірів, бо з 1923 р. в цій галузі знань зроблено багато нового.

Невеликі й поверхні відомості про подорожі за старі часи фінікійців, персів, греків та римлян, докладніше арабів, європейців (Плано Карпіні до Китаю) та ін. Находимо в маленькій брошурці Покровського (1925 р.). Слід було б дати українському читачеві більш серйозний твір про мандрування за старі часи до східних країн.

Про “Мистецтво країн Ісламу”, власне каталог до Музею Мистецтва ВУАН і матеріали до епіграфіки, склали М. Вязьмітіна й В. Крачковська.

Про розвиток правової творчості з давніх часів до наших (від Хаммураби до Леніна) задався метою написати твір В. Бошко й тут маємо відповідні розділи про східні країни – “о старом Египте, Вавилоне, Китае”. Але як ми вже зазначали в одній рецензії; “чувствуется беспомощность авгора в подведении экономического базиса под правую идеологию”, відсутність марксівської методології³⁴.

З історії східно-візантійської культури, дав етюд про споріднення й шлюб Ф. Мищенко.

Нарешті, з поетичної галузі маємо переклади творів східних поетів та самостійні поезії на східні теми акад. А. Кримського – “Пальмове Гілля”. Велика філологічна ерудиція автора й його власний поетичний нахил дали нам українською мовою багато гарних перекладів східної поезії та її наслідування. Хоча видання “Пальмове Гілля” було до 1924 р., себто виходить за хронологічні межі нашого огляду, ми тут його нотуємо для повноти³⁵.

³⁴ Курц. Б. Рец. в “Новом Востоке”, № 13-14, с. 432-433.

³⁵ Бузескул В. Открытия и научные достижения за последние годы в области изучения Древнего Востока. Х., Всеукр. Асоц. Востоковедения, Пролетарий, 1927 г. (Оттиск из журн. “Східний Світ”, №1 за 1927 г.), 18 с., т. 150, без ц.

Авсем Отто. Історія боротьби праці за визволення. Ілюстр. підручник для школи й самоосвіти. Ч. I. До наукового соціалізму. Космос. Берлін., 1923 р., 272 с., іл.

Ознайомившись з літературою, яка загально трактує про колишній схід, перейдемо тепер до огляду літератури, яка теж загально розглядає Схід, але сучасний.

Ця література починається на Україні, як і слід було чикати, з творів Леніна, які вийшли під назвою “Восток й Революція” ще 1924 р. Тут скупчені всього на 32 сторінках статті й речі Леніна по східним питанням, відозви Сходу про Леніна. Зміст цієї невеликої, але цінної книжки такий: відстала Європа й передова Азія, прокидання Азії, відновлення Китаю; про лист Енгельса до Каутського, чи можливо протиставити колонії “Європі”; тези про імперіалізм та національне пригнічення; з речей на II-му з’їзді народів Сходу; тези за національними та колоніальними питаннями.

Треба було б поновити цей збірник, а ще краще видати новий твір, де детально опрацювати той багатий матеріал, який ми маємо в творах Леніна про східні країни, й яскраво визначити, яке має величезне значення ім’я Леніна в східних країнах. Це, безумовно, одно із бойових першорядних завдань українських марксистів-східознавців.

Китайгородський дав 1928 р. аналізу подій в колоніях, досвіду національно-революційного руху в них й підсумки VI Конгресу Комінтерну за обговорюванням колоніальних проблем. Той самий автор склав і другу брошурку, де задався метою ілюструвати II розділ тезисів того ж VI Конгресу Комінтерну про колоніальне питання за доповіддю т. Куусинена – “Характерные черты колониальной экономики и империалистической колониальной политики”, наводячи низку фактів, статистичного і описового матеріалу господування капіталістів в східних країнах. Китайгородський намагався тим самим підсилити основні твердження тези про неминуче заторможування та замедлення зросту продукційних

Покровський О. Стародавні подорожі. Книгоспілка, 1925 р., с. 15, ц. 30 к.

Мистецтво країн Ісламу. Каталог Склала М.Вязьмітіна. Матеріали до епіграфіки. В. Крачковської. К., 1930 р., 122 с., + 23 табл., т. 2500, 1 крб. 35 коп. (Музей Мистецтва ВУАН).

Бошко В. Очерки развития правовой мысли (от Хаммураби до Ленина). Юридич. издательство НКЮ УССР, Киев, 1925 г., XXXV + 570 с., т. 5000, 6 руб.

Мищенко ф. З історії східно-візантійської культури. Споріднення й шлюб. К., 1927 р., 50 с., т. 150, без ціни. (Окр. відбитки із Зап. іст.-філ. вид. ВУАН, кв. VII-VIII, 1926 р., с. 144-169, I етюд; кн. 5, 1927 р., с. 193-214, II етюд).

Кримський А. Пальмове Гілля. Екзотичні поезії. Частина I, II і III. Тов. “Час” (I част.) й Всеукр. Ак. Наук (ч. II і III). Київ. 1922-1923 р.р. Белетристичні писання А. Кримського. III. Пальмове Гілля. Екзотичні поезії. Част. I. (1898-1901), част. II (1903-1908), Видання III, ВУАН., Київ, 1923 р., 168 с., 50 к.

Кримський А. Белетристичні писання. IV. Пальмове Гілля. Екзотичні поезії, ч. III (1917-1920), К., “Час”, 231 с. (Зміст: В трапезунті. Здавньої перської лірики IX-X ст. Хафизові пісні, з Хейяма і т. д.).

сил в колоніях і більше закріпачення колоній імперіялізмом. Таким чином, автор спростував теорію “деколонізації”, яка була засуджена VI Конгресом Комінтерну.

Про завдання Профінтерну в колоніальних країнах український читач може дізнатися з брошури т. Агола і з брошури під назвою “Завдання прихильників Профінтерну”. Прихильники Профінтерну у боротьбі з ворожими революційному рухові течіями за інтереси колоніальних та півколоніальних країн мали значні досягнення, але були й хиби. V Конгрес Профінтерну й зазначив у резолюції, що тільки найактивніша клопітна організована робота, тільки боротьба за щоденні інтереси робітників і ув’язка з боротьбою за скинення ярма імперіялізму і буржуазно-капіталістичного режиму, тільки щиросерда боротьба проти всіх течій, ворожих профрухові і зможуть забезпечити дальший розвиток революційного профруху і перемогу робітничої кляси над імперіялізмом.

Про зріст революційного руху в колоніях дають популярне уявлення брошури т. П. Міфа і Альошина.

Перша брошура складається з двох статей П. Міфа (з “Большевика” № 5 і “Молодой Гвардии” № 18 за 1929 р.), але перероблених автором. Перші шість глав дають загальне комінтернівське настановлення в колоніальних країнах, останні – конкретний розвиток колоніальної визвольної боротьби за 1930 р. Ця брошура й тепер не втратила свого значення, захоплюючи всі країни Сходу, всі колонії й даючи матеріал в стислій формі.

Другий автор – А. Альошин задався метою виявити в якій мірі Жовтнева Революція пов’язана з життєвими інтересами східних народів, за що вони борються, як вони живуть і які їхні проблеми. Він з’ясовує, що таке “колонія”, вплив капіталізму на колонії, стан тубільного капіталізму, дає схему революційного руху в колоніях, нарис національного питання в СРСР й, нарешті, зупиняється на китайському та індійському революційному рухові. Найбільш цінна стаття – гегемонія пролетаріату в революційному русі колоній, де автор визначає, що східні народи зрозуміли, що СРСР – батьківщина трудящих усього світу, що існує глибокий зв’язок між національно-визвольним і класовим рухом колоніальних рабів, з одного боку, та СРСР і міжнароднім пролетарським рухом, з другого боку. Цю характеристику колоніального світу доповнює т. Славін, зібравши на невеликій кількості сторінок данні про примусову працю, яка існує по всіх колоніях. Але це зроблено автором наспіх, схематично й не досить виразно, що при популяризації особливо необхідно. Безумовно краще складена книжка Л. Савельєва – “Молодь у східних країнах”. Но це – уже досить велика книжка, в якій іде мова про життя робітничої та школярної молоді в колоніях та півколоніях Азії та Африки. Коли автор розглядає окрему країну, він насамперед каже про життя народу взагалі, а тільки потім про селянську, робітничу й шкільну молодь. Він таким чином дає не мало фактичних даних для розуміння східних проблем, скупчуючи ці данні під гаслом “молодь”. Але про молодь

Індо-Китаю, Філіпін автору не пощастило дістати матеріал, і тут у нього прогалина. Було б добре поновити цю книжку свіжими даними та перевидати, щоб українське юнацтво мало новіший матеріал про молодь східних країн, щоб воно знало, як східне юнацтво бореться за своє визволення, багато працює і дуже кепсько живе під пригніченням імперіалізму.

Окреме становище жінки на Сході та її участь в революційному рухові освітлено в брошурці П. Біляєва, який автор вдачливо зробив порівняння становища жінки в колоніальних країнах зі становищем жінки в радянських східних країнах. Це як раз дає для колоніальних жінок найцікавіший приклад, що несе їм Радвлада й що їм треба домагатися, щоб звільнитися від ярма капіталізму. Тому ж автору належить книжка “По колоніальних країнах”. Написана вона для юних читачів, простою мовою, ясно, цікаво, з багатьма гарними ілюстраціями. Форма викладення – мандрування по колоніях Африки та Індії. Хоч автор і приділяє соціальному моменту пригнічення імперіалізмом тубільців увагу, але мало та поверхово. Треба гостріше й повніше ввести юнацтво в знайомство про систему пригнічення імперіалістами східних народів, зненависть їх до капіталістів й національне визволенчеське намагання й рух серед них проти своїх пригнобителів.

Спеціально про “Британський імперіалізм й Восток” написав для робочої аудиторії нарис М. Гус. Тут автор знайомить читача з головними фактами історії Британської імперії, її сучасного становища і перспектив в зв’язку зі східними проблемами. Автор правильно робить, що показує, як шкідлива угодовська політика Макдональда і що всемірно треба боротися проти таких угодовців, щоб переконати взагалі капіталізм й окремо в визволенні колонії. Але у цілому ця книжка для нашого часу застаріла за своїми даними (1925 р.). Про самий конституційний та державний устрій східних країн намагався дати зрозуміння в своїй брошурці Лисовський (1927 р.), в якій він дав устрій Туреччини, Персії та Афганістану, але цей огляд схематичний й не завжди точний та повний.

Про економічно-політичні взаємовідносини імперіалістичних держав, СРСР й Сходу трактує огляд Курца – “Схід, імперіалізм та СРСР” (за даними до 1927 р.). Щодо зв’язків УССР з східними країнами, то ці питання освітлені різними авторами в “Сборнике статей, посвященных Украинско-Восточной торговой палате” (1925), а також в журналі “Торговля Украины с Востоком” (1926 р.). Загальне ж освітлення економічних зносин у минулому й тепер зі східними народами дано в праці Курца – “Шляхи економічної політики Росії та СРСР на Сході”.

Огляд загальної економічно-політичної літератури, що стосується до закордонного Сходу закінчуємо застосуванням про збірник “Востоковедение” з працями членів Вищого Семінару Сходознавства під керуванням проф. Б. Курца (Київ), в якому збірнику скупчено статті про Туреччину, Китай, Японію, Афганістан, в зв’язку зі зносинами їх з СРСР, хроніка й бібліографія про Схід.

До географічної літератури належить твір В. Максакової – “Пустині Земної кулі” в якому автор характеризує пустині всіх країн. Гарні малюнки яскраво освітлюють зміст книжки. Про пустині Сер.-Азійських радянських республік автор ви користувався останні данні експедиції Всеукраїнської Академії Наук 1925–1929 рр., але про пустині інших країн дані не нові. Треба було більш подати матеріалу про соціальний побут людности, пустинь, показати як пустеля, в залежності від соціального устрія, впливає на людність, а людність на пустелю. Максакова теж і для дітей написала книжку “Пустиня та її життя”. Цілеве настановлення цієї книжки зацікавити дітей, й щоб, як один з них сказав, ознайомившись з пустинями Сахари, Середньої Азії та інш., – “як стану дорослий, обов’язково поїду в пустині, спочатку в наші – Туранські, а потім і до інших; буду досліджувати їх, вивчати життя в пустині, а вивчивши, допомагатиму людям будувати спільне їхнє господарство” (с. 89).

Окреме уявлення про Азію читач може получить в збірнику під назвою “Азія”, про яку тут розкажується в формі мандрювання й заміток, в тому числі С. Меча, Л. Троцького, С. Гедина, Рейснера, Досвітного, Позднєєва, Пальгрева та ін. Ці статті записані авторами з різним підходом трактування, більше суто географічного змісту, при чому подається й застарілий матеріал. Через те, безумовно, цю книжку випускати без редакційної передмови, чи без приміток не слід було б. Правда, читач, за метою видання, зможе получить в цікавій формі поняття про окремі країни Азії, але без критичного відношення до цих відомостей, які власне не дадуть йому яскравого уявлення про пригнобленність від імперіялістів азіатських народів. Так видавати книжки надалі не треба.

До художньої літератури відносимо східню сказку “Звезда” Вересаєва, твір Тіхонова – “Вамберг” й Досвідного – “Американці”. Вамберг – угорський вчений єврей – мандрював 1862-1863 рр. через Туреччину, Персію, Афганістан і в Бухару й знов повернувся до Європи. В соціальному романі “Американці” Досвітний оповідає, як група революціонерів приймала участь в революційному русі Сходу. Ці революціонери різних течій, серед яких були й більшовики, повертались з Америки через Тихий Океан в Росію. Але Керенський заборонив їм в’їзд в Сибір, і революціонери залишились у Японії й використовували своє перебування там революційним налагодженням зв’язків з країнами Сходу: Японією, Кореєю, Китаєм, Філіпінами, Індією, Афганістаном і т.д. Автор змальовує революційний рух цих країн, систему експлуатації їх імперіялістами, суперечности, інтриги. Сам автор був в східних країнах, але не довго, він не зміг виучити їх докладно, тим більше, що він намагався охопити весь величезний масштаб революційного Сходу. Автор виводить діяльність тільки де-кількох революціонерів, а не масовий рух, подає розвиток подій швидко, в кінематографічному рухові, його історичні персонажі не набувають документальності, бо це й не мемуари, й не чисто художній твір, це скоріше мандрівний репортаж. Зате автор

насичує свій твір матеріялами, спостереженнями, й читач отримує можливість ознайомитися з соціально-політичним становищем Сходу, революційним рухом його проти імперіялістів і панівної кляси напередодні Жовтневої революції. Цей український роман був перекладений і на російську мову³⁶.

³⁶ Ленин В. Восток и революция. Сборник статей и речей с предисловием т. Петровского. Примечание: Восток о Ленине. Х., Пролетарий, 1924 г., 38 с., т. 5.000, 25 к.

Китайгородский П. Колон. вопрос на VI Конгрессе Коминтерна. Х., Пролет. 1928 г., 36 с., т. 10.000, 15 к.,

Китайгородский П. Империализм и хозяйственное развитие колоний. Популярный очерк, Х., Пролет. 1929 г., 36 с. т. 5.000, 20 к.

Агол Ш. Комінтерн, Профінтерн і колоніальний світ. Х., Укр. Робітник, 1929 р., 62 с., т. 5180, 25 к. (бібл. "Прості розмови").

Завдання прихильників Профінтерну в колон. і напівколоніальних країнах (резолюція V Конгресу Профінтерну на доповідь Гуан-Піна). Х., Укр. Робітн., 1930 р., 78 с., т. 3.000, 20 к. (Китай, Індія, Індокитай, Індонезія, Філіппіни, Корея, Бл. Схід, Негритянська Африка).

Миф П. Нарастание революц. движен. в колониях. Х., Пролетар. 1930 г., 60 с. Т. 5.000, 20 к.

Альошин А. СРСР і революц. рух у колоніях. За ред. Г. Рохкіна. Х. ДВУ. 1930 г., 56 с., т. 7.000, 20 к.

Співак. Примусова праця. Х., Укр. Робітник, 1930 р., 36 с., т. 20.000, 8 коп. (За інтернац. виховання мас) (колоніальна політика, пролетаріат за кордоном).

Савельев Л. Молодь у східних колоніях. Перекл. Варлама за ред. П. Пеца. Х., ДВУ, Кремпечатъ, 1927 р., 176 с., мапа, т. 3.000, 75 к. (бібліогр.-література, с. 175).

Біляев П. Жінка Сходу в революціон. рухові. (Бібл. робітниць та селянки). Х., Книгоспілка, 1926 р., 32 с., і ілюстр., т. 7.000, 20 к.

Біляев П. По колоніальних країнах. Х., Книгоспілка. 1927 р., 84 с., іл., т. 5.000, 50 к. (ДНКМ ухв. до вж. установсоцвиху).

Гус М. Британский империализм и Восток. Х., Укр. Роб., 1926 р., 64 с., карти, т. 7.150, 35 к. (Список літер. по вопросу об Англии и Востоку на 3 стр.).

Лисовский В. Государственный строй мусульманского Востока (Турция, Персия, Афганистан). Предисловие проф. А. Жилина. (Киевское Отдел. Всеукраинск. Асоц. Востоковед.). Киев, 1927 г. 44 с., т. 2.000, без ц.

Куриц Б. Схід, імперіялізм та СРСР. Київ, 1926 р., 18 с. т. 100, ц. 50 к. (окр. відбиток з Наук. Зап. Київськ. Інст. Нар. Госп., т. VIII, 1927 р., с. 163-181). (Сборник статей посвященных Укр.-Восток. Торговой Палате) с прилож. отчета об открытии палаты, под ред. А. Золотарева. Полтава, 1925 г., 60 с., т. 5.000, без ц. (Содержание: Задачи Вост. Торг. Палаты – Павлович, Очередные задачи Укр. Вост. Торг. Пал. – Булат, Ближние этапы в торговле с Б. Востоком – Золотарев, Англо-русское соперничество в Персии – Смушков, Наша торговля внешняя политика на Б.В. – Соболев, Стенографический отчет открытия Палаты).

2. Африка

Про соціальний устрій, землеробство, промисловість найдревнішої у світі держави – Древнього Єгипта (та Вавилонії) склав нариси проф. В. Левитський. Ця держава для нас тим більш цікава, що там відбулися перші відомі нам за документами величезні соціальні революції, повстання пролетаріату тих часів за пануючої кляс, що не раз закінчувались перемогою революціонерів.

Це дослідження В. Левитського “Очерки ист. хозяйственного быта народов Древн. Востока” скупчило цікаві відомості про господарство єгиптян. Автор тільки не заавжди використовує новіші відкриття щодо хронології, й його хронологія не витримана. Періодична зміна єгипетських династій, що освіжала форму правління та економічний вплив родючого ґрунта Нильської рівнини, яка з’єднувала все населення в одне ціле, за думкою автора, були причиною довговічності єгипетської культури. Але, таке пояснення не відповідає дійсності, бо одність та довговічність була

Курц Б. Шляхи економічної політики Гос. за СРСР на Сході. Київ. 1928 р., 19 с., т. 150, 50 к. (окр. відбиток в Ювіл. Збірн. на пошану ак. Д. І. Багалія, К., 1927 р., с. 1114–1132).

Торговля Украины с Востоком (Орган Укр.-Восточной Торговой Палаты) №№ 1-2 (январь-февраль 1926 г.). Х., 1926 г., 34 с., т. 500, ц. 1 рб. (Содерж.: Украина и Б. Восток – Золотарев, О возможности экспорта матело-изделий в Турцию – Поляков, О методах торговли с восточными странами – Лобанов, Перспективы промышленного экспорта на Б.В. – Клопотов, Тарифная политика на нашем транспорте в сообщениях Украины с Б.В. – Герценвиц и др.).

“Востоковедение” (Труды Высшего Семинара Востоковедения под руков. проф. Б. Г. Курца). Киев, 1925 г., 26 с., схемы, диаграммы, т. 500, 50 коп.

Вересаев В. Звезда. Восточная сказка. (Библ. молод. рабочего. Серия беллетр.). Х., Коммунист, 1924 г., 19 с., 10.000, без ц.

Тіхонов М. Вамберг. Повесть. Пер. з рос. Семенка. Х., Книгосп., 1929 р., 56 с., іл., т. 5.000, 40 к. (Мандрювання, пригоди, Азія).

Досвітний О. Американці. Твори, т. II. Х., Книгосп., 1930 р., 283 с., т. 5.000, 1 крб. 65 к.; вид. II. Х., ДВУ, 1928 р., 302 с., т. 5.000, 2 крб.

Досвітний А. Американцы. Соц. ром. Авторизован. пер. з укр. Т. Шуба и Е. Коростовцева. Х., Пролетарий, 1927 р., 322 с., т. 4.000, 2 р. 45 к.

Максакова В. Пустині земної кулі. Од., Радянська Школа, 1931 р., 20 с., іл., мапа, т. 5.000, 1 крб. 80 к. (ДНКМ ухв. до уст. соцв.).

Максакова В. Пустыня та її життя. (Для дітей молодшого віку). Од., Рад. Шк., 1931 р., 90 с., іл., т. 7.000, 45 коп. (ДНКМ ухвалив).

Азия. Путешествия и заметки. Х., Пролетар. 1927 р., 250 с., т. 4.000, 1 р. 95 к. (Статті про північне сяяння Меча, з заслання Троцького, тунгусів Круковського, про Східній Туркестан С. Недина, Улан-Батор и Китай Лебеденко й Досвітнього, японці – Позднеєва).

тільки видимістю, в дійсності в Єгипті виникали величезні соціальні перевороти, які в корінні змінювали існуючий устрій на тлі постійної клясової боротьби. Ось власне цієї клясової боротьби автор і не виявив.

Про сучасний Єгипет і взаємовідносини його з Англією можна ознайомитися по книжці Н. Подорольського, хоч вона устаріла (1925 р.) за своїми відомостями, але й раніше вона не задовольняла читача, бо автор не використовував англійських джерел, тим самим його твір неповний й односторонній. Невірно автор думає, що світова війна тільки пошкодила єгипетській економіці, бо в дійсності війна допомогла Єгипетській буржуазії окріпнути, збільшити капітали. Також невірно твердження автора, що селянською партією було “Ватани”, бо в дійсності ця партія була тільки частково селянства, а головне дрібної буржуазії та службовців. Крім того, автор не дає характеристики клясових відношень, ні робітничого руху, ні соціального устрою села.

Більш нові дані про економіку Єгипту находимо у А. Синявського – “Сучасна економіка Єгипту”, але автор розглядає взаємовідносини Єгипту з СРСР під кутом зору теорії шукання ринків для продукції Союзу, себто це не марксівське настановлення.

Далі ми маємо економічно-географічні нариси про Мароко – В. Мазуренко, Південну Африку – Маєвського й Абесінію – А. Александрова. Докладно розказав про царську авантурну “Ашиновську експедицію в Абесінію в 1888 р.” т. Подольський.

Досить книжок присвячено мандруванню по Африці. Так, юні читачі будуть зацікавлені, коли прочитають “Приключення Кима” в Африці (т.т. Варича и Филио), “Спогади мислівця” – Вовчанського П., “З рушницею та вудкою по Африці” – Яценко В., “У серці Африки” – Екли К. и “Скарби африканських гір” – Гріна. Остання книжка-роман оповідає про відому мандрівку Генри Стенли до африканських нетрів 1871 р., коли він шукав Лівінгстона. Власне сама експедиція Стенли була зоорганізовано американцем Беннетом, який взявся оплатити всі витрати. Безумовно це було капіталістична користь, бо Беннет був власником американської газети “Нью-Йоркській Оповідник” і вишукування Лівінгстона йому було потрібно як реклама для газети, для її поширення. “Одна моя газета вартіша за всі капітали Н.-Йорка”, говорив Беннет (с. 4). Автор цікаво розповідає пригоди в Африці Стенли Лівінгстона, про взаємовідносини між мандрівниками та тубільцями, себто про початок колоніального пригнічення африканців. Для розуміння зародження колоніальної політики в центральній Африці, ця книжка дає юнацтву певну базу. Але треба було видавництву додати до неї наукові примітки, чи передмову, де освітити етапи колоніальної політики на такому континенті як Африка, бо колоніальна політика в Африці почалася ще до нашої ери (політика Єгипту, Карфагену, Рима), зате остаточний розділ Африки закінчилися позніше інших країн. Про цю саму колоніальну політику в старій Африці торкається

дослідження К. Штепи – “Селянські рухи в римській імперії”. Автор під назвою “селянин” “селянський” умовно розуміє всі категорії трудового сільського населення (дрібних землевласників, колонів, батраків тощо), протиставляючи їх великим і дрібним поміщикам та орендаторам капіталістичного типу. Дослідження має форму окремих нарисів (IV–V ст. н. ери) без визначеної хронологічної послідовності за відсутністю між фактами, що склали предмет даних дослідів, будь-якого зв’язку, крім, звичайно, внутрішньої єдності соціальної бази.

В художній формі про стародавню колоніальну політику в Африці оповідає нам один із творів художньої літератури, до огляду якої зараз переходимо.

Це історичний роман французького письменника Фльобера – “Салямбо”, записаний ще 1862 г. Власне “Салямбо” передає низку епізодів з історії торговельної аристократії Картагіна, об’єднаних навколо кохання жрици Салямбо з привідцем варварів наємників Маго. Щодо історичних коментарій доданих видавництвом до роману, то вони не завжди відповідають точності, напр., “Мамерт” означає не назву міста, а Бога (с. 229) і т. д.

Теж історичний твір, але про Єгипет дав Прус – “Фараон”. Цей роман написаний досить жваво. Він малює боротьбу у стародавньому Єгипті поміж світською і духівницькою владами, як жерці обманом перетягли на свою сторону народ, й він поміг жерцям перемогти фараона, і один з них сам став фараоном. Автор широко малює єгипетську державу, як велику, що мала стосунки з всім тогочасним світом. Він виразно малює й політику фараонів. Їх дипломатичні інтриги, жорстоке відношення до населення, але головне звертає увагу на боротьбу поміж світською владою й духівництвом. Добре, що книжка має передмову, де дається історичне освітлення цього роману, бо тим самим читач може одержати відповідне уявлення за цим романом про старий Єгипет.

Другі повісті та романи стосуються вже сучасної Африки. Серед них лише повість Жукова про пригоди юних піонерів-самовидців в Єгипті – радянського походження, а інші теж переклади різних закордонних письменників. З цих авторів назвемо: Лайцена – оповідання “На Алжирській каторзі”, Дюшена – “Гаміла”, Гаггарда – “Соломонові копальні”, Вомслі – “Страшний Момба”, Бусенара – “Гвіянські втікачі”, Берсо – “Раби Конго”, Таро – “Пригоди Самбо Діюфа”, Асанга – “Чорна хвиля” й Авслендера – “Чорний ватажок”.

Останні романи з негрського життя, й з них твір письменників братів Таро, про пригоди під час світової війни на фронті сенегальського негра Самбо Діюфа мало цікавий. Автори більш журналісти, ніж письменники, хоч завжди пишуть на злоби дня й на теми, що зв’язані зі Сходом, дали роман без соціального освітлення й виявляють своє знання негрського побуту більш з книжкового арсеналу, ніж з реального. Краще роман Асанга – “Чорна хвиля”, що витримав з німецької мови два російських пе-

реклади, й цілком зручно, що його перекладено й на українську мову. Цей твір належить суданському негру, але в переробці німецького письменника Більзе, який дав йому форму даного роману. Він змальовує будівництво транс-сахарської залізниці, яка призначалася французами для постачання через її на континент чорного війська проти Германії. Тут добре виявлено взаємовідношення колонізованих й колонізаторів, негрський побут, класові прощарування негрського населення. Змальовується й негрське повстання, звичайно з любовними моментами. Але у романі відсутні послідовність в ідеології його персонажів.

Серед українських читачів мав успіх ще другий твір негрів, це Авслендера – “Чорний ватажок”. Авслендер знає негрський побут, змальовує як молодий негр став серед своєї молоді ватажком в полюванні, а далі й в повстанні проти експлуататорів-європейців. Автор вміло накреслює як цей дикун поволі починає розуміти в чому полягає пригніченість негрів, переконується, що європейці-колонізатори жорстокі люди, й тільки в об’єднанні всього пролетаріату можна знайти визволення від цього гніта. “Чорний ватажок” рушить до СРСР, в Москву, щоб там ще більше набути собі революційної свідомості й стати вже освіченим ватажком чорних, мас проти імперіялістів. Книжка безумовно насичує читача революційним запалом.

До театральної літератури належать твори Побідимського – “Хубеане” – африканська вистава для юних глядачів, Тембі – фільм про фавну Африки (брошурка складена т. Юденічем) й, нарешті, відома опера “Аїда” про історію полоненої ефіопської царівни, що йшла на самогубство, аби до останнього часу бути разом із своїм коханим³⁷.

³⁷ Левитський В. Ф. проф. (Всеукр. Н. Ас. Сход.). Очерки истории хозяйственного быта народов Др. Востока. Х., Укр. Экономист, 1926 г., 104 с., т. 2.000, 1 р. 50 к. (Література, с. 90-100. Содерж.: Вавилония, Египет).

Подорольський Н. Египет и Англия. Очерк взаимоотношений. Предисл. А. Сухова. Од., ДВУ, 1925 г., 79 с., схемы и карты, т. 5.000, 57 к.

Синявський А. Сучасна економіка Єгипту. Київ, 1928 р., 20 с. без т. и ц. (резюме франц. мовою) (відбит. з журн. “Сх. Світ”, 1928 р. № 5).

Мазуренко В. Мароко. За ред В. Радиша, Х., Книгоспілка, 1926 р., 40 с., мапа та іл., т. 4.000, 50 к.

Маєвський. Південна Африка. Х. ДВУ. 1930 р., 156 с., іл., т. 5.000, 70 к. (Робоча бібл. учня).

Александров А. Абесінія. Нарис. Х., Пролетар. 1931 р., 66 с., т. 4.000, 35 к.

Подольський П. Ашиновська експедиція в Абесінію в 1888 р., Х.-К., ДВУ, 1930 р., 154 с., т. 5.000, 70 к.

Варич С., Филио Н. Приключения Кима. Путешествие по Африке. Кременчуг, “Кремпечатъ”, 1924 р., 38 с., іл., т. 2.000, 22 коп. (Бібл. юного ленинця, № 35).

Вовчанський П. Спогади мислівця. Х., Рух, 1930 р., 50 с., іл., т. 3.000, 50 к. (подорожні нотатки).

Яценко В. З рушницею та вудкою по Африці. За ред. М. Шарлемана, Х.-К., ДВУ. 1930 р., 106 с., іл., т. 5.000, 70 к. (ДНКМ дозв. до вжитку до установ соцвиху). (Подорожні нотатки).

Еклі К. У серці Африки. Х.-Од., ДВУ, 1930 р., 232 с., іл., т. 5.000, 80 к. (Мандрівки, пригоди, мисливство).

Грін О. Скарби африканських гір. Роман. Перекл. Б. Рильського. Київ, Книгоспілка, 1930 р., 164 с., іл., т. 5.000, 55 коп. (Бібл. для всіх).

Штепа К. Селянські рухи в Римській імперії. (Відбиток з Зап. Ніж. Инст. Нар. Освіти). Х., 1930 р., 46 с., т. 100, без ц. (Бібл. для всіх)

Прус Б. Фараон. Істор. повість. Переклав і скоротив Влярський. Х., ДВУ. 1929 р., 397 с., 2 крб. 50 к. (ДНКМ ухвалив).

Фльобер Г. (Твори, т. 2), Салямбо. Істор. роман. Пер. с фр. М. Рильського, примітки П. Алексеєва, Х.-К., Книгоспілка, 1930 р., 308 с., т. 4.000, 1 крб. 25 к.

Жуков И. Приключения юных пионеров в Египте. Повість. Х.-Суми, 1926 г., 80 р., рис., т. 15.000, 27 коп. (Бібл. юного ленинця, № 96).

Таро Жер і Жан. Пригоди Самба Діюфа. Перекл. з фр. С. Вольської-Мурської. К., Книгосп., 1926 р., 160 с., т. 5.000, 50 к.

Лайцен Л. На Африканській каторзі. Збірка оповідань. З латинської мови. Літ. і Мист., Х., 1931 р., 40 с., т. 20.000, 15 к.

Дюшен Ф. Тамілла. Ром. Пер. з фр. П. Пец і Б. Ткаченко. Х., ДВУ, 1929 р., 154 с., т. 5.000, 1 крб., (Становище жінки в колоніях).

Гаггард Г. Соломонові копальні. Ром. З англ. пер. М. Лисиченко. К., Час, 1929 р., т. 4.120, 1 крб. 40 к. (авантурна мандрівка).

Берсо Д. Раби Конго. Пов. Пер. з фр. Х., ДВУ, 1930 г., 164 с., іл., т. 5.000, 90 к. (ДНК ухв. до вжитку). (Негрське життя в колоніях).

Асанга А. Чорна хвиля. Негрський роман. Пер. з нім. О. Довгопіл. Х., ДВУ. 1929 р., 196 с., т. 5.000, 80 к.

Авслендер С. (Ауслендер). Чорний ватажок. Негрська повість. Пер. Іванова. Х., Книгоспілка, 1927 р., 84 с., іл., т. 5.000, 60 к. (визвольна колон. боротьба негрів в ХХ ст. у Африці). Вид. II, Книгосп., Х., 1930 р., т. 7.000, ілюстр. 50 к.

Вомслі Л. Страшний Момба. Опов. З англ. пер. М. Рябова та Г. Оберемов. Х., ДВУ., 1929 р., 28 с., т. 15.000, 16 к.

Буссенар Л. Гвіанські втікачі. Ром. Пер. та переробив М. Вагинівська. Х., Книгосп. 1930 р. 152 с., іл., т. 5.000, 50 к. (мандрівки, пригоди, каторга й заслання).

Побідимський Р. Хубеане. Африк. вистава на 5 дій для юних глядачів. Пер. М. Пілінської. Х., ДВУ, Юний Сектор, 1926 р., т. 63 с., т. 5.000, 40 к. (ДНКМ. дозв. до уст. Соцв. ... до вистав.).

Тембі. Фільм про фавну Африки на 6 ч. Виріб. Німеччини. Склав Юденич. Х.-К., Літ. і Мист., 1932 р., 16 с., т. 4.000, 9 к. (Передмова, зміст фільму, оцінка, матеріал, літер.).

Верді Д. Аїда. Опера на 4 дії. Пер. Сторицька-Черняхівська. Х., Рух. Київ-Друк, 1928 р., 60 с., т. 3.000, 45 к.

3. Аравія

Про давно минуле одної з частин Аравійського півострова – власне Вавілонію, як вище зазначено, дає уявлення твір проф. В. Левитського – “Очерки ист. хоз. быта нар. Др. Востока”, а про сучасний Арабський Схід склав політико-економічний нарис А. Александров.

Щодо розділу про Палестину А. Александров не загострює уваги на ролі арабських робітників в революційному русі. Тут слід зауважити, що стаття другого автора Б. Александрова цілком неправильно освітлює палестинський рух. Він припускає немало хиб, надає сіонізму велике значення, рахує, що єврейські робітники з’являються дійсними й ідеологічними революціонерами, а не арабські робітники, які за умовами свого життя, краще забезпечені, через що не так експлуатуються й нездатні на класову боротьбу. Цей погляд не відповідає фактам. А що в дійсності означає “Земля обетована” для євреїв дає пояснення повість з життя СРСР Д. Первомайського, де доводиться, що не мрійна “Палестина”, а комунізм є цією обітаною землею³⁸.

При вищу освіту у арабів та про арабську Академію Наук дали дослідження ак. А. Кримський та О. Боголюбський, який сам науково працює у Сирії. Елементарні основи арабської мови в популярному викладі дав Т. Кезма, але це видання літографоване й примірників.

З художньої літератури до Аравії відносяться – “Ворота Багдаду” – історичний роман Кугуєва за часи війни 1914-1918 рр. Тут можна нагадати й про поетичний твір Лесі Українки – “Айша та Мохаммед”, про нещасне кохання старого пророка Магомета й молодої Айши. Хоча з драматичних творів Л. Українки цей твір найменший – всього 4 сторінки, він належить до найбільш художніх творів, які найбільш оброблено, обдумано й зважено автором. Але в ньому відсутня соціальна загостреність, а панує лише один мотив трагічного кохання³⁹.

³⁸ Александров Б. Палестина под британським мандатом. М., Международная жизнь, 1929 г., № 11, с. 12-29.

Первомайський Л. Земля обітована. Х., ДВУ, Юнсектор, 1927 р., 106 с., 45 к. (Зміст: Переродження маленького єврея з забитої дитини, оплутаного забобонами єврейського гетто, в свідомого комсомольця. Але автору не всі типи вдалися, деякі з них не життєві, нагадані).

³⁹ Александров А. Арабський Схід. (Сирія, Палестина, Трансйорданія, Месопотамія, Аравійський півострів). Х., ДВУ. 1930 р., 116 с., мапи, т. 10.000, 35 к. (Масова б-ка “Країни Світу”).

Кримський А. та Боголюбський Ол. До історії вищої освіти у Арабів та де що про арабську Академію Наук”, ВУАН, (доповнена відбитка з XVI, XVIII та XIX кн. “Зап. Іст. Філ. Від. ВУАН). К., 1928 р., XX і 84 с., іл., т. 600, 75 к.

Мугуєв Хаджі-Мурат. Ворота Багдаду. Ром. Пер. М. Чоботаревої. Х., Рух, 1930 р., 146 с., т. 3.000, 1 крб., 10 к.

4. Туреччина

По історії старої Туреччини та її письменства ми маємо дослідження акад. А. Кримського. Але про них треба зазначити, що при тій багатій ерудиції в накопичуванні матеріалів, вміння їх розшукувати й обогатити їми свої знання, чудово обізнаний філологічно автор належить до тих дослідників старої школи, які не спромоглися перейти на рейки марксо-ленінської методології. Через те, користуючись дослідженнями автора, треба мати до них обережний марксівський підхід⁴⁰.

На великій жаль, ми взагалі не маємо марксівськи складеної історії Туреччини, за якою українці змогли б ознайомитися зі своїм близьким сусідом, особливо з історією революційного руху в Туреччині за ХІХ–ХХ ст. Правда, в Москві вийшло вже давно книжка В. Гурко-Княжина цього змісту, але й вона не дає правильного уявлення про це. Так автор зовсім не торкається масових рухів селян до Танзимату, про існування на протязі де-кількох століть комуністичних організацій в Ангорському районі і т.д.; також автор не дав аналізу соціальних сил, не виявив буржуазно-демократичний характер реформ Танзимату, робітничому рухові зовсім не присвячує місця. Що до самого “Ближневосточного вопроса”, то ще Раковський і Рафаїл дали під такою назвою своє дослідження (воно вже 1923 р. вийшло в Харкові II вид., доповненим та зміненим). Тут дається огляд відношення європейських держав до Близького Сходу до Жовтневої Революції, огляд про Турцію й СРСР на Бл. Сході. Але тут є немало хиб, різноманітний матеріал, невірне тлумачення причин світової війни, як світового значення Германії та Англії тощо. Таким чином ці книжки не можуть бути рекомендовані для виучування історії Туреччини. Ось, українським марксистам-сходознавцям треба поставити собі завдання поповнити цю прогалину, тим більш, що для цього досить матеріялу й треба лише марксівськи використати його, причому звернути увагу на закордонні дослідження. Так, 1932 р. з’явилася робота турецького вченого Гусейна Авні – “История превращения (Турции) в полуколонию европейского капитала”. Вона дає достатньо нових фактів, міркувань, особливо зупиняється на ХІХ ст., на-

Українка Леся. Твори. За заг. ред. Б. Якубського. 1930 р., т. VII, Драми, 192 с. СХVI с., т. 5.000. 1 крб. 70 к.

Кезма Т. Элементарные основы арабского языка в популярном изложении. (Из лекций читанных членами Киевского Отделения Всеукр. Научн. Ассоц. Востоковедения). Киев, 1928 г., 576 с., т. 130, без ц. (Збірник Іст.-Філ. Від. ВУАН, № 70. Кабінет Арабо-Іранської філології) (Друковано літографом).

⁴⁰ “Викладаючи історію Туреччини переважно за ХV і ХVI вв. ак. А. Кримський дуже мало торкнувся внутрішньої її політики та економіки: його здебільшого цікавлять події політики зовнішньої і спеціальну увагу присвячує він слов’янському питанню та релігійно-національним взаємовідносинам”. (Рец. А. Самойловича: Зап. Іст.-Ф. Від. ВУАН. кн. V, 1925 р., с. 286.).

магається дати історію Туреччини в зв'язку зі світовим господарством, що особливо цінно, але автор провадить стару концепцію розвитку держави, він не розуміє значення класової боротьби й істоти капіталізму⁴¹.

Що взагалі до тюркської літератури та мови, то це дослідження акад. Кримським в його творі “Тюрки, їх мови та література”.

Крім того, А. Кримський не тільки дав переклади з турецької мови, як було зазначено вище (“Пальмове Гилля”) але й переклад з української на турецьку мову з Шевченка, його “І день іде, і ніч іде”, “Ой, люди, люди, небораки!”.

З технікою самої турецької мови для її виучування можливо ознайомитися за підручником Т. Груніна, що складено 1930 р. українською мовою.

Далі згадуємо про огляд ак. Крачковського з приводу одного відомого дореволюційного турецького сановника Сулейман Аль-Бустаній (1856-1925), публіциста, письменника, представника покоління арабських восьмидесятників.

Серед політико-економічної літератури про Туреччину маємо відбиток-статтю Л. Левитського про районування Туреччини, Гладстерна О. – “Європа й боротьба Туреччини за незалежність”, географічний нарис Горана Ф. – “Туреччина”, що вийшло двома виданнями й ухвалено до вжитку в установ. соцвиху. До подорожних нотатків стосується огляд А. Сухова “Зі звіту про подорож до Туреччини” – 1928 р. й художні нотатки К. Котко “Сонце поза мінаретами” (1928 р.) й “Щоденник кількох міст” (1930 р.). Тов. Котко, фейлетоніст газети “Комуніст” 5 тижнів був в Туреччині, за його словами “як лояльний гість турецької держави й тому не хотів втручатися до тих справ, де він ніяк не може погодитися з політикою уряду”. Й ось через що “робітничої Туреччини автор не бачив і не міг побачити, й таким чином ця книжка власне не про Туреччину, а про себе, радянського громадянина й українського гумориста в Туреччині”. “Сонце поза мінаретами” тим цікава, що дає реалістичні малюнки Стамбула, Босфору, Ізміра тощо, деякі побутові риси населення. Але що міг дати кращого автор, ґрунтовно не обізнаний з соціально-економічним життям країни, з її суперечностями? Тому автор не дав нам сучасної Туреччини, а свої індивідуальні поверхові спостереження “лояльного гостя” – фейлетоніста. Тим самим тут нема соціального заглиблення спостережень.

Теж до подорожних нотаток про Туреччину відноситься “Бльокнот блукань” Л. Первомайського.

З художньої турецької літератури було перекладено на українську повість з визвольної боротьби турок “Вогняна сорочка” Халіде-Бдіба, оповідання про становище жінки в Туреччині – “Ятик Еміне” Хамід Рефіка, збірник різних оповідань з турецького життя Сейф-Еддіна й твір Я. Кадрі “Нур-Баба”. Останній твір автор Кедрі, є один з видатніших найновіших

⁴¹ Hysein Avni. Bir yarim miistemleke olus tarihi. Istanbul. 1932. 703 s.

турецьких письменників й відомий сучасний кемалійський діяч. Зміст роману антирелігійна пропаганда против клерикально-релігійних пережитків середньовіччя в економіці, побуті й ідеології Туреччини ХХ ст. Цей роман мав величезне агітаційне значення для кемалізму, щоб переконати турецьку буржуазію в шкідливості клерикалізму й про потребу секуляризувати майно чернецьких організацій, що й було виконано 1924 р. І дійсно, зміст роману міг підбурити нову Турцію проти ченців. А саме Кадрі художньо й психологічно змальовує як перед світовою війною при младотурецькому режимі Нур-Баба, керівник одного монастиря в Істанбулі втовкнув до свого монастиря багату молоду жінку, як це раніше робив з іншими, а коли використав її тіло та скарби, покинув її й захопився новою жертвою. Вага роману в смілому виборі сюжету, його трактовані, в драматизмі оповідання, змальовані розпусти й жахливих побутових рис младотурецького суспільства. Цей роман переклав як і попередні В. Дубровський, дав до нього зрозумілу передмову та примітки. Вибір цього твору одного із найвідоміших буржуазних націоналістів-письменників Туреччини для перекладу на українську мову слід признати доцільним з тою передмовою, яку склав В. Дубровський⁴².

⁴² Кримський А. Вступ до історії Туреччини. Вип. III. Європейські джерела XVI в. ВУАН, К., 1926 р., (81-114 с.), т. 1.200, 75 к., (Збірн. І.-Філ. Від. ВУАН, № 10, вступ, вип. 3).

Історія Туреччини з 13 малюнками, що їх взято в більшості із стародруків XV–XVIII в.в. Звідки почалася Османська держава, як вона зростала й розвивалася і як досягла апогею своєї слави й могутності. (Збірн. Іст.-Філ. Від. Укр. Ак. Н., № 10), К., 1924 р., XIII+226 с., т. 3.600, ц. 1 крб. 50 к.

Історія Туреччини та її письменства, т. II в. 2 (письм. XIV-XV вв.). (Збірн. Іст.-Філ. Від. Укр. А.Н., № 10, т. II, 2), К., 1927 р., VIII+65+124 с., т. 1.200, 1 крб.

Тюрки, їх мови та література. (Зб. Іст. Філ. Від. ВУАН, № 105, I Тюрські мови, вип. II), К., 1930 р., 113-212 с., т. 1200, 1 крб. 25 к.

Грунін Т. Турецька мова. Елемент граматики та новий алфавет, К., ДВУ, 1930 р., 128 с., т. 2.000, 1 крб. 60 к.

Шевченко Т. Переклади з Шевченка турецькою мовою. Переклав А. Кримський, К., 1923 р., 2 с., т. 300, без ц. (Зміст: I. “І день іде, і ніч іде” II. “Ой, люди, люди небораки!”).

Чаковський Х., Рафаил М. Ближневосточный вопрос. Екатеринослав, Пролетарий. 1923 г. (I изд.), XIX+152 с., 5.000, ц. не зазначена. (Зміст: Раковський Х. – Ближневосточный вопрос на Лозанской конференции, с. VII-XIX, М. Рафаил – Ближневосточная проблема, с. 1-143. Речь т. Фрунзе в Ангорском Нац. Собр., с. 144-147. Нота протеста В.Н.С.Т. против греческих зверств, с. 148-152).

Раковський Х. і Рафаил М. Ближневосточный вопрос. Екатеринослав, Пролет., 1923 г., II изд. (исправл. и значительно дополненное), 261 с., т. 10.000, ц. не зазначено. (В II вид. вийшло шість нових глав, написаних т. Рафаилом про події останніх місяців).

5. Персія

Тут українському читачеві пощастило мати добрий нарис про Персію, який належить досвідченому досліднику перських проблем Султан-Заде. Хоч цей нарис коротенький, але він на 43 стор. все ж дає уявлення про економічний стан Персії, класову боротьбу в ній, як і відношення до імперіалістичних держав, а також про робітничу перську молодь. Книжка Шраге – Персія за своїми даними вже застаріла, та й не має тієї марксівської методології, як праця Султан-Заде. Шраг дав досить матеріялу, але не у такому вигляді, щоб він був зрозумілим для читача. Хоч сама книжка написана Шрагом з метою популярною, але це не виконано автором: розподіл матеріялу невдалий, викладання неясне, мова тяжка і взагалі не так

Рафаил М. Ближний Восток. (Вступит. стаття Х. Раковського, с. VI-VIII). III изд. (заново переработанное и значительно дополненное). Краснодар, ГИЗ, 1926 г., VIII+266 с., т. 4.000, 2 р. 25 коп.

Крачковський І., Сулейман аль-Бустаній. К., ВУАН, 1927 р., 14 с., т. 200, без ц. (відбитка зі Юв. Збірн. на пошану Д. Багалія, чи Зап. І-Ф. Від. ВУАН, XIII-XIV, с. 140-151).

Левитській Л. Туреччина та її економічне районування. Х., Всеукр. Ак. Сходозн. Пролетар, 1927 р., 24 с., т. 100; без ц. (окремі відбитки в журн. Східн. Світ, 1927 р., № 1).

Гладстерн О. Европа й боротьба Туреччини за незалежність. Х. Вс. Ак. Сход. ДВУ. 1928 р., 29-66 с., т. 300 (відб. з ж. Сх. Світ 1928 р., № 3-4).

Величко Л. Сучасна Туреччина. Масова бібл. – “Країни Світу”. Х. ДВУ. 1929 р., 120 с., т. 5.000, пр., 60 к.

Гаран Ф. Туреччина. Геогр. нарис. Х. ДВУ. 1930 р., 118 с., іл., т. 5.000, 50 к. (ДНКМ ухв.); вид. II., перер. і доповн., Х.-Од., Рад. Школа, 112 с., іл., т. 10.000, 45 к. (Робітня бібл. учня, ДНКМ ухв.).

Котько К. Щоденник кількох міст. Х. Книгосп. 1930 р., 190 с., т. 4.000, 1 крб. 20 к. Первомайський Л. Бльокнот блукань. Епізоди і зустрічі. Х., ДВУ. 1930 р., т. 10.000, 25 к. (Зміст: Перші сторінки бльокноту. Сто кілом. на годину. Настольгія. Лола. Ніч 1002. Хаджі Ибрагим. Два арешта. Яхта Аднан).

Халіде-Едіб. Вогняна сорочка. Пов., пер. з тур. М. Балицького, Х. Рух., 1929 р., 114 с., іл., т. 4.000, 80 к. (Бібл. істор. повістей і романів. Передмова І. Лізанівського).

Халід-Рефік-Ятик Бміне. Оповідання. Пер. з турецької мови В. Дубровського. Х.-К. Літ. і мист., 1931 р., 44 с., т. 10.000, 17 к. (Мас. худ. бібл.-чка. Передає слово В. Дубровського, с. 3-10).

Сейф-Еддін О. Оповідання. Перекл. з тур. В. Дубровського, Х., Рух., 1932 р., 164 с., т. 4.000, 1 крб. (Передмова В. Дубровського, бібліографія – 20 назв. Таємний храм. Час спогадів. Кресало. Винахід. Вплив пояса. Замовлення від жабок. Верблюди. Милостиня. Диво. Вода яку п'є кожна людина. Капітуляція. Примітки).

Кадрі Я. Нур-Баба. Роман. Передмова, примітки й переклад з турецької мови В. Дубровського. Рух., Х., 1932 р., 283 с., т. 3.000, 3 крб.

легко засвоїти зміст книжки неосвідченому читачеві й навіть він багато чого зовсім не зрозуміє, чи навпаки зрозуміє. Автор намагався розказати про Персію, “як її хотіли полонити закордонні капіталісти, як вона звільняється від їхнього панування”, як уряд перський “визвольно провадить боротьбу”, й тим самим не дає зрозуміти читачеві, що перський уряд в дійсності реакційний, що він не проти капіталістів, що він сам хоче поширити у себе капіталістичний устрій й таким чином у автора не дано ясної перспективи дальшого можливого розвитку перської держави. На жаль й класова боротьба слабо виявлена. Найбільша увага автора звернута щоб накреслити відношення Персії до Англії, показати як гостро перське населення ненавидить англичан, ніби то все зводиться у Персії до цього. Нарешті українському читачеві було б дуже цікаво дізнатися, чи має сама Україна яке відношення до Персії, чим вона може допомогти їй проти пригнічення європейського капіталу. Тут автор повинен був указати, що торговельні взаємовідносини між господарствами УСРР та Персії дуже корисні перській людині, бо вони получають з України за дійсну ціну, а не хижацьку-капіталістичну, продукти, особисто цукор, а замість цього продукцію свого сільського господарства дають нам й тим самим мають змогу розгортати своє господарство незалежно від імперіялістичного капіталу, себто не підпадати ще більше під його гніт. Через все зазначене ця популярна брошура Шрага не відповідає своєму призначенню.

До давно минулого Персії належать дослідження А. Кримського, надруковані ще 1923 р. – “Історія Персії та її письменности” й 1924 р. – “Перський театр, звідки він узявся і як розвивався”, “Хафиз та його пісні” (XIV в.). Вище вже було згадано, що А. Кримський переклав українською мовою не мало творів перських поетів (“Пальмове Гілля”). Одним з новіших перських поетів з’являється Лягуті. Його поезії вже давно друкуються російською мовою, а на українську зразки його творчости подано лише 1932 р. Хоча Омар Хайям зробив великий вплив на Лягуті, але лише формою, а не змістом. Не можна не погодитися з одним із його коментаторів, що Лягуті є перший й покищо єдиний пролетарський поет Персії. Хоча сам Лягуті син дрібного ремісника, але в його поезії панують селянські теми. Це характерно, бо відбивая тим самим ту ступінь соціально-економічного розвитку, на якій тепер ще стоїть Персія, де індустріалізація ледве починається, а взагалі країна залишається аграрною. Лягуті не лише революціонер на словах, а й активний революційний ділок, що брав участь в боротьбі за визволення перського народу від пануючої класи, й нарешті, повинен був втікати до СРСР, де вступив до партії й приймає участь в соціалістичному будівництві радянського Сходу. “У його творчости, за словами т. Нікітіна, живі відгуки знаходять собі найактуальніші проблеми життя нашої країни; життя її цілком зрозуміло, він ніяк не може одірвати від життя, від боротьби пролетаріату тої же Персії й усього світу. Ціла низка його поем та віршів присвячується таким питанням, як колективіза-

ція сільського господарства по нацреспублікам Середньої Азії, індустріалізації країни, клясова боротьба кишлака. В творах Лягуті ми знаходимо живі, цілком клясові відгуки на ідеологічну боротьбу в лавах нашої партії, на процес “промартії” і майже на всі наші політичні та культурно-громадські кампанії. Жаль, що т. Нікітін не зробив аналіза, який має вплив поезія Лягуті на самий перський нарід, чи доходять ці поезії до нього, якими шляхами, й чи революціонують вони перські маси.

Щодо сучасної перської драми, то С. Марр зробив спостережень над драмою 1925-1926 рр. Теж де-кілька характеристик дав Лінко про старе мистецтво Персії – кераміку XIII ст., що знаходиться в Музеї Мистецтв ВУАН.

Про сучасну художню літературу читач може получить уявлення лише з новел Джемальзадзе, перекладених з перської мови.

Ось і все, що надруковано на Україні про Персію. Як бачимо зовсім небагато, а між тим Персія заслуговує того, щоб література про неї була більш розгорнута українськими видавництвами щоб українська аудиторія могла б краще ознайомитися зі зрадницькою політикою пануючих кляс Персії проти трудящих мас перської людности⁴³.

⁴³ Султан-Заде А. Персія. Од., Мол. Більш, 1931 р., 43 с., т. 10.000, 15 к.

Шраг М. Персія. За ред. В. Радиша. Х., Книгоспілка, 1926 р., III+46 с., мапа, ілюстр., т. 4.000, 50 к.

Лінко Л. Перська кераміка XIII в. в Музеї Мистецтв ВУАН. Київ, Київ-Друк, Всеукр. Музейний Городок. 1927 р., 8 с., іл., т. 250, без ц. (Відб. зі збірн. – “Укр. Музей”, в I. вид. Укрнауки).

Кримський А. Історія Персії та її письменства. Як Персія завойована арабами, відродилася політично. (IX та X вв.). К., Укр. Ак. Н., 1923 р., 132 с., т. 2.000, 1 крб. (Збірн. І-Ф. Від. ВУАН, № 3, вип. 1).

Кримський А. Перський театр, звідки він узявся і як розвивався. (Уривки з III т. “Іст. Персії та її письменства”). Із 5-ма малюнками. К., 1925, 94 + (99-108 с.), т. 1.000, 1 крб. Додаток: Левченко М. Мохарримські течії в Маку. Хосейнове святкування в Індії. А.К(римський) – 3 якого століття Персія знає ляльковий театр. М. Левченко – Ще про перський театр. (Збірн. І-Ф. Від. ВУАН, № 6).

Кримський А. Хафиз та його пісні. (бл. 1300-1389) в його рідній Персії XIV в. та в Новій Європі. (Збірн. Іст-Філ. Від. ВУАН № 9). К., 1924, (Життєписно-літературний нарис). Як познайомилася Європа з Хафизом печатно. Джерела. Історія дослідів над Хафизом у Європі).

Лягуті. Поезії. Перекл. з перської мови. Стаття і коментарії Нікітіна. Рух., Х.-Київ, 1932, 63 с., т. 2.000, 1 крб. 40 (папка 40 к.).

Левченко М. Ще про перський театр. К., 1926 р., (99-108 с.), т. 850, без ц. (Окр. відб. з Зап. І-Ф. Від. ВУАН, кн. VII-VIII).

Марр С. Із спостережень над сучасною персько-народною драмою р. 1925-1926. К., 1930 р. 26 с.+ 2 малюнки, т. 800, без ц. (Окр. відб. з Зап. Іст.-Філ. Від. ВУАН, кн. XXVII, але в дійсності ця книжка й тепер ще не випущена на світ).

6. Афганістан

Ця країна найшла освітлення в українській літературі в двох дослідженнях – Я. Шамраєвського, що дав політично-економічний нарис й Л. Величко, який присвятив свою книжку боротьбі Афганістану за визволення⁴⁴.

7. Індія

Про Індію найбільш детальне дослідження дав А. Мухарджі. Він використовував багато матеріалу, оперує останніми даними, його твір дає багато відомостей про цю найважливішу колонію Британської імперії. Але на великий жаль автор не володіє цілком марксіською методою дослідження, його праця має еkleктичний характер й дає твердження, які за словами критика “багатьма рисами нагадує троцкізм й люксембургіянство з одного боку, струвізм з другого”. Один із критиків різко оцінює теж одну з книг Мухарджі – “Англія й Індія” (ГИЗ, 1923 г., 360 с., 3 р. 25 к., предисл. Л. Мадсяра): “Робота А. Мухарджі стоит в вопиющем противоречии со всей установкой Коммунистического Интернационала и объективно льет воду на мельницу апологии империалистически-феодального режима англичан в Англии” (Революционный Восток, М., 1930, с. 299–306, Р. Ульяновский).

Основний твір Мухарджі російською мовою є “Аграрна Індія” (М., 1928 р., 402 с., Вид. Комун. Акад., 4 карб.), а українською мовою – “Сучасна Індія” – значно меншого обсягу. Зате тут багато помилок першого твору уникнуто.

Популярного значення мають праці про Індію Кочарьянца й Коркішко. Книжка Кочарьянца писана дуже простою мовою й дає читачеві розуміння поточних проблем індійського революційного руху й теорії деколонізації. В українському перекладі книжка доповнена т. Островським, за новішим матеріалом, останніми подіями, написано новий розділ – “Теорія колонізації”, Конференція “Круглого стола” і “Ліви”. Книжка Коркішко застаріла (1924 р.), й свіжий географічний нарис подав Гаран з ілюстраціями, призначений для радянської школи. З революційним рухом Індії, крім вищезазначеної книжки Кочарьянца, молодий український читач може

Лінко Д. Перська кераміка XIII в. в Музеї Мистецтв ВУАН. Київ, Всеукр. Музейний Городок, Київ-Друк, 1927 р., 8 с., іл., т. 250, без ц. (відб. зі збірн. “Укр. Музей”, в I вид. Укрнауки).

Джемальзаде М. Новелі. Из збірки: “Що було й чого не було”. Пер. із перської Б. Нікітіна, О. Сафорова та М. Дьяконова. Х., Рух., 1932 р., 116 с., т. 3.000, 1 крб. 10 к. (Передмова Державний муж. Прихильність тітки ведмедиці. Вілян-ед-довле. Який чавун, таке й вариво. Мова перська, що мед. Примітки. Де що з бібліографії).

⁴⁴ Шамраєвський Я. Афганістан. Х., ДВУ, 1929 р., 102 с., т. 5.000, 40 к., (Мас. бібл. “Країни Світу”).

Величко Л. Афганістан у боротьбі за визволення. Х., Пролетар, 1929 р., 76 с., т. 3.000, 40 к. (Всеукр. Асоц. Сходознавства).

теж ознайомитися по політнавчальних підручниках “Великі колоніальні революції”, “Революційний рух в Індії” і за книжками т. Іхок і особливо т. Дубінського – “Повстала Індія”, яка вишла 1932 г. другим виданням.

Починаючи огляд художніх творів про Індію, згадаємо про старого романіста Майн-Ріда, про його твори “Шукачі рослин”, “Повзуни по скелях” и “Затерянные на краю света”. Гарно видана остання книжка, з багатьма ілюстраціями Одесполіграфом. Це все книжки одного змісту: в половині XIX ст. було відправлено багато мисливців в центр Гімалаїв, недалеко від Калькути, досліджувати їх фльору, щоб перевезти до Європи. Пригоди декількох таких мисливців і описує Майн-Рід, описує фльору, фауну, але це все не дає нашому читачеві зрозуміти ці Гімалаї, як колонія та країну, бо, зрозуміло, в автора відсутнє хоч деяке соціальне тло... “Шукачі рослин” – це початок пригод, “Повзуни по скелях” продовження, а все вкупчено й перероблено в “Затерянных на краю света”. Всі ці книжки вийшли на Україні 1929 р., але ледве наш читач щось найде корисного в цих книжках, а тільки марно витратить часу. Діти молодшого віку можуть ознайомитися з тваринами Індії з оповідань Кіплінга та Плавильщикова.

Більш корисно, ніж Майн-Ріда, буде читачеві прочитати великий роман “Освободитель Індії” Рушича, зміст якого революційний рух, чи навіть не-велике оповідання Гербурта – “Сагібова подяка”, чи Генрі – “Індійський лікар”.

Сама індійська література у нас представлена де-кілька виданнями. Перше треба зауважити, що О. Баранников написав “Декілька рис з історії ново-індійської літератури”. Це власне його вступна стаття до книжки Азиз уд Див Ахмед “Ганготри”. Ця новеля перекладена з індійської мови гиндустани й яскраво викриває соціальні відношення між клясами Індії. Зміст її полягає у тому, що раджа закохується до жінки “Ганітри”, що за-мужем за пастухом, задарює її батька, але чоловік Ганітри з’являється в критичний момент для своєї жінки, зате раджа вбиває його, а Гангетри збавляє себе життя на трупові свого чоловіка. Ще більше зрозуміти настановлення цього твору помагає вступна стаття Бараннікова.

Народні повірря, легенди Індії на тлі любови змальовуються в драмі Колідаси – “Щякунталя”, яка перекладена з примітками Г. Хоткевичем.

Твори відомого індійського поета Рабіндраната Тагора ще 1918 р. було перекладено у Києві, саме його ліричні поезії: “Садовник”, а 1917 р. П. Ріттер переклав його де-кілька віршів. Зрозуміло, що світогляд Р. Тагора, його теорія божого царства на землі, примітивна. Хоч Тагор заперечує владу націй, як знаряддя пригнічення народів, але в дійсності він робить виняток для тих з них, які вже освідчені в справі експлоатації народів, в імперіялістичному загарбництві та хижацтві. Тепер не мало є послідовних індійських поетів-революціонерів, але твори яких на великий жаль не відомі українській аудиторії.

Крім віршів Тагора, П. Ріттер зробив науковий переклад зі вступною

статтею та примітками староіндійського роману Дандіна – “Походження десяти юношей”, а також “Хмари-Вістуна” – староіндійської елегії Калідаси – Віршований переклад “Хмари – Вістуна” дає читачеві українською мовою один з найкращих зразків стародавньої індійської літератури⁴⁵.

⁴⁵ Мухарджи А. Сучасна Індія. Пер. з англ. І. Чаленко. Х., Пролетар, 1932 р., с. 114, т. 8.000, 1 крб., 25 коп.

Кагарьянц І. Індія. Укр. вид. доп. і переробл. М. Островський. Х.-О., Мол. Більш., 1931 р., 66 с., т. 10.000, 20 к. (Кляси, партії та спілки молоді всесвіту).

Коркішко М. Індія. (Бібл. малописьменного. Серія – “Народи за радянською смугою”. За ред. М. Єзерського). Київ, Червоний Шлях, 1924 р., 40 с. з іл. т. 15.000, 20 к. (Рекоменд. Головополітосвітою УРСР).

Гаран Ф. Індія. (Геогр. нарис). Х., Рад. Шк., 1931 р., 94 с., іл., т. 10.000, 30 к. (Робітна б-ка учня).

Великі колоніальні революції. М., Більшовик, Підручник для комсомольського політнавчання в. II. Ідейний зліт комс. активу. Х., 1931 р., 66 с., т. 25.000, 80 к. (Китай, Індія).

Революційний рух в Індії. “На допомогу партнавчанню”. Журн. Культпропу ЦК КП(Б)У. (Іст. клас. боротьби і міжн. раб. рух, вип. 6, серія 5, 1930-1931 навч. рік). Х., ДВУ, Пролетар, 1930 р., 80 с., т. 25.000, 30 к.

Іхок. Індія під ярмом капіталу. Х., Укр. робітн. 1931 р., 24 с., т. 5.000, 15 к. (За інтернац. виховання мас).

Дубінський І. Повстала Індія. Х., ДВУ, 1930 р., 114 с., мапа, т. 5.000, 40 к.; II вид., Х.-К., “На варті”, 1932 р., 96 с., т. 5.000, 60 к.

Майн-Рід. Шукачі рослин. Повесть. Пер. з англ. Лисиченка К., Час, 1929 р., 216 с., іл., т. 5.000, 1 р. 20 к.

Майн-Рід. Повзуни по скелях. Роман. Пер. Боровських. К., Час, 1929 р., 132 с., т. 4.100, 80 к.

Майн-Рид. Затерянные на краю света. Повесть. Перераб. для детей под ред. Надеждиной. Со многими иллюстр. в тексте. О., Одесполиграф, 1929 г., 280 с., иллюстриров., т. 5.200, 1 р. 25 к. (в переп. 1 р. 65 к.). (Библ. для детей и юношества).

Кіплінг Р. Ріккі-Тіккі-Таві. Опов. Х., ДВУ. 1928 р., 28 с., т. 10.000, 10 к. (ДНКМ ухв.). (Боротьба індійської миші-мангуста з гадюками); вид. II, Х., ДВУ, 1930 р., 36 с., іл., т. 10.000, 12 к. (Дітям мол. віку. ДНКМ дозвол.).

Плавильщиков Н. Анпа та Гаті. Перекл. С. Карабай. Х., ДВУ, 1930 р., 16 с., т. 15.000, 8 к. (Дітям мол. віку. ДНКМ ухв.).

Рушич Р. Освободитель Индии. Ром. приключений. Х., Пролет., 1929 г., 258 с., т. 4.000, 2 рб. 15 к.

Гербургт А. Сагібова подяка. Опов. Х., Книгосп., 1929 р., 16 с., іл., т. 15.000, 9 к. Колонії та колон. політика Індії.

Генрі О. Індіанський лікар. Пер. з англ. Дубровської. Київ, Книгосп. 1926 р., 63 с., т. 5.000, 20 к. (Загальна бібл.).

8. Центральна Азія

Українськими видавництвами Центральна Азія представлена новішими нотатками туриста до Центрального Тіень-Шану т. Багмута й старими мандрівками відомих азійських дослідників Пржевальського, С. Гедіна та Козлова. Як географічний описовий матеріал, твори цих дослідників дають багато відомостей, серед яких соціальним моментам, ясно, приділяється випадкове й невелике місце, бо самі автори за своїм світоглядом були далекі від того, щоб цікавитися взаємовідношенням людности та особливо виявляти боротьбу суперечності населення, хоч ці мандрівники й мали можливість, за умовами свого мандрування, спостерігати ці явища.

Окремо зазначимо, що Гаврилова в своїй книжці “Третя мандрівка Пржевальського” в передмові дає відомості більше про стару Азію, а не нову, що було б значно цікавіше, тим більш, що сама авторка з’ясовує, що знання про Азію потрібно, бо народи її пригнічені, прагнуть визволитися й повстають проти своїх гнобителів. Цей й треба було в передмові більше пояснити фактами.

Щодо книжки Максокової – “Подорож П. К. Козлова” ледве правильно зробило ДНKM, ухваливши цю книжку в такому виданні. Так, учень не найде назв, які зустрічаються в подорожі Козлова в доданій карті, а це у свідомого читача зменшує інтерес і цінність книжки. Тут дано шість подорожів Козлова, остання з них відноситься до 1926 р. Це власне уривки з щоденників, але автор не каже про клясову боротьбу, пригніченість народів від урядовців, пануючої кляси, імперіялістів, не відтіняє соціальних явищ, й читач одержує уявлення, що в тих країнах все добре, бо там багато

Баранников О. Декілька рис з історії ново-індійської літератури. Київ, Слово, 1926 р., 14 с., т. 100, ц. нема. (відбит. з книги Азиз уд Дин Ахмед – “Гонготри”. Оповідання).

Азиз уд Дин Ахмед. Ганготри. Оповідання. Пер. з індійського та вступна стаття О. Баранникова. К., Слово, 1926 р., 76 с., т. 3.000, 60 к.

Калідаса. Шякунталя. Драма. Пер. с передмовою й приміткою Г. Хоткевич. Х., ДВУ, 1929 р., 200 с., т. 3.000, 1 крб. 75 к.

Тагор Рабіндрнат. Садовник. Ліричні поезії. Перекл. Ю. Сірого. Київ, Давін, 1918 р., 99 с.

Тагор Р. 8 віршів. Ріг-Веда. 4 гімни. Пер. з бенг. і санскритської мови П. Риттер. Х., Всеукр. Ас. Сходозн. Пролетарій, 1927 р., 8 с., т. 100. (Відбиток з журналу “Сх. Світ”, №1 – 1927 р.).

Дандин. Походження десяти юношей. (Старо-індійський роман). Перекл., вступна частина й примітки проф. Ріттера. Х., 1928 р., 168 с., т. 600, 1 крб.

Ріттер П. Хмара-Вістун. (Megha-Duta). Старо-індійська елегія Калідаси. Перекл. з санскр. мови з вступн. статтею й примітк. П. Ріттера й 2-мя малюнками. Х., 1928 р., 48 с., т. 1000, 75 к.

монастирів, духівництва тощо. Максаковій треба було б дати належні пояснення у відповідному напрямкові пролетарському читачеві⁴⁶.

9. Монголія

Ще 1925 р. на Україні видавництво “Пролетарій” видало книжку Віленського – “Современная Монголия”, але вона була невелика й швидко застаріла, через що 1930 р. вийшов географічний нарис Крушельницького. Але й ця книжка не може цілком задовольнити школу. Автор скочується до теорії панування на людність географічних умов, а не виробничих сил, робить помилки (напр., що в Монголії двохгорбі верблюди – с. 80, що Кяхта є монгольське місто – с. 71, 120). Правильно автор робить, що окремо зупинився на національній політиці монгольського уряду, але зробив хибу, що не подав літератури про цю республіку.

О. Полторацький дав опис своєї мандрівки влітку 1930 р. до Улан-Батору й Гобі в двох книжках, як подорожні нотатки – “Останні дні бурханів” й “Атака на Гобі”. Хоч останню автор назве “повістю”, але це є літрепортаж, і він цілком входить й до першої книжки – “Останні дні бурханів”. В основу зазначеної “повісті” автор поклав історію радянської медичної експедиції по пустелі Гобі (м. Шанхай-Улла), що відбулася влітку 1930 р. Учасником її був сам О. Полторацький. За його словами він “уникає лакирувати кочевників, але в той же час прагнув показати, яку величезну вагу щодо цього мають наші експедиції, і як навіть самі учасники цих експедицій перероджуються під впливом своїх обов’язків і своєї роботи”. Але автор-журналіст, він хоче подати свій репортаж художнім з “творчою вигадкою”, й про нього треба його ж словами сказати: “Припустимо, що не все тут точно відповідає дійсності. Правда, деякі пригоди я загострив, деякі пригоди примонтував,

⁴⁶ Багмут І. Подорож до небесних гір. Нотатки туриста до Центрального Тіень-Шану. Фото С. Шиманського. Х. – Дніпропетровськ, ДВУ, 1930 р., с. 130, іл., т. 5.000, 60 к.

Гаврилова Н. Третя мандрівка Пржевальського до Центральної Азії. Х., ДВУ, 1929 р., 146 с., іл., т. 7.0000, 75 к. (з біографією Пржевальського). (ДНКМ ухвалив).

Карінцев М. Під свійським сонцем. Подорож Св. Гедина. Пер. Д. Гуменна. Х., ДВУ, 1929 р., 168 с., т. 5.000, 75 к.

Гедін С. Кризь пустинні Азії. З нім. перекл. Н. Гаврилова. Х.-О., ДВУ, 1930 р., 184 с., іл., т. 5.000, ц.

Гедін С. Пригоди в Тибеті. Перекл. Л. Торлюб. Х. –Київ, Держ. вид. об’єдн. України. “Мол. Більш.”, 1931 р., 136 с., іл., т. 5.000, 80 к. (Скорочений витяг з великого твору Свена Гедина “В серці Азії”).

Максакова В. Подорожі П. К. Козлова. (Тибет, Туркестан, Джунгарія, Тіень-Шан, Монголія, Кам, Амдо, Мертве місто Хара-Хото. Річки: Селенга, Тода та інші. Пустиня Гобі). Під ред. акад. П. К. Козлова. Х., Рад. Школа, 1931 р., 292 с., мапа, іл. т. 5.000, 2 крб. 60 к. (ДНКМ ухвалив до вжитку).

дещо подав страшнішим, ніж воно справді було. Але ж я пов'язав вигадане з справжніми умовами життя в пустелі” (с. 173, “Останні дні бурханів”).

Прочитати репортаж Полторацького цікаво, але не легко. Матеріал роскидано, вкраплені екскурсії в історію, почасти раптові, порушують течію думки читача. Знецінює цінність твору деякий вищенаведений гіперболізм. Зате безумовну цінність репортажу полягає в тому, що т. Полторацький уважно ставиться до всього того, що відділяє сучасну Монголію від минулої. Автор малює політику імперіялізму до Монголії, як він повинен усунути її від неї, але й тепер не покидає надії загарбувати чи пошкодити її поновленню. Яскравими рисами автор змальовує досягнення революційної Монголії в соціалістичному будівництві, дуже напружену роботу комуністичної партії у цьому, нашу братерську активну допомогу в здійсненні монголами завдань п'ятирічки, взагалі в скорішому ліквідуванні в Монголії “останніх днів бурханів”, себто святих ідолів. “Радянський Союз докладає всіх сил, щоб допомогти революційній Монголії швидше виконати свою п'ятирічку, створити індустріальну базу, перестрибнути через капіталізм, перейти одразу від феодалізму до соціалізму, як це геніяльно передбачив В.І. Ленін” (с. 108).

Про недавнє й дуже старе минуле Монголії дають відомості Гладстерн в нарисі – “1917 рік у Монголії” та Нікольська в археологічній розвідці про монгольську культуру у села Карги. З художньої літератури можна зазначити тільки повість Бондаріна “Диндин”, про життя хлопчика, де змальована Монголія з її поміщиками, духівництвом, селянством й піонерством⁴⁷.

10. Манчжурія

Манчжурія знаходиться не у меншому занепаді в українських видавництвах ніж Монголія, хоча всі розуміють те велике значення подій, які розвиваються в цій країні й які на наших очах перетворюється в нову ко-

⁴⁷ Виленский В. Современная Монголия. (Страны и народы в эпоху мировой революции). Х., Пролетарий, 1925 р., 38 с., карта, т. 10.000, 25 к.

Крушельницкий С. Монголия. Географічний нарис. Х., ДВУ, 1930 р., 124 с., т. 5.000, 50 к. (Мас. бібл. “Країни Світу”). (ДНКМ дозволив).

Полторацький О. Останні дні бурханів. Мандрівки до країни Червоного багатиря, пустелі Гобі або Шамо, міста Шанхайських гір. 1930 р., Х., ДВУ, Літ. і Мист. 1932 р., 176 с., ілюстр., т. 5.000, 4 карб. 25 к. (літрепортаж).

Полторацький О. Атака на Гобі. Повість. Х., Рух., 1932 р., 120 с., іл., т. 3.000, 1 крб. 90 к. (наукова експедиція).

Гладстерн А. 1917 р. у Монголії. Х., Всеукр. Ас. Сходозн. Пролетарий. 1927 р., 32 с., т. 100, ц. (відбит. з журн. “Східній Світ”, № 1 – 1927 р.).

Нікольська А. Памятники монгольської культури из села Карги. Х., 1927 р., 18 с., т. 100. (теж відбиток з журн. “Східній Світ”, № 1 – 1927 р.).

Бондарін С. Диндин. Життя хлопчика із долини Дургун-Хоток. Х.-О., Мол. Більш., 1932 р., 118 с., іл., т. 12.000, 60 к.

лонію Японії й Манчжурський пролетаріат підпадає ще під більший гніт імперіалізму та капіталізму. Й дійсно про Манчжурію український читач може ознайомитися лише неповно та негрунтовно за творами Новицького про китайсько-східну залізницю (тут автор виявляє міжнародні стосунки). Родо – про загарбовання Японією Манчжурії, Тульського – про мілітаризм в Манчжурії та де-кілька інших авторів, про які ми скажемо далі, в огляді про Японію⁴⁸.

11. Китай

Про Китай, як і треба було сподіватися, ми маємо найбільшу продукцію українських видавництв, яка може дати зрозуміння цієї великої країни з боку історичного, політично-економічного та культурного.

Стародавні відношення з Китаєм зі сторони Московської Держави, потім Російської імперії в галузі дипломатичних та торговельних зносин досліджені в працях Б. Курца – “Русско-китайские отношения в XV, XVI и XVIII ст.”, “Як повсталала державна караванна торгівля в Росії з Китаєм у XVII в.”, “Государственная монополия в торговле России с Китаем в первой половине XVIII ст.” и “Занепад російсько-китайської монополії в II пол. XVIII в.”⁴⁹

Юридичному питанню про договірне право Китая присвятив роботу Б. Розенблум, який стисло викладає історію розвитку систем нерівноправних договорів. Серед хиб автора зустрічаємо повторення старої легенди про замкненість Китаю, нібито “вся територія Хіни до 1842 р. була зачи-

⁴⁸ Новицький М. На китайсько-східній залізниці. Х., ДВУ. 1930 р., 70 с., т. 10.000, 20 к.

Родо. Що діється в Манчжурії. Як імпер. Японія загарбовала Манчжурію. Укр. Робітн. Х., 1931 р., 26 с., т. 100.000, 5 к. (Книжка-декада “Міжнародня”, 2).

Тульський Е. Манчжурія. Перекл. з рос. Хрпало. Х., ДВУ, “На Варти”, 1932 р., 61 с., мапа, т. 10.000, 25 к.

⁴⁹ Рец. на “Русско-Китайские сношения” див. в “Историке Марксисте”, Москва, 1929, т. XI, Г. Рейхберг, с. 212–213. “Несмотря на указание недочеті, книга, безусловно, заслуживает внимания, благодаря ее насыщенности богатым и проверенным фактическим материалом”. «Вопрос о закреплении Россией и Китаем территорий, заселенных монголами, джунгарами, киргизами, калмыками и др. народами, является одной из интереснейших и еще мало разработанных тем в истории русско-китайских отношений. То, что сделано автором в этом отношении, безусловно, заслуживает внимания”.

Друга рецензія дає такий висновок про цю монографію: “Цінність її в тому, що вона дає нам послідовну ходу подій в історії русько-хінських взаємин XVI-XVIII ст., що опирається на багату документацію. Тільки вже ради цього, oprіч всього іншого, було варте видавати цю працю”. (А. Рахманін, “Східній Світ”, 1929 р., № 1-2 (7-8), с. 397).

нена для чужеземців, вони не мали права селитися в жодному хінському місті”. Коли б автор познайомився з взаємовідношеннями руських з китаїцями, він дізнався би, що до ХІХ в. росіяни оселялися в Пекіні (албазинці, російська духовна місія та інш.).

Нариси історії Китаю склали ще 1925 р. Попов й Платонов, але ці книжки не мають дослідчого походження. До того ж 1925 р. відноситься поява твору Виленського-Сибирякова: “Сун-Ят-Сен”. Але всі ці книжки на цей час застаріли. Тепер треба було б дати українською мовою гарну історію Китаю за даними нових досліджень.

Про Китай географічно-економічні дані дали автори: Коркішко, Віленський й Сухов, при чому останній дає й історичні відомості. Добре, що на українську мову перекладена книжка Лебеденко – “Повітрям до Китаю”, де наводяться досягнення радянської авіації. Про міжнародні стосунки Китаю з СРСР та імперіялістами дає знайомство книжка “На Далекому Сході” Ігнатовича, про селянство та робітників Китаю – книжки Уханського та Маграма. Останні твори особливо цінні, бо дають уявлення становища китайського пролетаріату.

Багато літератури присвячено на Україні характеристиці революційного руху в Китаї. Ця література має значення більш термінове, бо події так швидко змінюються в цій країні мілітаристів, що дані про яких швидко становляться старими, набувають характеру в більшій своїй частині історичного. Через те тут розглянемо зазначену літературу хронологічно.

Так, 1924 р. вийшла книжка Есбе, – “Гражданская война в Китае”, Аргонского – “Пекинские Бонапарты” й Земляка – “Что дѣется в Китаѣ”. Останні дві книжки, всього по 16 с., й з’являються неплатним додатком до газет, що характеризує той час, коли редакції найшли необхідним тоді дати широким масам відомості про Китай. Більша вартість належить до літератури, виданої 1927 р.: Гуревич – “Китайська революція та її особливості”, Ряппо – “Китайська революція”, Броун – “Хвилі китайської революції”, Борисенко – “Китай у боротьбі за визволення”, Войтинський – “Империалисты в Китае” й особливо Мануильський – “Тихоокеанские противоречия в Китае” (доповідь Комінтерну) і підручник для агітаторів – “Революційний Китай”, де даються відомості за географією, економікою, державним устрійом, історією та сучасною революційною боротьбою Китаю. Не можна не вітати, що вже 1927 р. українське видавництво “Пролетар” знайшло необхідним випустити українською мовою цінну книжку І. Сталіна “Революція в Китаї і помилки опозиції”. Тут подається розмова т. Сталіна зі студентами Університету ім. Сун-Ят-Сена 13 травня 1927 р. (с. 3-36) й промова Сталіна, що була виголошена на Х засіданні ВККІ 24 травня того – ж 1927 р. – “Революція в Китаї та завдання Комінтерну” (с. 37-71).

За 1928 р. вийшла книжка тільки М. Новицького – “Китайська революція живе”, а 1932 р. той самий автор склав уже більше обґрунтований твір – “В боротьбі за радянський Китай”, з ілюстраціями та мапами.

1930 р. захоплення Китайсько-східної залізниці і розрив радянсько-китайських зносин було викладено Терентьевим (“Радянський союз, імперіялізм та Китай”), нариси праці та боротьби у Китаї були надані т. Хаямою в книжці “Китай”, якому теж належить книжка “Нове революційне піднесення на Сході”.

За 1931 р. українські видавництва найбільше видрукували літератури про Китай: “Китайська революція” (на допомогу партнаванню), “Великі колоніальні революції” (Китай, Індія), “Сучасна боротьба за радянську владу в Китаї” (Обидві книжки для комсомольського політнавчання), Сафаров – “Проблеми національної колоніальної революції” (тут маємо розділ Сун-Ят-Сен й Гандизм) і Л. Цукермана – “Боротьба імперіялістичних держав у Хінах”. Остання книжка має поверховий характер, неправильно тлумачить питання й взагалі без ґрунтового обізнання того, що діється у Китаї.

Про героїчну боротьбу китайських червоних армій за владу рад склав твір Кириєнко з іл., який вийшов I вид. 1931 р., II вид. – доповненням – 1932 р., і також того ж 1932 р. Кириєнко випустив книжку – “Героїчна боротьба Червоного війська в Китаї”. Ось вся література про революційні події у Китаї. Коли розглянути її якість, то за більшістю її треба визнати слабо наукове значення, спішність опрацювання її та наявність у деяких авторів малої свідомости в китайських проблемах⁵⁰.

⁵⁰ Курц В. Русско-китайские сношения в XV, XVI и XVIII ст. X., ГИЗ, 1929 г. 158 с., т. 500, 3 руб. 50 к.

Курц Б. Як повстала державна караванна торгівля Росії з Китаєм у XVII ст. Київ, Всеукр. Акад. Н., 1929 р., 48 с., т. 200, 2 р. 50 коп.

Курц Б. Государственная монополия России с Китаем в первой половине XVIII ст. Київ, Інститут. Нар. Хоз., 1929 г., 78 с., т. 250, ц. 2 р.

Курц Б. Занепад рос.-китайської торговельної монополії в II полов. XVIII в. Київ, Вид. ВУАН, 1930 р., 43 с., т. 100, (Окр. відбиток зі Зап. Іст.-Ф. Від. ВУАН, кн. ВУАН, кн. XXXV, 1929 р., с. 235-275).

Розенблум Б. Очерки договорного права Китая. Равноправные и неравноправные договоры. Харьков, Юридич. Издательство НКЮ УССР, 1928, 100 с., 1 крб. 35 коп.

Попов А. Очерки истории Китая. X., Пролетарий, 1925 г., 55 с., т. 10.000, 25 к.

Платонов Ю. Китай у минулому і тепер. X., ДВУ, Книгоспілка, 1925 р., 111 с., іл., мапа, т. 5.000, 90 к.

Коркішко М. Китай. (Бібл. селянина за ред. М. Еверського). X., ДВУ., 1925 р., 27 с., т. 15.000, 13 к.

Виленьський-Сибяков В. Сун-Ят-Сен. X., Пролет., 1925 г., 46 с., т. 10.000, 23 к.

Виленьський В. Современный Китай. (Страны и народы в эпоху мировой революции), X., Пролетарий, 1925 г., 110 с., Карта, т. 10.000, 40 к.

Сухов О. Далеко-Східній Велетень про стародавній та новий Китай. X., ДВУ, Одесполіграф, 1928 р., 118 с., т. 5.000, 80 к.

- Лебеденко А. Повітрям до Китаю. Пер. В. Вражливий. Х., Книгосп., 1930 р., 36 с., т. 20.000, 7 к. (ДНКМ дозволив до вжитку) (Літрепортаж – проза).
- Ігнатович В. (і Л. Розов). На Далекому Сході. Х., ДВУ, 1930 р., 124 с., іл., т. 10.000, 40 к.
- Уханський М. Селянство Китаю. К., ДВУ, Пролетарій, 1931 р., 138 с., т. 5.000, 50 к.
- Маграм В. Як живе та бореться робітник Китаю. (За інтернаціональн. виховання). Х., Укр. Роб., 1931 р., 102 с., т. 10.000, 32 к.
- Есбе Ю. Гражданская война в Китае. Х., Червоний Шлях, 1924 р., 61 с., карта, т. 5.000, 55 к.
- Аргонський Б. Пекинские “Бонапартисты” (Что происходит в Китае). (Библ. газети “Звезда”, № 7). Катеринослав, 1924 р., 16 с., іл., т. 23.500. (Безпл. приложение к газете “Звезда”)
- Земляк І. Що діється в Китаї. Х., Вид. газ. “Червоноармієць”, 16 с., іл., т. 7.600. (Неплатн. додаток до газети “Червоноарм.”).
- Гуревич А. Китайська революція та її особливості. Х., ДВУ, 1927 р., 66 с., т. 5.000, 35 к.
- Ряппо Я. Китайська революція та її рухові сили. Х., Всеукр. Ас. Сход., Прол., 1927 р., 21 с., т. 100. (Окремий відб. в журн. “Схід. Світ”, № 1, 1927).
- Ряппо Я. Китайська революція та її рухові сили. Х., Пролетарій, 1927, 59 с., літер. на 1 стор., мапа, т. 2.000, 30 к.
- Броун В. Хвилі китайської революції. Х., Всеукр. ЦК Мопр’у. Пролет., 1927 р., 30 с., т. 10.000, 15 к.
- Борисенко В. Китай у боротьбі за визволення. Х., ДВУ, Юрсектор, 1927 р., 54 с., мапа, т. 4.000, 45 к.
- Войтинський Г. Империалисты в Китае. Х., Пролет., 1924 г. 27 с., т. 10.000, 12 к.
- Мануильський Д. Тихоокеанские противоречия и Китай. Докл. на расшир. пленуме Коминтерна. Х., Пролет., 1927 р., 40 с., т. 5.000, 20 к.
- Революционный Китай. Пособие для кружков самообразования и агитаторов. (АПО Днепропетровского Окружного Комитета КП(б)У). Днепропетровск, Политграфтрест, 1927 г., 82 с., т. 2.000, ц. не зазнач.
- Сталін І. Революція в Китаї і помилки опозиції. Х., Пролет. 1927 р., 72 с., т. 4.000, 8 к.
- Новицький М. Китайська революція живе. Х., ДВУ., 1928 р., 52 с., т. 5.000, 10 к.
- Новицький М. В боротьбі за радянський Китай. Х., Пролет., 1932 р., 108 с., іл., мапа, т. 8.000, 1 крб.
- Терентьев М. Радянський союз, імперіалізм та Китай. (Захопленая КСЗ і розвир рад.-кит. зносин). Х. ДВУ. 1930 р., 110 с., т. 5.000, 30 к.
- Хаяма У. Китай. Начерки праці та боротьби. Х. Укр. Роб., 1930 р., 60 с., т. 5.180, 15 к.
- Хаяма У. Нове революційне піднесення на Сході. Х. Укр. Роб., 1930 р. 48 с., т. 5.000, 15 к.
- Китайська революція. На допомогу партнаванню. Журн. культпропу ЦК КП(б)У

Щодо художньої літератури за Китай, то вона якістю буде вище наведених раніше популярних брошур про політично-економічне становище Китаю.

До цієї частини літератури можна віднести Червоноармійця-далекосхідника т. Ліпмана, який оповідає про нашу армію в складних обставинах китайських подій. Літрепортаж – “Крізь Хіви” подав т. Недоля.

Ця книжка вийшла на Україні під назвою “Жовті брати” у двох виданнях (1929 і 1930 рр.). Перше видання “Дешевої бібл. красного письменства” через малий формат мають малюнки кепсько виконані; у другому виданні краще. В третьому виданні – 1931 р. під назвою “Поневолені хінці” автор подає лише вибрані частини нарисів з книжки “Крізь хину” – “Жовті брати”.

З українських письменників найбільшу увагу приділив Китаю Досвітний. Про його великий роман “Американці”, в якому зачепляються й питання Китаю, ми вище нагадали. Проте Досвітний написав оповідання й спеціально про Китай та китайців, користуючись своїм досвідом мандрівника. Але він насичує свої оповідання багато матеріалом, він панує у нього над художньою формою, і через те вони не можуть захопити читачів своєю фабулою. Найбільшого значення мають “Новели з життя китайського народу” під загальною назвою “Тюнгуй”, що означає “Китаєць” на його мові. Ці новели мали успіх, вони швидко вийшли де-кілька виданнями з 1924 р. по 1930 р. Збірка новел “Тюнгуй” має 4 твори: “Там, де живе Тюнгуй”, “Тюнгуй”, “Місіонери” й “На чужині”. Але IV вид. ще доповнене оповіданнями: “Дзі”, “У ногуїв”, “Вайквоти”, “Геть дракона !”, “Знову в гори”, “Ті-ші-нов”. Оповідання “Там, де живе Тюнгуй” власне є подорожні нотатки мандрівника, який не міг за браком часу й знання тубільної мови глибоко ознайомитися з країною. “Тюнгуй” – це є схематич-

(Іст. клас. боротьби и роб. руху). 5 вип., серія 5, 1930/1931 навч. р., ДВУ, Пролетар, Київ, 1931 р., 32 с., т. 25.000, 30 к.

Великі колоніальні революції. (Китай, Індія). Підручник для комсомольського політнавчання (Ідейний зліт комсом. активу). Вип. 2. Х., Мол. Більшовик, 1931 р., 66 с., т. 25.000, 20 к.

Сучасна боротьба за радвладу в Китаї. Підручн. для комс. політнавчання. (Ідейн. вл. комсом. активу). Вип. 3., К., Мол. Більш., 1931 р., 64 с., т. 20.000, 25 к.

Цукерман Л. Боротьба імперіялістичних держав у Хінах. Х., Прол., 1931 р., 88 с., т. 15.000, 40 к.

Кириєнко К. Китайська червона армія. (У боротьбі за владу рад.), Х., На Варті. 1931 р., 114 с., іл., т. 10.000, 50 к.

Кириєнко К. (Китайські ради перемагають. Переробл. і доповн. і перевид. “Китайської Черв. Армії”). Х., ДВУ, На Варті, 1932 р., 128 с., іл., т. 10.000, 50 к.

Кириєнко К. Героїчна боротьба Червоного війська в Китаї. Х.-О., Мол. Більш., 1932., 60 с., іл., т. 10.000, 30 к.

ний нарис політичних подій в Китаї 1912-1917 рр., так що цей твір не новела й лише з великим натяганням можна його віднести лише до повісти. Найбільш художні два останні твори, особливо, “Місіонери”, де яскраво та художньо змальована експлоатація духівництвом китайської жінки, її нещасливе життя в умовах колоніального пригнічення. До китайських тем також відноситься оповідання того-ж автора – “Чия віра краща?”. Ці оповідання Досвітнього мають для українського читача значення, здебільше для легкого одержання фактичних знань про китайський нарід, бо автор, як вище зауважене, має велику схильність насичувати свої твори матеріалом, а не давати певний художній твір.

Роман С. Альмова – “Нанкин род” (російською мовою) теж не стоїть на відповідній художній ступені. Правда, він мав, успіх, за два роки видержав два видання, але цей успіх тільки визначає, що за браком гарних романів читач користується хоч тим, що дають видавництва. Події змальовуються більше з боку європейського, а не китайського населення. За нашою думкою автор хотів показати як європейська буржуазія вкупі з китайською експлуатує шанхайський пролетаріат й якими жорстокими засобами придушує робітничий та студентський рух. Але це не дуже виразно змальовано автором. Взагалі автор не насичує читача революційним запалом, дійсний Шанхай десь далеко залишається, автор лише сковзає, по змальованню революційного запеклого настрою шанхайського робітництва, не освітлюючи його коріння. Теж не виявлено національне питання.

До романів закордонних, що видано українськими видавництвами, стосується переклад відомого романа Фаррера “Курильщики опиума”, де-Панжеста – “Жемчужная река” авантурний роман із життя дореволюційного Китаю, а також С. Марвина – “Тайна Китаю”. Це таж авантурний роман але стародавніх часів, I віка нашої ери, про Західній Китай й взаємовідносини до Китаю Рима й східніх провінцій, які намагалися використати з культурного Китаю все, що їм було потрібно. Але такий роман нічого не може дати корисного для українського читача, бо насичений лише пригодами, а з історичного боку робить несприятливе вражіння й зовсім не має художнього оформлення.

Олена Данько склала виробниче оповідання – “Хінська таємниця”, яке було перекладено на укромову й ухвалено ДНКМ до вжитку по установам. Це власне є художньо-технічна книжка з ілюстраціями й схемами технічного значення.

Під “Хінською таємницею” автор розуміє секрет виробу китайського порцеляну. Він з стародавніх часів розказує, як люди добивалися розкрити секрет порцеляну, які успіхи були зроблені у цьому в Зах. Європі й у нас, і нарешті хінська таємниця перестала бути таємницею. Кожній, хто хоче дізнатися, як роблять порцеляну, може тепер прийти й оглянути порцеляновий завод”.

Така книжка корисна для молодих читачів. З невеликих оповідань про Китай ми маємо багато й інших. А саме, в збірці Кузьмича – “Хан-Жень” перше оповідання під цією назвою змальовує шанхайську страйку робітників, його придушення за допомогою європейців. Автор малює тут імперіалістів, білогвардійців, показує їх негативні риси, дає швидкий розвиток подій, щоб показати революційність, - але не дає картини клясової свідомості робітника, що ще не зорганізувався, затемнюючи саму революційність схемою та зайвими епізодами. Інші теми в зазначеній збірці Кузьмича не стосуються Сходу, а вище розглянуте оповідання ще було видано автором окремо під більш слушною назвою “Жовтий рикша”. Цікаво зазначити, що з письменників один Кузьмич користується есперантою. Як пише він, “практичні наслідки цього величезні. Мені есперанто нагадує величезний кран “індустріяль”, що має повертатись в усі боки і що своїм довгим-довгим хоботом дістає до мене першокласний матеріал до всіх моїх творів, що присвячені повністю чи частково міжнародній солідарності. З 15 країнами я зв’язався за цей час⁵¹.”

Революційний рух у Китаї теж з’являється темою Тихонова в його оповіданні – “Друг народу”. Про дітей китайського пролетаріату маємо оповідання – “Син рикши” з роману “Палю Париж” Ясенського, про хінське селянство – Серошевського – “Юань-Мін-Тзі” (переклад з польського). В збірці оповідань Кальницького – “Дикун” находимо де-кілька китайських тем: “До Китаю”, “Ла-Дзі та Ле-Нін”, як і в збірці Залка – оповідання про “Ходю”, про якого Залка розкажує, як він вступив до Червоної Гвардії й був учасником громадянської війни.

Але для нас зовсім не зрозуміло для чого видавництва в таких збірках, що скупчують зовсім різну тематику, дають назву такий збірці за одним випадковим оповіданням. Так, в збірці Залка, що має 186 с., зазначене оповідання про китайця “Ходю” займає лише 8 стор., а всі останні 178 сторінок оповідань торкаються зовсім інших тем. Така назва збірки тільки дезорганізує читачеву масу й дхне комерційним наміром. Зовсім інше вражіння робить збірка оповідань Ердберга, де 26 назв об’єднані цілком слушно за загальною назвою – “Китайські новелі”.

До тої самої теми, яка опанована Залком в “Ходя”, відноситься художньо-поетичний твір М. Терещенка – “Цень-Цань”. Ця невеличка поема надрукована була автором де-кілька раз в його книжках поезій. Поет яскраво доводить нам про китайського кулі, який покинув Китай, пішов битись за Жовтневу революцію: “І Київ теж пішов: на пана... він проти нього вийшов битись Цень-Цань... і кров’ю прикипів до бруку від куль його останній пан”; але й сам Цень-Цань загинув в цій героїчній боротьбі. Й автор виразно, глибоко продумавши, каже: “Ніхто про нього не згадує, хіба що я свої їм рядком”. В збірці “Дорога”, крім того, вміщено стих –

⁵¹ Журн. “Гарт”, 1931, № 10, с. 160 (В. Коряк, “Есперанто”).

“Шанхай”, а в книжці “Мета й межа” – “Схід” (с. 49-51), про який автор каже, що “щодня я виглядаю зі Сходу тих щасливих днів, коли підіймуться в Китаї мільярди робітників”.

До інсценованих творів про Китай відноситься лише стара й невелика інсценіровка 1924 р. Касьянова “Руки прочь от Китая”. За вступною статтею О. Розенфельда – “Что делается в Китае”.

Наскільки події в Китаї захоплюють увагу радянської громадськості, видно з того, що й находимо українську продукцію про Китай навіть для дитячої аудиторії, не тільки старшого чи середнього віку, але навіть й молодшого. Так, для дітей призначені твори: Самохвалова – “Ходя” (Жовтнева Революція), Стругацького – “Геть вайкетів” (реврух), Колосова – “Про малого китайця Тао”, Сніжного – “Китайчатко Тао” (поема з мал.), Гербута – “Китайські рибки” (діти пролетарські), Дмитрієва – “Чай” (теж про дітей пролетарських) й Семенко – “Китай в огні” (поезії з фарбован. малюнками). Останні малюнки розраховані на слухачів молодшого віку⁵².

⁵² Ліпман Н. Записки червоноармійця-далекосхідника, з передмовою нач. військ. преси ПУР’у Л. Ківерцева. Перекл. з рос. А.В. Х., “На варті”, 1931 р., 184 с., т. 10.000.

Недоля Л. Жовті брати. Кризь Хіну. Передм. М. Новицького. 3 іл. в тексті. Х., Укр. Роб. 1929 р. 102 с., іл., т. 7.180, 30 к.

Недоля Л. Жовті брати. Кризь Хіну. Передм. М. Новицького. Х., ДВУ. 1930 р. 100 с., іл., т. 10.000, 25 к.

Недоля Л. Поневолені хінці. Збірка оповідань. Х.-О., М. Більш. 1931 р. 78 с., т. 10.000, 35 с.

Досвітній О. Тюнгуй. Новели з життя кит. народу. 2-е вид. О., ДВУ, 1926 р., 138 с., т. 3.000, 1 крб. 30 к.

Досвітній О. Тюнгуй. Нов. й життя кит. нар. 3-е вид. Х., ДВУ. 1928 р., 154 с., т. 4.000, 1 крб. 10 к. (Зміст: “Там де живе Тюнгуй. Тюнгуй. Місіонери. На чужині.)

Досвітній О. 4-е вид. Х., ДВУ. 1930 р., 140 с., т. 5.000, 70 к. (Зміст: Там, де живе тюнгуй. Тюнгуй. Дзі. У новгуїв. Вайквоти. Геть дракона! Знову в гори! Ті-ші-нем. Місіонери. На чужині.)

Досвітній О. Місіонери. На чужині. (2 оповід.). Х., ДВУ, 1930 р., 48 с., т. 20.000, 10 к.

Досвітній О. На чужині. 2 вид. Х., ДВУ. 1930 р., т. 10.000, 15 к. (Зміст: На чужині. Там, де живе Тюнгуй.)

Досвітній О. Чия віра краще? Оповід. Х., Книгоспілка, 1925 р., 29 с.; Х., Книгосп., 1930 р., 20 с., т. 20.000, 5 к.

Альмов С. Нанкин-род. Роман. Х., Пролетарий, 1929 г., 240 с., т. 5.000, 2 рб.; II изд., Х., Прол., 1930 г., 216 с., т. 7.000, 1 рб. 20 коп.

Марвин С. Тайна Китая. Ром. Пер. з англ. И. Данилова. Николаев, Новая Жизнь. 1926 г., 175 с., т. 5.000, 1 крб.

Фарер К. Курильщики опиума. Ром. Х., Космос. 1926 г., 190 с., т. 4.000, 1 р.

12. Японія

Вже 1924 р. видавництво “Молодий Робітник” найшло необхідним випустити книжку Сибірякова, в якій автор ставить гостре питання, чи за-

Де-Панжест Р. Жемчужная река (Красный паук). Ром. из кит. жизни. Пер. с фр. З. Тулуб. Киев, Культура. 1928 г., 198 с., т. 3.500, 1 р. 25 к.

Данько. Хінська таємниця. Ред. В. Матвієва-Сибіряка. Пер. Василевської. Х., ДВУ., 1930 р., іл., т. 5.000, 55 к. (ДНКМ ухв. до соцвиху).

Кузьмич В. Хао-Жень. Збірка оповідань. ДВУ, 1928 р., 138 с., т. 5.000, 1 крб., 20 к. (Хао-Жень, сс. 7-66).

Кузьмич В. Жовтий рикша. Опов. О., ДВУ. 1930 р. 76 с., т. 20.000, 15 к. (Мас. Худ. бібл.).

Тихонов М. Друг народу. Передмова М. Новицького. Х.-О., ДВУ, 1930 г., 36 с., т. 10.000, 10 к. (ДНКМ ухв. до соцвиху).

Ясенський. Бруно. Син рикши. (з ром. “Палю Париж”). Х.-О., ДВУ. 1930 р., 48 с., іл., т. 10.000, 30 к.

Серошевський В. Юань-Мін-Тзі. Опов. З польської перекл. Козлярський. Х.-К., ДВУ., 1930 р., 24 с., іл., т. 10.000, 12 к.

Залка М. Ходя. Опов. Пер. Сосюра. Х., ДВУ., 1930 р., 186 с., т. 5.000, 1 крб. 45 к.

Ердберг О. Китайські новели. Пер. Осиповича. Х.-Київ, Літ. і Мист. 1931 р. 194 с., т. 5.200, 75 к. (Зміст: Замість передмови. Вісімнадцяте березня. Брудні ваги. Біля відра з рижем. Культ предків. Липарі. Тан-Анська симфонія. Ми куємо мечі. Восьма фенікс. Великі демократії та ін.).

Терещенко М. “Цень-Цань” (віршов. оповід.), К., Культура, 1930 р., 16 с., іл., т. 10.000, 20 к. “Цень-Цань” (рассказ в стих.), перев. з укр. Ушакова, К., Культ., 1930 р., 16 с., ілюстр., т. 40.000, 25 к. “Мета и межі”, ДВУ, Х., 1927 р., с. 90, т. 20.000, 1 крб. 10 к. “Рештування”, Х., 1930 р., т. 20.000, 5 к. “Избранные стихи”, К., 1930, т. 8.000, 20 к., “Дорога”; Х., 1931 г., т. 5.000, 35 к.

Руки прочь от Китая! Инсценировка К. Касьянова с вводной статьей О. Розенфельда – “Что делается в Китае”. Общество “Руки прочь от Китая”. Одесса. 1924 г., 16 с., т. 2.000, 20 к.

Самохвалов О. Ходя. (Оповідання для дітей сер. і старшого віку). Х.-К., Мол. Більш., 1931 р., 32 с., іл., т. 10.000, 20 к.

Стругацький І. Геть войкотів! Кит. новела. 2-е вид. Х., ДВУ, 1930 р., 30 с., т. 10.000, 10 к. (Для дітей сер. і старш. віку. ДНКМ ухв.).

Колосов О. Про малого китайця Тао. (Серія “Мопр і Діти”, № 2). Київ, “Мопр”, 1926 г., 30 с., т. 3.000, 10 к.

Сніжний В. Китайчатка Тао. Поема. Х., М. Більш., 1931 р., 46 с., іл., т. 10.000, 35 к.

Гербурт А. Китайські рибки. Опов. Х., Книгоспілка, 1929 р., 30 с., т. 15.000, 10 к.

Дмітрієва Н. Чай. Опов. Пер. А. Ходько. Х.-К., ДВУ. 1930 р., 48 с., т. 10.000, 14 к. (Дитяча літер. для молодшого віку. ДНКМ ухв.).

Семенко М. Китай в огні. (поезії). Одеса, ДВУ. Мол. Більш., 1932 р., 16 с. з фарбов. малюнками, т. 35.000, 55 к.

лишиться Японія великою державою й приходять до того висновку (с. 56–57), що “японський імперіалізм сейчас даже не может мечтать о дальнейшем расширении своего влияния в Китае, так как реальное соотношение сил далеко не в его пользу”, “Япония перестала быть силовой, поэтому она в ближайшие годы должна автоматически утратить то влияние на мировую политику, которое она имела в последние годы”. Але це прогноз автора, зроблений їм ще 1924 р., як бачимо (1933 р.), далеко не відповідає дійсності й лише доводить, як не керуючись строго марксівською методою, можна давати невірні висновки. Власне це була популярна брошура й таку ж популяризацію знань про Японію провадила газета “Звезда”, коли вона 1925 р. видала невеличку стислу брошуру з малюнками про сучасну Японію. І тільки 1929 р. з’явився більш детально й витриманий загальний огляд про Японію М. Новицького, з якого український читач міг одержати досить повне поняття про цю імперіалістичну східну країну.

Про молодь та робітничий рух в Японії дізнаємося з книжки 1931 р. Танаки. Твір Танаки, хоча й невеликий, але насичений стислим матеріалом про політичне становище Японії, її робітничий й юнацький рух, про партії і спілки. Автор викриває хиби та помилки партії й накреслює належну лінію діяльності КП і КСМ Японії. Він зазначає, що все залежить тільки від того, чи зуміє КП та Комсомол взятися за підсилення своєї роботи в Японії. “За першу умову для цього є нещадна боротьба проти правого й сектанського ухилу у середині комсомолу, як і в середині компартії, і боротьба проти соціально-фашистів та їхніх молодших послідовників”. (с. 47). Ця брошура цінна своєю аналізою політичних партій й угруповань Японії.

Найбільше міцний твір про японський імперіалізм й його загарбницьку політику в Китаї дав Хаханьян. З популярних брошур відзначимо книжки тт. Раде, Новицького і Дашінського. Зупинившись на останній брошурці зазначимо, що т. Дашінський вірно підкреслює, що Японія вклала найбільшу кількість капіталів в Манчжурію, одержує від експлоатації її великі прибутки (так 1929/30 р. від манджурської залізниці чистий зиск був 45 міль. ен), а головне, що японський імперіалізм намагається перетворити Манчжурію в свою основну зовнішню базу сировини, що має колосальне значення для японського імперіалізму з воєнного погляду. Ми можемо додати, що через декілька років Японія ледве буде уразлива зі сторони Тихого Океану. Вона може тоді витримати напад не лише однієї Америки, а Америки вкупі з Англією, й ніяка бльокада для Японії не буде жахливою. А події на Далекому Сході дуже швидко розвиваються й настільки швидко, що, коли автор складав (1931 р.) свою книжку про інтервенцію Японії в Манчжурії й почав її друкувати, Японія вже почала новий етап на Китай, нападом на Шанхай, Чапай. Це змусило видавництво на початку 1932 р. скласти післяслово до цієї книжки, присвячене наступу японських військ на один з найважливіших політичних і економічних центрів Китаю – Шанхай. А тепер, 1933 р. ми бачимо дальший етап широкого роз-

гортання японського імперіялізму, який озброєно захопив Жехе й наступає на Північний Китай. Ця швидкість подій, віра Японії в свою могутність, забезпеченість від зустрічі належного воєнного одсічу має серйозні підстави. Японські політичні діячі все обраховують, приймають на увагу всю міжнародню ситуацію, економічну кризу, ведуть себе надзвичайно самостійно, вийшли зі складу Ліги Націй, бояться лише пролетарської революції, яка, накопичуючи сили, скине імперіялістичну Японію. Через те Японія, безумовно, найбільш почуває себе небезпечною зі сторони СРСР, а імперіялістичні держави гадають використати Японію проти нас. Це примушує трудящих СРСР збільшувати обороноздатність Союзу, бути на сторожі, пильно слідкувати за розвитком подій в Китаї та Японії, щоб бути цілком тямучими в цій величезній проблемі, так тісно зв'язаною з Тихо-океанською. Українські видавництва повинні прийняти це на увагу й розгорнути серйозну роботу по виданню літератури про далеко-східні питання, а саме творів добре пророблених, обґрунтованих, так наукових, як і популярних, причому поставити собі за головну мету, щоб популяризація була наукова, а не наслідком шкідливої комерційної компіляції.

Щодо ознайомлення з культурою Японії, то в галузі стародавнього образотворчого мистецтва Гудалова-Кульженко дала гарно видану книжку з гарними репродукціями кількох речей Музею Мистецтва ВУАН, які Б. Ханенко придбав 1904 р. в кількості 232 гравюр в Манчжурії. Коротке звітлення про японське письменство находимо у Пущенка, а про японську лірику в творі “Японська лірика февдальної доби” зі вступною статтею Ол. Кремена: “Утворення та розвиток японської лірики февдальної доби” (с. 1-54), перекладами “танків” (віршей на 5 рядків) (с. 55-84), примітками (с. 85-86) та бібліографією (с. 87). Безумовно доцільно, що видавництво дало не лише переклади японської поезії, а передмову й коментарії, але автор даної передмови скочується до буржуазних поглядів. Він не розглядає історію японської поезії на тлі класової боротьби, не пояснює марксівською методологією, яким чином різні форми поезії поширюються серед населення, як вони зміцнювалися, а подає лише механічну теорію цього процесу. Ось як він просто з'ясовує це: “Давні літературні форми, створені ще тисячу років тому в придворних колах Мікадо, культивовані потім при дворах великих февдалів – даймьо та самураїв, ці форми поширюються потім сотні років серед різних шарів населення й визнаються за класичні. Надто це можна сказати про стислі форми японської лірики, скажімо про коротку форму “танка”, всього на п'ять рядків. Вироблена в колах аристократії на поетичних турнірах придворних ледарів, вона разом з тим стає формою для виявлення почуттів воїна-самурая, але згодом ця ж сама “танка”, виходячи з вузьких кіл панівних верств, переходить до мас, пристосовується тут до зовсім іншого робочого життя, стає робочою піснею” (с. 7-8). Коли автор придержується старих поглядів розвитку східної поезії, він, зрозуміло, не може виявити хиб і невірних трактовок

попередніх дослідників східної поезії, й сам йде за ними, повторюючи їх немарксовські настановлення.

Крім знайомства з поезією японського народу, український читач може ще більше ознайомитися з японською художньою прозою, зі сучасним життям японського пролетаріату за творами самих японських письменників, а саме: революційний рух, класова боротьба пролетаріату виявлено в повісті Хосої – “Текстильщик Ходзі” й особливо в японському робітничому романі Такунага – “Вулиця без сонця”.

Пригоди англійського підлітка в Японії, його знайомство з революційним рухом та життям японських робітників та селян змальовує в повісті для юнацтва Пименова під назвою: “Японские беглецы”.

Нарешті, з французької мови перекладено роман Рока – “События одного дня”, в якому один швейцарець й декілька японців та японок розказують про звесельно прогулянку біля Токіо.

З зазначених творів художньої літератури не можна детальніше не зупинитися на романі японського письменника Токунаги – “Вулиця без сонця”. Цей роман Токунаги мав такий успіх у Японії, що 1930 р. був перероблений на драму і за великим захопленням зустрічений суспільством.

Автор широко використав у романі свою тематику, він дав не тільки розвиток друкарського страйку у Токіо 1926 р. з його економічними вимогами, але подав події широко, захопивши й 1927 р., зв’язавши страйк з тодішньою внутрішньою та зовнішньою політикою японського уряду. Це дало автору змогу дати більше персонажів, характеристик пролетарського життя й буржуазної політики, краще відтінити революційну боротьбу, більш опрацювати тему. Важно зазначити, що сам Такунага приймав активну участь в страйку. У автора є схильність викривати психологію своїх героїв, але йому треба ще багато попрацювати над собою, як письменником, щоб вкласти свої думки в художньо-літературні форми. Проте, для нашого часу це не так важно, як те, що Такунага дійсно досяг своєї мети дати в маси японського населення такий твір, який захоплює в літературному оформленні своєю темою читачів, відкриває сутність й напрямок визволення праці, й читачі легко засвоюють ті лозунги, що бойово й одверто, а почасти, звичайно, й приховано подає роман – подолати капіталістичний лад організованою класовою боротьбою до здійснення пролетарською диктатурою комунізму.

Цей соціально-робітничий роман Токунаги повинен зацікавити таж і українську аудиторію, бо вона може за ним гарно, правдиво та яскраво зрозуміти робітничий рух й життя в імперіалістичній Японії⁵³.

⁵³ Виленський В. (Сибиряков). Останеться ли Япония великою державою? К., Мол. Роб., 1924 г., 61 с., рис., т. 5.000, ц. ?.

Аргонский В. Современная Япония. (Библ. газ. “Звезда”, № 3). Екатеринослав, 1925 г., 16 с., рис., т. 30.000.

Новицкий М. Япония. Х., ДВУ, 1929 г., 104 с., т. 5.000, 45 к. (Мас. бібл. “Країни Світу”).

13. Тихий океан

Нам не пощастило зустріти українські книжки про тихоокеанську проблему, яку обминути не може ні один свідомий радянський читач. Навіть і книжки, які могли б хоча з одної сторони освітлити цю грандіозну проблему, не було випущено українськими видавництвами. Ясна річ, що надалі треба поповнити цю прогалину й дати хоча компілятивний твір про суперечництво імперіялістичних держав на Тихому Океані й розвиток визвольницького руху серед східних народів тихоокеанського узбережжя й островів Тихого Океану. Правда, у нас все ж личиться невеликий твір, що з'ясовує примусову працю в Індонезії й належить Моновар-Муссо, але це недостатнє.

Танака М. Японія. Х., ДВУ, 1931 г., 48 с., т. 10.000, 45 к. (Кляси, партії та спілка молоді всесвіту).

Веселовський Н. Японія і її збройні сили. Х., ДВУ, На варті, 1932, 64 с., іл., т. 15.000, 30 к.

Родо. Що діється в Манчжурії. Як імпер. Японія загарбала Манчжурію. Х., Укр. роб., 1931 р., 26 с., т. 10.000, 5 к. (Книжка-декада “Міжнародня”, 2).

Хаханьян Г. Лице японського імперіялізму. (До японської інтервенції в Китаї). Х., На варті., 1932 р., 200 с., т. 35.000, 1 крб.

Японська інтервенція в Китаї і загроза воєного нападу на СРСР. Меторазработка для пропагандистів початкових партшкіл, гуртків, міста й села та керівників політгодин у ВИШ'ах. Х., 1932 р., 32 с., (на с. 30 – “Література”), т. 5.000. Склав М. Новицький. Ред. Л. Величко. (Зміст: Імперіялізм. Міжнародне становище СРСР. Японія. Китай. Методика).

Советский Союз и Япония. Материялы для проработки в сети партийного просвещения. (Кабинет партработы Рыковск. РПК. Рыково, 1932 г., 24 с., т. 1.500. т. Дашінський С. Японська інтервенція в Китаї. Х., Укр. Роб., 1932, 45 с., т. 10.000, 25 к.

Гудалова-Кульженко П. Японська гравюра на виставці мистецтва Далекого Сходу. ВУАН. К., 1928 р., 19 с., іл. в тексті і 5 іл. на окремих сторінках., т. 500, без ц.

Пашенко Ф. Японське письменство. Х., Всеукр. Ас. Сходу. Пролетар., 16 с., т. 100. (Відбитка з журн. “Сх. Світ”, 1927 р., № 1).

“Японська лірика феодальної доби”. Переклади з японської мови та стаття Ол. Кремена. Х., Рух, 1931 р., 86 с., т. 3.000, 80 к. (бібліогр. на с. 87 – 10 назов). (Зміст віршів: Ти давно пішов. Коли, як лотос. Тихо йде в гору. На берег Таго. Гірське село. Кольори квітів. Коли б у світі. Сумінов. Трави й дерева. Як ніч надійде... Всього 26 назов).

Токунага Н. Вулиця без сонця. Японський робітничий роман. Передмова Мацуями. Післямова групи японських робітн. у Німеччині. Пер. з нім. Е. Касяненко. Одеса, Мол. Більш., 1932 р., 232 с., іл., т. 40.000, 1 крб.

Хосої В. Тестильник Ходзі. Повість. Перероб. для дітей старшого віку. Збарська. Х.-О., ДВУ, 1932 р., 184 с., іл., т. 10.000, 70 к. (Шк. бібл. світової літератури).

Зате надруковано на Україні де-кілька художніх творів, що стосуються до Тихого Океану.

Тут перше місце безумовно посідає роман Ретера – “Золотий дощ”. Ретер, всупереч багатьом авторам екзотичних романів, не описує кохання східної жінки, а дає оповідання генерал-губернатора острова Борнео, який 30 років провів на Борнео, де відбулося повстання тубільців під поводирством малайського принца Желуді на против голандців. Цей принц під впливом своєї дружини, яка його запалювала своїми героїчними побажаннями, пішов на повстання проти імперіялістів. Зрозуміло, що під пером генерал-губернатора це повстання ніби-то робиться принцем, а нарід затушкується, але все ж роман дає типи де-кількох повстанців-тубільців, і ось тут як раз яскраво виділяється постать бунтівника-тубільця проти імперіялістичного ярма. “Міцна солідарність, взаєморозуміння, готовність на жертви для загальної справи, - ось що характеризує армію повстанців. Навіть, сам генерал захоплюється героїчністю повстанців й признається, що коли б він був представником білих, то й він би так робив, як тубільці, тобто бився до останньої можливості. Але... обов’язок боронити інтереси капіталу – вище за все !! І генер жорстоко придушує повстання, не милуючи жінок та дітей” (Передмова). Що найбільш ображувало автора-генерала, це те, що зазначений малайський принц “підняв проти уряду геройські племена саме тоді, коли нам, голяндцям, пощастило погасити їх ворожнечу” (с. 3). Раніше генерал був обурений проти принца, але потім зрозумів його: “І тільки тепер, через стільки років (себе то 20), коли все незрозуміле з’ясувалося, я бачу його (принца) в справній перспективі, з шуканнями, що вабили його, та з жінкою, що була позаду нього, коли він провадив безнадійну боротьбу з неминучим потоком цивілізації. Це була боротьба старого Сходу з новим Заходом. Оглядаючись назад, я думаю, якби мені довелося зіткнутися з його проблемами, я чинив би як і він, хоч не певен, чи повадився так само благородно” (с. 4). Це блискуче признання імперіялістичного генерала про методи кривавого та жорстокого приневолення східних народів, які тоді ще не навчилися, як треба боротися зі своїми катами, а поводились навіть в боротьбі “благородно”, тим самим допомагаючи капіталістам одержати над ними перемогу. Ось і виходить, що роман Ретера “Золотий дощ” належить до тих бержуазних творів, автори яких, хоч приховують дійсну суть імперіялістичної колонізації, все ж не можуть приховати її дійсності й мимоволі дають справжні риси колоніальної політики з її жорстокістю. Сама назва роману “Золотий дощ” багатозначна, бо взята з малайського прислів’я: “Золотий дощ на чужині і град вдома, все ж таки вдома краще”. Це прислів’я в оповіданні дається в такому розумінні, що під “золотим дощем” розуміється воля на окупованих європейських землях, а “град” – це ліси та річки, де тубільці мають право працювати на користь гнобителів. Ось і поразка повстанців повинна була доказати недоцільність шукання “зо-

лотого дощу”, себто неможливість східним народам обійтися без гніта імперіялістів.

Інші малюнки колоніяльного пригнічення дає Д. Лондон, завуалюючи їх романтизмом та сатирою. З цього циклу творів українськими видавництвами перекладено збірник Лондона під назвою “Південно-морські оповідання”, з таким змістом: Дім Мапуж, Китів зуб, Мауки, Ях, Ях, Ях!!! Поганин, Страшні Соломонові острова, Неминуча біля людини, Мак-Коів нащадок. Цей збірник вийшов в виданні “Сяйво” 1927 р. й того ж року в виданні Книгоспілки під назвою – “Жахливі Соломонові острова”. Далі було перекладено на українську мову оповідання з життя французьких колоній “А-Чо”(розказ про безправне становище китайців, буржуазний суд, колоніяльну політику, перше видання цієї книжки вже 1918 р. у Києві в вид. “Книгозбірні”, а останнє 1930 р. – “Книгоспілки”), Фаустинські чорти” (малюнок боротьби контрабандистів-матросів та тубільців на одному з островів Південного Океану з морськими пиратами на початку ХХ ст.), “Сонячне пір’я” (про пригоди в Полінезії авантюриста, що споївши тубільного царка, прибрав всю владу в країні до своїх рук) і ще окремо “Поганин”, де автор наводить свої спогади про тубільця з острова Таїті.

Щодо “Жахливих Соломонових островів”, то тут Д. Лондон малює побут тихоокеанських островів 1980-х рр., за час первісної колонізації, хижацької експлоатації природних багатств колонії і тубільців, як рабів. Лондон не міг не змальовувати цю рабовласницьку експлоатацію тубільців, нелюдське відношення колонізаторів до островитян, але не все він вскривав чітко, а прикривав сатирою й наділяє своїх колонізаторів героїчними рисами, багато замовчуючи криваві методи втручання європейців до життя тубільців, зате даючи інтересні фабули своїх оповідань в екзотичному оточенні, щоб зацікавити читача. Ось через це й треба було б к таким творам Лондона давати передмови, попереджуючи непідготовленого читача про необхідність розглядати ці твори відомого американського письменника відносно, що в них треба шукати сатиричного відношення автора, який, зрозуміло, не міг відмежитися за своїм світоглядом від буржуазної романтики. Тема Лондона звичайна: кохання білих на тлі експлоатації тубільців “Соломонових островів, де білих так мало, а чорних дуже багато” (“Пригода”, 1930 р., 62 с.). Ці негри-меланізійці. А ось як розмовляє один білий, підтримуючи необхідність рабства: “Ніколи не зможе тут працювати білий робітник (із-за клімату)... Чорні, червоні та жовті робітники мусять працювати під керівництвом білих людей. Праця чорних мало дає користі, і згодом ввезитимуть китайських та індійських кулі. Плянтатори вже й тепер це розуміють. Мене так аж нудить од роботи чорних!” (там же, с. 74).

Великий роман з життя французьких та англійських колоній (Сайгон, Ангкор – Тома, Комбоджа, Бирма) написав Бенуа. Тут автор сатирично оповідає про невдалу спробу вченого відкрити таємницю одної картини 1912 р. в Ангкорі з надписом: “Статуя прокаженого короля”, й описує не-

вдале повстання індусів проти англійців (Індо-Китай, Ост-Індія). Це власне є сатира на непотрібні розшукування і досліди європейської буржуазії, яка не знає на що витратити свої зайві гроші й чим себе бавити. Вустами одного резонера автор так висловлює свою думку: “В настоящее время все в мире переменялось. Все, что было наверху, теперь внизу. Отсюда родилась эта необузданная любовь к древностям, к безделушкам, которым и пытаются затормозить движение вперед... Нужен до сих пор еще невиданный синтез двух элементов: учености и коммерческой способности. Соединение профессора и коммерческого практика” (с. 210–211). Через те ученому-досліднику пропонується зі свого невідлого дослідження, на яке він витратив багато труда, зробити комерційне підприємство – антикварну фірму. Власне роман читачеві дає зовсім мало спостережень про тубільне життя, прочитати його досить важко, він не зацікавлює читача.

Значно краще ознайомитись з романом Конрада – “Одмейрова примха”, де дається поняття про колоніальну політику на Борнео, відношення між арабами, малайцями й європейцями. Олмейр мріяв зібрати собі золото, стати багатим й поїхати до Європи з красунею-дочкою. Але він гине. А клясова й національна боротьба на Борнео яскраво відбивається на промову одного з тубільців: “Буде січа! Подих війни віє на островах... За старих часів було краще... Тоді ми воювали між собою й були щасливі. Тепер коли нам доводиться воювати з вами (білими), ми можемо тільки вмирати” (с. 176–177).

Але таке пасивне ставлення зовсім не характеризує сучасний революційний рух серед тихоокеанського населення. Про це свідчить роман про повстання на Яві 1926 р., що написав Мавр під назвою “Амок”. Під такою ж назвою є новела німецького письменника Цвейга “Амок” (це слово малайське й означає спіяння, скаженість), де розповідається пригода одного лікаря в голяндській колонії про кохання з характеристикою тубільного побуту. Значно більше одержує читач відомостей про колоніальний режим Сингапура та Яви з роману Бабенко – “Ціна молодости”, в якому змальовується свавільство голандських керівників та місіонерів, дається характеристика тубільців та європейців, експлоатації хихварями – китайцями малайського населення й взагалі життя малайського пролетаріату.

Цікаве й трагічне невелике оповідання Мультатулі (Е. Деннер, Дауес), про положення малайського селянства – “Під чужим ярмом” (чи “Саїд та Адінда”) про життя тубільців острова Яви, про їх сільські знаряддя виробництва та гірську важку долю. Один з таких селян, бідна людина, бажав заробити на чужині гроші, щоб купити буйволів та потім одружитися з коханою дівчиною. Але відбулося повстання малайців проти голандців, поразка й жорстока розправа з тубільцями, - й в цих подіях дієві особи загинули. В цій новелі подається багато побутових рис з малайського селянського життя. Новела закінчується так: “Некоторое время спустя в Батавии было большое ликование по случаю новой победы, которая вплела еще но-

вые лавры в лавровый венок нидерландско-индийской армии. Наместник писал в родную страну, что мир восстановлен, мятежники усмирены. И король нидерландов, по указанию своих советников, пожаловалд много крестов слугам отечества за их героические подвиги. А в воскресенье в церкви из благочестивых сердец поднялась благодарственная молитва к небу, когда узнали, что “Царь царствующих и Господь господствующих» снова даровал победу знамени нидерландов” (с. 18). Безумовно це є сатира автора, але так писати для дитячої аудиторії неможливо, бо наш маленький читач зрозуміє, це не як іронію, а у прямому розумінні, коли ніхто йому це не пояснить. Тут треба було би зробити примітку, чи опустити цей абзац цілком в такому спеціально дитячому виданні, яке надруковано й великими буквами, й великим форматом, й з малюнками (тут йде мова про художнє видання в Одесі, розмір 32 x 23 см, але без зазначення року, очевидячки, бл. 1924 р.).

Зате до чіткої антирелігійної пропаганди можна віднести оповідання Велза (Уэллс) – “Бог-Скафандр”. Власне, “скафандр” є водолазний костюм. Вельз розказує, як один з шукачів золота на дні Тихого Океану попав в костюмі норца до папуасів і став у них за бога. Тут автор осміює місіонерів.

Теж про пригоди на одному із тихоокеанських островів оповідає другий англійський письменник Баллантайн. Цей острів був кораловий, незалюднений. На нього після розбиття судна попали троє юнаків, які подібно Р. Крузо, улаштували своє життя, мали й сутички з дикунами, а далі із піратами, поки щасливо не повернулись до дому. Але всі ці пригоди юнаків автор оповідає надзвичайно нереально, казково. Ні у якому разі цей твір не можна рівняти з твором Дефо про Робінзона Крузо. За Баллантайном, наприклад, юнак управляє один шхуною (на шхуні більш нікого не було) й серед Великого Тихого Океану як раз потрапляє на той острів, де залишив своїх товаришів; далі здобуваючи собі їжу, одяг, юнак все ж каже: “життя на острові таке прекрасне!”, ніби то він десь грається в салоні в мандрівку і т.д. А замість того автор нічого не дає цікавого для набування реальних знань, як це давав Майн-Рід. При тому переклад скорочений й не зовсім удало. Російський переклад (Ленінград, 1928 р., вид. “Вокруг Света” краще скомпановано. Без сумніву, що видавництво “Час”, яке видало українською мовою цю погану книжку, нічого крім шкідливого не зробило для нашої юної маси читачів, яка, при бідності української літератури на такі теми, безумовно накидається на цю макулатуру й мимоволі насичується буржуазним настановленням, що все на світі “прекрасно”, все робиться легко, інтересно, правда торжествує, а зло карається.

Теж незадовільна й збірка сповідань французького письменника д’Есм про одну з маловідомих для нас тихоокеанських країн – Аннам. Містична назва цієї книжки – “Дракон Аннама” цілком відповідає містичному змісту оповідань з життя аннамитів, при чому два оповідання відносяться до

Африки і більш реалістичні. Автор багато приділяє уваги коханню, надприродничим силам, таємному. Сама назва книжки “Дракон Аннама” штучна, для читача неясна, а відсутність передмови зовсім позбавляє читача можливості орієнтуватися, для чого власне видавництво “Культура” випустило цю буржуазного призначення книжку. Ця збірка для пролетарського читача не тільки не корисна, але при відсутності передмови шкідлива.

Загальне уявлення про Тихий Океан в формі дорожніх нотатків дає німецький мандрівник Гельрїгел в своєму творі “Тисяча і один острів”. Він тут дає нариси про Полінезію, Нову Зеландію під назвами: “Принцеса з Конго”, “Папуга Кеа”, “Пелорус Джек”, “Юнак у Новій Зеландії” і т.д. Автор пацифіст, сентименталіст, негативно ставиться до колоніальної діяльності великих держав, але все це виходить у нього дуже лойяльно, лірично й сентиментально⁵⁴.

⁵⁴ Монобар-Муссо. Примусова праця в Індонезії. Х., Укр. Роб., 1930 р., 46 с., т. 5.000, 15 к. (“Як живе та бореться робітник за кордоном”).

Ретер О. Золотий дощ. Роман. Перекл. з англ. В. Горовська й М. Туркало. Передмова І. Певін. Київ, ДВУ. 1930 р., 260 с., т. 5.000, 1 крб. 30 к.

Лондон Д. Південно-морські оповідання. Переклад з англ. І. та М. Рильських. Ред. О. Бургардт. Київ, “Сяйво”, 1927 р., 188 с., т. 2.000, 75 к.

Жахливі Соломонові острова. Пер. з англ. І. Попов. К., Книгоспілка, 1927 р., 202 с., т. 4.000, 80 к. (Зміст: Макуїв будинок. Китовий вус. Мавкі. “Ях, ях, ях !”, Жахливі Соломонові острови. Поганин. Непереможна біла людина. Мап – Коїв правнук.).

Лондон Д. Твори т. 20. Київ, ДВУ, 1930 р., Пригода (Adventure). Збірка оповідань. Перекл. з англ. М. Лисиченко, ред. О. Бургардта, 254 с., т. 3.000, 1 крб. 10 к. (Негри, Соломонові острова).

Лондон Д. А-Чо. Оповідання з життя китайських колоній. Переклав М. Борткевич, Х., Книгоспілка, 1930 р., 32 с., т. 20.000, 6 к.

Лондон Д. Фаутинські чорти. Оповідання. Х., Книгоспілка, 1928 р., 48 с., т. 15.000, 12 к. (боротьба контрабандистів та тубільців з пиратами, поч. ХХ ст.).

Лондон Д. Поганин. Опов. Х., Книгоспілка. 1928 р., 32 с., т. 15.000, 9 к.

Лондон Д. Сонячне пір'я. Опов. Х., Книгоспілка. 1928 р., 32 с., іл., т. 15.000, 10 к.

Бенуа П. Прокажений король. Роман. Пер. франц. А. Гатова. Х., Космос. Житомир, 1927 р., 214 с., т. 5.000, 1 р. 60 к.

Конрад Д. Твори. Т. 2-й. Олмейрова примха. Роман. Перекл. з англ. В. Петровського. Ред. М. Калиновича. Х., Книгосп., 1929 р., 178 с., т. 4.000, 1 крб.

Лондон Д. Олмейрова примха. Історія східної річки. Роман. Пер. з англ. М. Лисиченко. Х., ДВУ, 1929 р., 194 + VIII с. (Передмова А. Лейтес), т. 5.000, 80 к.

Мавр Я. Амок. Роман на 2 ч. (з часів повстання на Яві 1926 р.). З білоруського перекл. Л. Кординачівська. Х.-О. М. Більш. 1932 р., 264 с., іл., т. 10.000, 1 крб. 50 к.

Цвейг С. Амок. Новела. Пер. з англ. В. Бобинський. Ред. Д. Загула. К., “Західня Україна”, 1929 р., 72 с., т. 2.600, 65 к.

14. Америка

Першу участь пригнічених народів від європейців пізнало основне населення Америки – індієці. Але “цивілізовані” європейці швидко переконались, що індієці, як робоча сила, не корисні для їх капіталістичної експлоатації, й тому звернулися до використання негрських мас, яких зробили своїми рабами за самими найгіршими умовами.

Про завоювання й приневолення американських народів європейцями для українського читача цікаво оповідання відомого Свена Гедіна.

Зрозуміло, що як буржуазний письменник С. Гедін історію завоювання Америки змальовує з буржуазного зору. Правда, що ця історія виходить у нього популярною й цікавою для юнацтва, але грабіжництво еспанців, їх дії – все це Гедін показує як героїство. А ацтецький нарід він рахує за “кровожадних дикарей”, й не пояснює, що в дійсности цей нарід лише захищав свою свободу, й що він, як й другі американські народи, були зроблені європейцями рабами.

З життя індієців останніх років, у нас є невелике оповідання Барбюса, художнє складене, про те, як капіталісти вбили індієців, щоб захопити собі 1923 р. індієцькі нафтові ділянки. Це оповідання повне трагізма й свіжістю наведених фарб про сучасну експлоатацію індієців капіталізмом робить сильне вражіння.

Нарешті, український письменник І. Кулік присвятив одне з своїх оповідань індієцям Північної Америки, власне Канади, під назвою – “Чотирнадцята люлька”. Старий сліпий вождь індієцьких повстань 1870 р. і 1885 р. і до сього часу не перестає мріяти про визволення індієців. Він каже: “Вони (білі) вважали, що сліпий вождь уже не вождь. Вони помили-

Бабенко Г. Ціна молодості. Опов. Х., Літ. і Мист., 1932 р., 130 с., т. 20.000, 40 к. (Мас. художня бібл.).

Мульгаулі. Саїд и Адінда. ГИЗ України. Одесса. (1924 р. ?) (розмір 32 x 23 см), 18 с., ілюстр., т. 8.000, ціна не зазначена. (Дитяча література на російській мові).

Мульгаулі. Саїд та Адінда. Оповідання з життя тубільців на остр. Яві. Передм. Б. П. Одеса, ДВУ, 1927 р., 24 с., т. 10.000, 8 к.

Мульгаулі. (Е. Деннер). Під чужим ярмом. Опов. Пер. Воронина, Х., Книгосп., 1929 р., 30 с., іл., т. 15.000, 10 к.

Велз Г. (Уеллс). Бог-Скафандр. Ред. М. Гладкова., К., “Сяйво”, 1929 г., 39 с., іл., т. 10.000, 15 к.

Баллантайн В. Коральовий острів. Повість. Пер. Н. Ткаченко-Ходкевич, К., Час., 1929 р., 142 с., т. 5.150, 80 к.

д’Есм Ж. Дракон Аннаміа. Пер. с фр. Вилькен. К., Культура, 1918 р., 94 с., т. 3.500, 70 к. (Содерж.: Закон горы. Смерть Ншен-ван-Хока. Песня охотника на пантеру. Люди Джунглей... и др. повести и рассказы).

Гельрігель А. “Тисяча і один острів”. Пер. з нім. О. Варлам. Передмова проф. Ріттера та О. Варлама. Х., ДВУ, 1929 р., 236 с., іл., т. 5.000, 1 крб.

лися! Самотній лось – лютий лось... Як самотній лось, я живу і лютішаю день у день і чекаю свого дня... Ми прагнемо утворити й на цих наших преріях, украдених від нас англійцями, твою (Ленінову) країну братів і волі – Свієт!” (с.с. 15, 17). Цей твір Кулика й з художнього й з революційного боку захоплює читача, запалює його вогнем революційности.

Але хоч індієців багато в Америці й вони намагаються повернути собі колишню свободу й стати рівноправними членами суспільства, все ж революційний рух серед них не такий жвавий як серед негрів, й положення негрів в ще гіршій мірі, ніж індієців.

Ясна річ, що українські видавництва, торкаючись колоніальних проблем Америки, багато зупиняють свою увагу на негрській проблемі. Чотириста мільйонів негрів, з яких частина перебуває в Америці, хоч й багато найменша, ніж в інших країнах, але ця частина американських негрів має найбільший досвід в політичних справах й більшу клясову свідомість. На жаль ця сторінка життя негрів мало освітлена в спеціальній українській літературі. У нас є лише твір Гарвен про негрську робітничу молодь у ПСШ, який все ж дає можливість читачеві уявлення про революційний рух американських негрів.

З історичних романів про негрів українською мовою перекладено Гюго – “Бюг-Жаргаль”, про повстання негрів-рабів у французьких колоніях на острові Гаїті, власне Сан-Домінго (еспанська назва Гаїті) за часи великої французької революції кінця XVIII в. Тоді (1791 р.) негри прагнули знищити всю білу людність С.-Домінго, бо були до цього доведені нелюдськими утисками рабовласників. Гюго й виявив це пригнічення негрів, щоб пояснити через що власне вибухло повстання, хоча сам Гюго в дійсности був тоді ворогом визволення негрів, як й герой його роману. В других виданнях цей роман закінчується епілогом, а український переклад (ДВУ, 1928 р.) як раз немає його, хоча він для нас дуже яскравий, бо там розказується, як комісар Конвенту вимагав арештувати героя цього роману, як супротивника негрів, щоб передати його до революційного суда Трибуналу.

Про події початку XIX ст. на еспанських плантаціях Максика, про пригоди негрів, пиратство, експлоатацію негрів плантаторами оповідає М. Грен в повісті “Чорний Месник”. Хоч повстання негрів, що відбулося, було невдале, але “так, так... нічого... нічого... запалить вогні... і повстануть брати... по всій Мексиці... по всьому світу... і не буде панів, ні рабів...” (с. 127). “Чорний Месник” це – молодий негр, що говорить трьома європейськими мовами. Він став провидцем всіх заколотів негрів проти плантаторів й присвятив своє життя боротьбі з гнобителями чорних братів. Для нашого юнацтва ця книжка жваво й цікаво складена.

Не в меншій мірі молодий читач буде захоплений, ознайомившись з відомим романом Бічер-Стоу – “Томова Хата”, який мав своєю метою вскрити всю ту страшенну експлоатацію, яка провадилась озвірівшими

плантаторами по відношенню до негрів-рабів. Але метод Бічер-Стоу полягав у тому, щоб вдарити по нервам, щоб вплинути на сентиментальність, викликати жалість у буржуазного суспільства, а не у тому, щоб визвати клясову боротьбу, щоб запалити пригнічених помстою, бажанням боротьби, зробити самих негрів свідомими, стійкими революціонерами за краще життя пролетаріяту. І ось коли порівняємо роман Бічер-Стоу з попереднім романом Грена й нижчепозначеними, то, зрозуміло, що “Чорний Месник” і подібні романи викличуть у нашого читача намір не плакати сльозами жалости, як це викликає “Томова Хата”, а навпаки насичує читача бажанням здійснити свободу пригнічених капіталізмом революційними методами, методами Жовтневої Революції.

Про самі часи громадянської війни, визволення негрів в Північній Америці 1860 р. розказує радянському юнацтву Копінцев в формі “Пригод американського піонера”. Теж і т. Могучій обрав темою для свого роману “Чорний похід” цю епоху боротьби за визволення негрів в Америці. Автор виявлює економічні причини війни, взаємини між білими та тубільцями – індіями (які почасти теж були рабовласниками) та неграми. Один герой роману з’являється представником американської буржуазії, другий – представником лібералів, що обстоювали скасування рабства з міркувань гуманости.

Отже бачимо, що українська авдиторія має досить можливости ознайомитися за художніми творами з історичним розвитком боротьби негрів.

Крім зазначених книжок, негрським темам але нашої сучасности присвячені такі книжки: “Лінчування”, “Опатошу”, “Негритянський рай” Ван-Фехтера про становище негрів в Сполучених Штатах й побут негритянського квартала Н.-Йорка – “Гарлема” й І. Кулика – “Чорна епопея”.

Опатошу, американський єврейський письменник, за своєю професією добре знайомий з робітничими колами Америки й з робітничим рухом, багато приділяє уваги в своїх творах, щоб визначити цей революційний рух. В “Лінчуванні” він оповідає про одного негра, який помстився над безкарним білим злочинцем, і всі фермери об’єдналися й почали полювати за негром, як за звірем, піймали його та лінчували. Але автор не за революційне розв’язування національної проблеми, ні, він сам не проти капіталізму, а тільки проти жорстокости людей, він тільки хоче, як і Бічер-Стоу, викликати жаль у суспільства, почуття до милосердя, він тільки проти звірячого відношення білих до чорних, як людини до людини, й мріє, що це можна виправити, діючи на психологію білих, а не клясовою боротьбою.

Щодо твору І. Кулика – “Чорна епопея”, то сам автор, коли був в Америці, знайомився з побутом негрів, але він не міг знайти там таку художню літературу, яка відкривала б національну й соціальну проблему звільнення чорних від засилля в клясовому розумінні. “Отже, за словами автора, головну увагу ми в епопеї звернули на виявлення саме расової проблеми, намагаючись одночасно змалювати американського негра

таким, який він справді є, а характерною для нього сумішшю трагічного з фарсовим, таким бо зробила його в Америці його історична доля – доля жертви й фіглярра” (с. 78). Сама епопея складається з 5 частин, зміст яких такий: I. Негр Самбо важко працював в Флориді, Чикаго і т.д., але нарешті “біг же цей негр”. II. Негри засновали свою комуну в одному покинутому американському форті, але в полов. XIX в. власники форта військовою силою повернули собі форт, загубивши багато негрів. III. Американець Браун був прихильником звільнення рабів від рабства й 1860-х рр. виступив, як партизан, проти рабовласників, але рабовласники його піймали та повісили. IV. Негр Самбо з Кароліни, вже вільний, хоч в дійсності не рівноправний з білими, працював на фабриці, на морі, був й фіглярром, але помстився на білих за їх жорстокість й за це був повішений. V. “Вільні” негри живуть тепер в дільниці Н.-Йорка “Гарлеме”, де багато повій, злодіїв й “може треба в Гарлемі нових боїв злиденним, щоб клич новий у Гарлемі на світ прокричали антени, щоб чорний разом із білим на білого, разом із чорним...!”.

Як бачимо замисел епопеї цікавий, але на жаль оформлення її незручне для поширення серед широкої аудиторії. Навіть дуже освічена людина не може зрозуміти автора, що він власне хоче висловити, настільки цей твір стилізований, спадистий й розпоршений. А тема дійсно дуже важна, набуває в умовах загострення класової боротьби, величезного соціального значення, й слід було би дати робітничій аудиторії таку “Чорну епопею” в більш доступній для легкого засвоєння поетичній формі.

Про релігійні забобони негрів в зв’язку з їх боротьбою проти пригнічення дає уявлення невелике оповідання Велза (Уеллс) – “Бог-Динамо”, де автор дає персонаж дикуна, який попав кочегаром в Лондон по обслуговуванню одної могутньої динамо-машини й переніс на неї свої релігійні погляди, утворив з неї свого нового бога, який, за його думкою, був за одне з ним, щоб покласти край злочинствам експлоататорів. Й ось негр став допомагати у цьому тим, що почав службовців машинного відділу кидати як жертви в обіймання машини. Так, несвідомий негр, замість того, щоб стати активним борцем в лавах пролетаріату, проти експлоатації, думав цього досягнути шляхом релігійним й тільки сам марно загинув.

Добре, що українські видавництва не забули дати й дітям молодшого віку уявлення про негрів. Таке призначення має дитячий твір Бенермана про негрського хлопчика “Малого Чорного Самбо”, про його сім’ю. Власне це оповідання в фарбованих малюнках, які з’ясовуються текстом.

Нарешті й Українфільма поставила своїм завданням фільмувати негрську проблему перед українськими глядачами. Для цього вона випустила кінодраму на 6 ч. сценарія т. Уріна “Чорна шкура”.

За основу фільму взято факт влітку 1930 р., коли на Сталінському тракторному заводі американський робітник побив негрського робітника. Наше суспільство було обурено цим явищем, й цілком актуально т. Урін

взявся за трактування цього вчинку з боку національної політики СРСР й ворожнечих расових відношень в капіталістичних країнах.

Автор фільмує нам, як в Америці через промислову кризу відбулося скорочення штатів й один білий робітник нацьковує білих же робітників на чорних, що негри “виривають” у нас роботу”. “Негри, а не Форд винні в безробітті, що невпинно зростає”. Але білий робітник, коли він вкупі із негром побував у СРСР на роботі, цілком змінив свій світогляд й зрозумів свою помилку – презирливе ставлення до чорної людини з робітничої кляси. Автор фільму, все ж не глибоко й не повно викрив клясове коріння расової ворожнечі, втомлює глядача діалогами, а не насичує фактами, яких треба було більше скупчити, щоб життєвими діями показати цю ворожнечу, а не мітингуванням; також не звернуто уваги на боротьбу комуністичної партії Америки за інтернаціональну єдність трудящихся й не яскраво виявлено ударництво й соцзмагання у нас. Зате автору вдалося показати процес змінення свідомости американського робітника, як він під впливом робітничого колективу прийшов до інтернаціоналу, й як робітничий колектив радісно приймає в своє оточення того самого робітника – негра, якого капіталістична цивілізація рахує за худобу.

Про працю негрів, китайців, індійців та інших на бавовних картоплях Мексики за наші часи можна дізнатися з роману Травеня – “Збирачі бавовни”. Ці інтернаціональні збирачі йшли “на роботу збирати бавовну, роботу, що відбирала багато часу й за яку погано платили” (с. 13). Ціна за працю тут була дуже низька, капіталісти не могли вивозити з Мексики бавовну, бо Сполучені Штати не давали дозволу на імпорт її до себе, щоб зберегти у себе високу ціну на свою бавовну; через те плантатори Мексики доводили заробітню плату до самих мізерних розмірів, щоб все ж одержати великий прибуток на експлоатації робітничих мас. Але цей твір розвиває більше романтичну фабулу серед європейців й мало дає даних про роботу східних народів на плантаціях.

Свій огляд про Америку ми закінчемо згаданням де-кількох оповідань, які торкаються за своїми темами островів Атлантичного Океану біля Америки. Це власне література для юнацтва. Так, Гардінг розказує про пригоди юнаків-природознавців на Вест-Індійських (Багамських) островах, про їх флору, фауну й полювання негрів на флангів (“В Країні вогняних птахів”). Роман Стівенсона – “Острів скарбів”, має вже історичне значення, бо відноситься до XVIII ст. Цей острів знаходився десь теж в Вест-Індійському архіпелазі. Як це буває в пригодницьких романах, тут домінують моменти штучности й випадковости. Стівенсон у цьому романі розказує, як англійська буржуазія відрядила експедицію до невідомого таємничого острова, щоб здобути заховані там скарби, золото; й, між іншим, корабельний екіпаж сам захоплюється бажанням володіти скарбами, бо знає, що буржуазія нічого йому не дасть. Власне це є протиповеденство робітничої кляси проти пануючої, але автор, ясна мова, на боці господарників,

а їх ворогів змальовує пиратами та злодіями, не відтіняє клясової суті цієї боротьби. Лише освідчений читач зрозуміє це й треба давати пояснення читачеві відкриваючи й в таких буржуазних творах моменти противенства клясів в марксівському освітленні. А вступна стаття М. Каліновича до зазначеного твору Стівенсона цього не торкається. Ця стаття лише з'ясовує місце Стівенсона, як письменника, в англійській та всесвітній літературі, “відкриває ще чимало його письменницьких таємниць і метод вживання найпростіших і найреалістичніших засобів у найбільш заплутаному і нереальному сюжеті, мистецтво свідомого врзування зайвих подробиць і багатословних описів, уміння змовчати в найцікавішому місці тощо” (с. ХХІ). А клясове настановлення Стівенсона, його буржуазні світогляд – як раз залишаються для молодого читача “таємницею” і це може мати негативний вплив для молоді, яка іноді не уміє сама розібратися в прочитаному матеріалі. Видавництва повинні завжди уникати ці можливості. Зате добре, що додані до книжки примітки (I-VIII с.), в яких з'ясовано морські терміни, географічні назви, прізвища й дано інші пояснення фактам, що зустрічаються у книжці.

Другий роман, теж пригодницький, торкається доби ще старішої, а саме другої половини XVII в. й належить Дефо. Це – “дивні пригоди” відомого Робінзона Крузо. Нічого поганого нема, що ДВУ видало цей буржуазний твір, але погано, що воно видало його без коментарів. Видавництво повинно було б з'ясувати читачеві, що Крузо є типічний представник тої буржуазної Англії, яка тоді збогатилася шляхом експлоатації трудящихся, що це була епоха тої жажливої хижацької колоніальної політики, яка досягла в XIX і XX ст., при капіталізмі, такого великого пригнічення східних народів при участі пануючих клясів країн Сходу, що лише Пролетарська революція може скинути цей капіталістичний гніт⁵⁵.

⁵⁵ Свен Гедін. Завойовники Америки: Пер. з нім. О. Бургардт. Книгосп. Київ, 1926 р., 86 с., іл., т. 5.000, 35 к. (Зміст: Хр. Колумб. Ф. Кортец. Ацтецкий царь. Ментезумина смерть. Держава інків. і др.).

Барбюс А. Криваве джерело. Опов. Пер. М. Агнівцева. Х., Книгосп., 1930 р., 29 с., т. 20.000, 6 к.

Кулик І. Чотирнадцята люлька. Оповід. Х., Гарт. 1932 р., 24 с., т. 10.000, 15 к.

Кулик І. Чорна епопея. Поема. Х., ДВУ, 1929 р., 78 с., іл., т. 2.000, 1 крб. 20 к.

Гарвей Д. Негрська робітничка молодь у ПСШ. За ред. П. Величко. Х.-О., ДВУ, Мол. Більш. 1932 р., 70 с., т. 13.000, 35 к.

Гюго В. Бюг-Жаргаль. Пов. Пер. з франц. Альчевської, Х., ДВУ, 1928 р., 262 с., т. 5.000, 1 крб.

Грен М. Чорний Месник. Пер. Янко – Триницька. Київ, Час, 1929 р., 128 с., т. 4.000, 70 к.

Бичер-Стоу. Хижина дяди Тома. Пер. для дітей. Павлов. с раскрашен. картинками и рис. Одеса, Одесполіграф, 1926 р., 141 с., іл., т. 3.000, 2 р.

Заклучення

Наш огляд книжкової продукції, що вийшла на Україні, дає нам змогу прийти до таких висновків.

Ця продукція розподіляється нерівномірно, носить характер випадковості, не відповідає ні якістю, ні кількістю тій зацікавленості, яка виникла в українського читача чи поруч з успішним розгортанням народного господарства СРСР щодо Радянського Сходу, чи з розвитком нових подій в країнах Закордонного Сходу, в зв'язку з піднесенням у них революційного руху, чи з дальнішим розвиненням методів пригнічення імперіалізом східних народів.

Бичер-Стоу. Хижина дяди Тома. Пер. для дітей под ред. М. Леонтьевой. Од., изд. I, 1928 г., 270 с., ил., т. 4.200, 2 р.; Од., изд. II., 270 с., т. 7.200, 2 р.

Бічер-Стоу Г. Томова хата. Повість. Перекл. Діхтар. III вид. Скорочен. для дітей молодш. віку, з 22 мал. та портретами та життєписом автора. Х., ДВУ; Од., 1928 р., 72 с., ил., т. 5.000, 90 к. (ДНКМ ухвалив на книгозб. установ. соцвиху).

Бічер-Стоу Г. Переробл. для дітей. 38 іл. в тексті. Перекл. Буряценка. Од., Одесполіграф., 1930 р., 208 с., ил., т. 4.000, 1 крб., 60 к.

Карінцев Н. Пригоди американського піонера. Пер. Діхтар. Х., Книгосп. 1927 р., 80 с., т. 5.000, 75 к. (ДНКМ дозв.).

Могучий Н. Чорний похід. Роман. Пер. з рос. Маненко, передмова В. Преображенського, Х.-К., М. Більш., 1931 р., 264 с., т. 5.000, 1 крб.

Опатошу И. Лінчування. Опов. Передм. С. Рудниченко. Х., ДВУ. Літ. і Мист., 1931 р. 80 с., т. 15.000, 10 к. (Мас. худ. бібліотека).

Ван-Фехтер К. Негритянський рай. Пер. с англ. Цедербаум. Х., Пролетарій, 1927 р., 312 с., т. 4.000, 1 р. 40 к.

Велз Г. Бог-Динамо. Опов. Пер. з англ. Г-Г. Х., Книгосп., 1929 р., 16 с., т. 20.000, 5 к.

Бенерман О. Чорний Самбо (Малий Чорний Самбо). Казка. Перекл. Лисиченка. Київ, "Сяйво", 1927 р., 36 с. малюнки в фарбах, т. 5.000, 75 к.

Чорна шкура. Кінодрама на 6 ч. (1.900 метрів). Виробн. Київськ. фабр. Українфільму. 1930 р. Сценарій Д. Уріна. Х.-К., Літ. і Мист., 1932 р., 6 с., без ц. (Зміст: Тема, оцінка, матеріал, література).

Травен Б. Збирачі бавовни. Ром. Пер. Бурксер і Малик. Дніпропетровськ, ДВУ, 1930 р., с. 182, т. 5.000, 80 к.

Гардінг Д. В країні вогняних птахів. Пригоди юнаків природознавців на Вест-Індських островах. Пер. Костенко, ред. Ткаченко-Ходкевич. К., Час., 1929 р., 94 с., ил., т. 5.000, 60 к.

Стівенсон Роберт-Люіс. Острів скарбів. Пер. Буда. Передмова й ред. М. Кадіневича. Київ, Слово, 1929 р. XXII+232 с., т. 4.000, 2 крб.

Дефо Д. Життя й дивні пригоди Робінзона Крузо. Скорочення Е. Збарської. Пер. укр. мовою Г. Орлівна. Х., ДВУ, Юнсектор, Київ-друк, 1927 р., 118 с., ил., т. 5.000, 95 к. (ДНКМ дозволив до вжитку в книгозб. соцвиху).

Зазначена література за вищенаведеним розглядом охоплює історичну галузь знань, політико-економічну з географією й нарешті – художню.

Художня література про Схід з'являється за кількістю найбільшою, що почасти пояснюється й кращою рентабельністю, як таворової продукції. Ми надаємо художній літературі велике значення, як найкращому знаряддю для поширення сходознавства серед широких мас населення, бо цей вид літератури, зрозуміло, охоче читається, легше засвоюється й непомітно для читача підносить його свідомість з сходознавчих проблем.

Але, з другого боку, могутня властивість художньої літератури легше проникати до глибин читачевих мас викликає необхідність особливо суворо стежити за якістю цієї продукції.

Неможливо допустити, щоб невитримана у марксівському напрямі література таким легким та непомітним шляхом впливала на світогляд пролетарських мас. Отже тому ми приділяли художній літературі на протязі попередніх сторінок не менш уваги, ніж літературі інших галузей знань, оскільки дозволяв нам певний розмір самого огляду. Проте ми бачимо, що тут не все гаразд, що треба серйозно подбати, щоб надалі своєчасно уникнути поширення немарксівської літератури й так поставити справу, щоб якість цієї важливішої галузи літератури була найвищого шабеля.

Щодо кількості сходознавчої літератури, яка вийшла на Україні, то за 1917–1922 рр. майже не виходило книжок, присвячених Сходу, 1923 р. – дуже обмежена кількість, і лише з 1924 р. ця продукція починає повільно зростати.

З 1924 р. до 1932 р. зазначена продукція розподіляється за країнами, змістом, роками та мовами у такому вигляді, оскільки нам вдалося занести в свій огляд всю сходознавчу літературу, що виходила на терені УСРР.

Наведені таблиці вказують, що літературна продукція за темами Закордонного Сходу удвоє перевищує продукцію за темами Радянського Сходу, а саме 288 книжок против 147. Зі країн Радянського Сходу найбільший відсоток падає на долю Кавказа (61 кн. – 41,5 %), найменший – Киргизстану (4 кн. – 2,7 %). Зі країн Закордонного Сходу Китаю торкається найбільша кількість творів (78 кн. – 27 %), потім ідуть Індія (24 кн. – 8,3 %), Туреччина (21 кн. – 7,3 %) та інші.

За характером змісту (табл. II) найбільша цифра відтіняє літературу художню (253 кн. – 58 %). Географічно-політико-економічна література дала 117 кн., себто 26,8 % і історична – 46 кн., що складає лише 10,6 %.

Дані за роками виявляють, що найбільша продукція по всіх країнах належить 1930 р. (111 кн. – 25,5 % всієї продукції в 435 кн.), після чого вона щорічно знижується, приблизно на 25-30 %.

Зі загальної кількості оглянутих книжок (435) майже 87 % видань українською мовою (376 кн.), при чому на тематику з Радянського Сходу припадає 141 книжка, що складає 37,2 % всієї кількості сходознавчої літератури українською мовою.

Таблиця І СХОДОЗНАВЧА ЛІТЕРАТУРА ЗА КРАЇНАМИ, РОКАМИ Й МОВАМИ
(Цифри першого додатку – видання українською мовою, другого додатку – видання російською мовою).

№	Країни	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	Разом за мовами	Всього
1	Радянський Схід (загальна література)					2+1	1+0	1+0	7+0	1+0		5+1	6
2	Крим		0+1		1+0	1+0		1+0	21+0	21+0	12+0	10+1	11
3	Кавказ		1+0	1+0		1+0		5+0	21+0	3+0	1+0	61+0	61
4	Середня Азія					1+0		2+0	1+0	3+0	1+0	9+0	9
5	Туркменістан					1+0		2+0	0+2	2+0	1+0	6+2	8
6	Таджикістан					0+1		1+0	1+0	3+0	1+0	5+1	6
7	Узбекістан					1+0		1+0	3+1	3+0	2+0	9+1	10
8	Киргизістан			1+0		1+0		1+0	1+0	1+0	4+0	4+0	4
9	Казахістан					1+0	1+0	1+0	1+0	4+0	5+0	12+0	12
10	Сибір					1+0	1+0	1+0	1+0	2+0	3+0	7+0	7
11	Далекий Схід					1+0	4+0	6+0	6+0	1+0	1+0	13+0	13
	Всього		1+1	2+0	1+0	8+2	6+0	15+0	41+3	41+0	26+0	141+6	147
13	Закардон. Схід (загальна література)	5+0	1+1	1+3	2+2	4+3	2+1	2+1	5+1	2+0		24+12	36
14	Африка		1+0	0+1	4+1	1+0	2+0	5+0	11+0	2+0	1+0	27+2	29
15	Аравія					1+0	2+0	0+1	3+0			6+1	7
16	Туреччина	3+0	1+0		2+0	3+0	1+0	2+0	6+0	1+0	2+0	21+0	21
17	Персія	1+0	1+0	1+0	2+0	2+0		2+0	1+0	1+0	2+0	11+0	11
18	Афганістан							2+0				2+0	2
19	Індія		1+0		3+0	1+0	2+1	4+2	4+0	4+0	2+0	21+3	24
20	Центральна Азія							2+0	2+0	2+0		6+0	6
21	Монголія			0+1		1+1			1+0	1+0	3+0	5+2	7
22	Манчжурія								1+0	1+0	1+0	3+0	3
23	Китай		1+5	5+1	2+2	7+1	5+2	3+3	21+3	12+1	4+0	60+18	18
24	Японія		0+1	0+1	1+0	0+1	1+1	0+1	3+2	6+1	10+8	10+8	78
25	Тихий океан		1+0	1+0	1+0	4+1	3+0	7+0	4+0	2+0	2+0	22+1	18
	Америка				1+1	0+4	2+1	5+0	4+0	2+0	3+0	17+6	23
	Всього	9+0	7+7	7+7	17+6	24+11	20+6	32+8	63+4	30+3	26+1	235+53	288
	Уся література	9	16	16	25	45	32	55	111	74	53	376+59	435

Таблиця II
СХОДОЗНАВЧА ЛІТЕРАТУРА ЗА ЗМІСТОМ, МОВОЮ Й РОКАМИ
 (Цифри першого додатку – далі по Радянському Сходу, другого додатку – далі по Закардонному Сходу)

Зміст Мова Роки	Історія		Георг.-політ. економіч.		Художня література		Казочки			Всього
	укр.	рос.	укр.	рос.	укр.	рос.	укр.	рос.	з обох мов	
1923	0+2	–	0+3	–	0+4	–	0+9	–	0+9	9
1924	0+3	0+5	0+2	–	1+2	1+2	1+7	1+7	2+14	16
1925	0+4	0+3	0+2	0+4	2+1	–	2+7	0+7	2+14	16
1926	1+4	–	0+5	0+3	0+8	0+3	1+17	0+6	1+23	24
1927	2+6	1+2	0+11	0+2	6+7	1+7	8+24	2+11	10+35	45
1928	1+3	–	4+5	0+2	1+12	0+4	6+20	0+6	6+26	32
1929	2+0	0+1	2+7	0+4	11+25	0+3	15+32	0+8	15+40	55
1930	1+4	–	8+21	0+1	32+38	3+3	41+63	3+4	44+67	111
1931	0+1	0+1	10+19	0+1	31+10	0+1	41+30	0+3	41+33	74
1932	–	–	6+12	0+1	20+14	–	26+26	0+1	26+27	53
	7+27	1+12	30+80	0+18	104+121	5+23	141+235	6+53	147+288	435
	34	13	117	18	225	28	376	59	435	

Така кількість продукції занадто мала, і лише те, що вона поповнюється журнальною літературою, що виходила на Україні (огляд якої датимемо окремо), й особливо літературою книжковою та журнальною взагалі СРСР, українські читачі могли задовольняти більш-менш свої інтереси щодо проблем сходознавства.

Щодо якості літератури української продукції, то на протязі всіх розділів цього огляду дано про це зауваження. Ми бачили, що ця якість незадовільна, за деякими винятками. Видавництва чи мало, чи зовсім не звертали увагу, щоб подати читачеві добре складений та зредагований твір. Коли це неможливо було, напр., в галузі художньої перекладової літератури, то треба було подати цей твір з такими поясненнями, щоб читач зміг би використати його для збільшення своєї революційної свідомості, а не навпаки. Видавництва не мали певного пляну видання сходознавчої літератури, чи не додержувались його, користуючись випадковістю, а не заповнюючи ті прогалини в відсутності знань про Схід, які прогалини не могли бути їм невідомі. Так,

по Радянському Сходу, як вище вже зазначено, ціла низка східних країн не освітлена: Бурятсько-Монгольська Республіка, Якутська Республіка та інші. Другі недостатньо. Всім відомо, яке велике значення має Казахська Республіка в індустріалізації СРСР зі своїми великими цінними кольоровими металами й вугільними запасами, як третя після Донбасу та Кузбасу вугільна база. І ось видавництва України не звернули відповідної уваги на цю проблему. Навіть з боку національного питання про Казахстан, де живе біля 1 мільйону української людности, у нас нема спеціальної літератури, крім двох-трьох журнальних статей про українську людність Казахстану.

Ще гірша справа з літературою про Закардонний Схід. Так, видавництва України не дали українському читачеві ні одного довідника, ні атласу про Схід. Коли українські сходознавці не змогли б скласти такий довідник, можна було б використати російські видання, напр., В. Гая – “Империализм и колонии”⁵⁶. Це видання ставило своєю метою ознайомити товаришів, що займаються проблемами імперіялізму та колоній, зі загальними рисами колоніального господарства й дати конкретні цифри, згруповані згідно марксівської точки зору; перша частина призначена для чітки, друга для наведення довідок, при чому статистичні дані відносяться до 1927 р., рідко до 1927/1928 р.

Величезна Тихоокеанська проблема теж не звернула уваги видавництва УСРР. Вони її просто проминули, а замість того дали такі нікчемні романи, як “Прокажений Король” Бенуа, “Коральовий острів” Баллантайна тощо, зайве витрачаючи на це гроші. Правда, що тема про противенства інтересів капіталістичних держав проміж себе на Тихому Океані та про визвольний рух Тихоокеанських Східних народів дуже складна, але нема таких твердинь, яких не можуть подолати марксистки. А без достатнього освітлення тихоокеанської проблеми не можна вірно оцінити й ту надзвичайно загарбницьку імперіялістичну політику, яку так настирливо веде японська военщина та буржуазія в напрямку одвертого та прихованого приєднання до Японії не тільки Манчжурії, але й Північного Китаю.

Далі й Туреччина, ця безпосередня сусідка УСРР, яку розділяє від неї лише море, хоча й більше, ніж інші країни, але все ж недостатньо найшла місце в книжковій українській продукції. Між тим Туреччина має в нашій міжнародній політиці дуже велике значення.

Нема жодної іншої країни після Монголії, з якою СРСР провадила би такі тісні зносини, як з Туреччиною. Туреччина багато чим зобов’язана

⁵⁶ “Империализм и колонии”. Сост. В. Гай. Перевод с немецк. рукописи Ф. Драбкиной. Ред. А. Тивеля. Предисловие Е. Варги. Изд. Ком. Академии. Институт Мирового Хозяйства и Мировой Политики. М. 1931 г., Альбомный формат, 85 с., текст, илюстр., диаграммы, картограммы, карты, т. 10.000, 2 р. 80 к. (в переплете).

Союзу в зміцненні свого міжнародного значення й народного господарства. Навіть недавно вона одержала від СРСР позику на піднесення свого господарства. Крім того, турки багато користуються досвідом СРСР, їх політичні, наукові й торговельно-промислові делегації, письменників та діячів постійно відвідують Союз, як й радянські делегації – Туреччину. Це все, здавалося, вимагало б, щоб українські видавництва більш настирливо ставилися до освітлення Туреччини, як дуже важливої ланки імперіялістичної міжнародної політики, й давали б більш відомостей про буржуазно-демократичну турецьку республіку. А саме, не освітлюється українською літературою успіхи турок в ознайомленні з СРСР. В Туреччині за останні роки немало вміщено в газетах, журналах та в книгах подорожні враження турецьких журналістів, що були в СРСР, чи одержали ці відомости з інших джерел, чи дали переклади з закордонної літератури. Наприклад, Хайдар-Рифат 1932 р. написав книжку “Sovyetizm ve Demokrası”, де дає статтю про п’ятирічку, Дніпробуд, радянську освіту, змальовуючи успіхи СРСР в соціалістичному будівництві, але головна стаття “Sovyetizm ve Demokrası” цілком тенденціозна. Так само Х. Рифат невдало склав збірник з перекладних статей про колективізацію, кооперацію, зовнішню торгівлю СРСР та ін., но ці статті неправдиво тлумачать питання й підтасовують факти⁵⁷.

Треба було б дати оцінки цієї тенденціозної літератури та виявити позитивні відомості інших авторів.

Що торкається взагалі до перекладання закордонної літератури на українську мову, то слід дуже обережно вибирати твори, як наукові, так і художні. Наприклад, ні у якому разі не можна перекласти Philipps-Meer the Yapanese. (1932), бо він дає неправильне розуміння побуту сучасної Японії⁵⁸.

І взагалі важко чекати від буржуазних дослідників, щоб вони змогли дати такий нарис країни, щоб задовольнити нашу аудиторію, яка вимагає клясового підходу до всіх питань. Краще справа стоїть з художньою літературою, бо тут можна, користуючись революційною свідомістю закордонних східних письменників, підібрати такі їх твори, які найбільше виявлять їх країну з боку революційного та визвольного національного руху. Ми вже вище зазначили, наскільки вдало зроблено, що на українську мову перекладено роман Токунаги про боротьбу токійського пролетаріату з фінансовим концерном Японії. Твори таких тубільних письменників тим цінні, що вони дають правильне уявлення про побут їх народу, бо тут не можуть бути такі ляпсуси, які властиві авторам, що пишуть за відомостями книжок, чи

⁵⁷ Haydar Rifat. *Sovyetizm ve Demokrası*. Istanbul. Sirketi Murettiliye Matbaasi, 1932, s. 103.

Haydar Rifat. *Bolseviklik alemi*. Istanbul. 1932, s. 81.

⁵⁸ Philipps, Henry. *Meer the Yapanese*. London. Lippicott. 1932. 319 p., ill.

зі своїх мандрівних спостережень, більшістю поверхових та суб'єктивних. А щодо перекладів творів тих національних письменників, які не витримані, чи від яких дхне буржуазним настановленням, але яких все ж не можна замінити кращими, завжди треба супроводити такі переклади глибоко про-робленими вступними статтями чи примітками, щоб дати читачеві можливість легко й правильно засвоїти цей твір в марксіському розумінні.

Ясна річ, що всі вищезазначені хиби та прогалини в українській книжковій продукції по сходознавству виникли через те, що вона відбувалась безпляново, випадково й здебільша пророблялась некомпетентними в східних проблемах й неозброєними марксісько-ленінською методологією робітниками.

На великий жаль, Всеукраїнська Асоціація Сходознавства за шість років свого існування (1925–1931 рр.) не спромоглася стати у цьому напрямку керівничим сходознавчої справи на Україні, стати на шлях марксіської критики, виправлення хиб і дбати про поліпшення якості цієї літератури.

Нема сумніву, що поруч зі всіма організаціями, яким належить дбати про книжкову літературу на Україні, Всеукраїнській Академії Наук, особливо її сходознавчим установам, і належить відповідальна роля в правильній постановці на Україні видавництва творів про Схід. Правильність цієї постановки повинна полягати в тому, щоб:

1) український читач міг би ознайомитися зі всіма республіками та областями Радянського Сходу;

2) всі актуальні проблеми Радянського та Закордонного Сходу були б освітлені й нарешті

3) щоб вся ця література була б всебічна та високої якості – марксіської витриманости.